

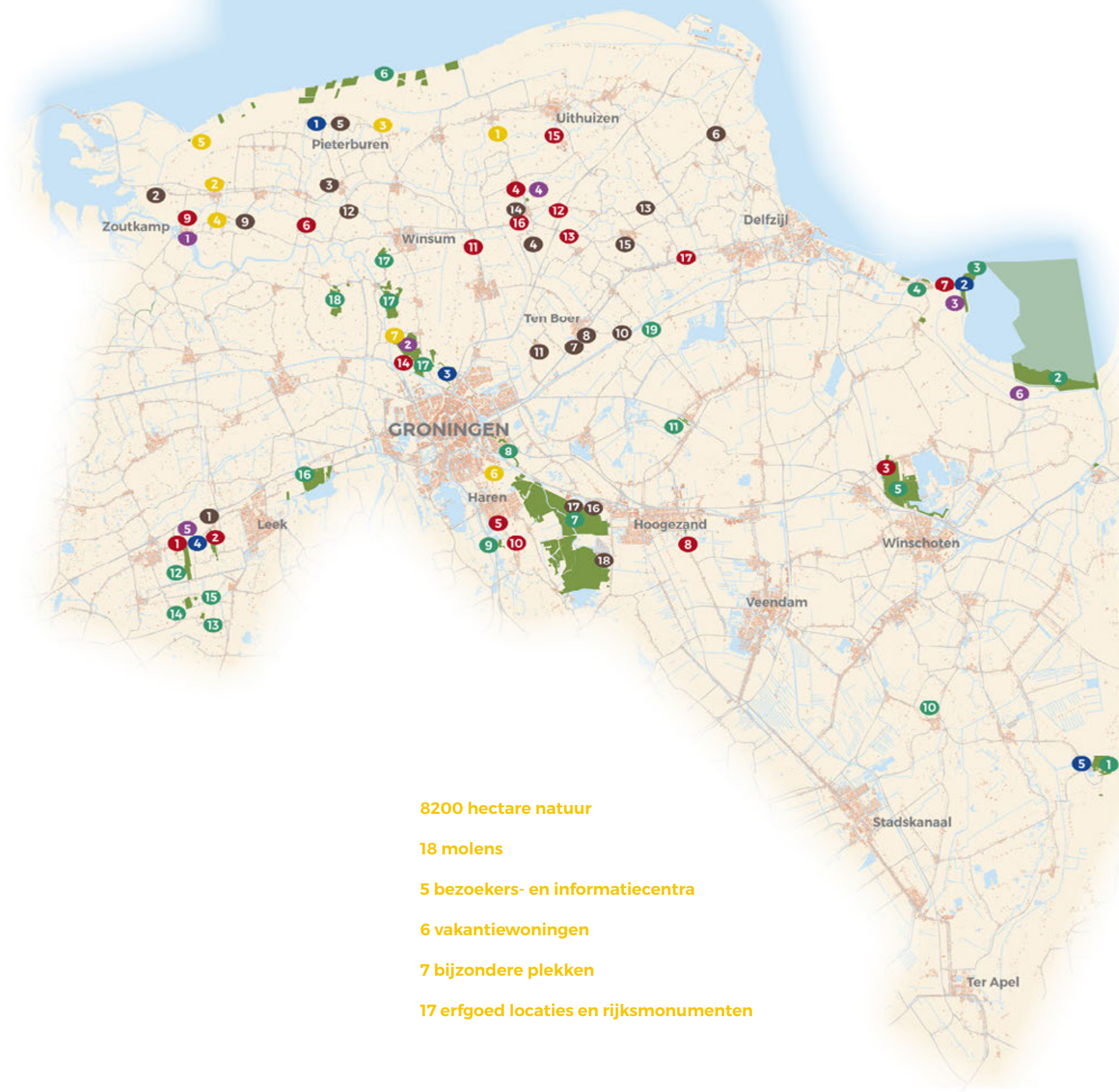

Mensen raken

Het Groninger
Landschap

Het Groninger Landschap in kaart

LEGENDA

Natuurterreinen

- 1 Bourtangerveld, Bourtange
- 2 Dollard, Finsterwolde (o.a. Dollardkwelders en wadplaten)
- 3 Polder Breebaart en Punt van Reide, Termunten
- 4 Groote en Kleine Polder, Termunten
- 5 Landgoed Ennemaborg, Midwolda
- 6 Groninger kwelders en binnendijkse parels (o.a. Klutenplas en Feddema's plas)
- 7 Hunzedal (o.a. Zuidlaardermeer, Westerbroekstermade-polder, Kropswolderbuitenpolder, Leinwijk, Wolfsbarge, Oostpolder, Onnerpolder, Oosterpolder en Harener Wildernis)
- 8 Hunzezone, Groningen
- 9 't Hemrik, Haren
- 10 Dokter Hommesbos, Onstwedde
- 11 Overbos bij Fraeylemaborg, Slochteren
- 12 Landgoed Coendersborg, Nuis
- 13 Harense Bos, Zevenhuizen
- 14 Nanninga's Bos, Zevenhuizen
- 15 Bolmeer, Zevenhuizen
- 16 De Onlanden, Lettelbert (Lettelberterpetten en oeverlanden Leekstermeer)
- 17 Reitdiep (o.a. Koningslaagte en Paddepoel)
- 18 Medenertilsterpolder, Ezinge
- 19 Katerhalsterbos, Overschild **(nieuw in 2019)**

Vakantiewoningen

- 1 Enkhuizen, Zoutkamp
- 2 Harssensbosch, Adorp
- 3 Olle Tjoard, Termunten
- 4 Ewsum, Middelstum
- 5 Börgbloemke en Coendersborg, Nuis
- 6 Trekkershutten, Finsterwolde

Bijzondere plekken

- 1 Helwerder Wierden, Usquert
- 2 Boerenerven Ulrum, Ulrum
- 3 Oude Dijk, Den Andel
- 4 Wierdekerkhof Olle Weem, Houwerzijl
- 5 Eendenkooi Nieuw Onrust, Hornhuizen
- 6 Klooster Yesse, Haren
- 7 Wierdebegraafplaats Wierum

Erfgoed

- 1 Coendersborg, Nuis
- 2 Iwema Steenhuis, Niebert
- 3 Ennemaborg, Midwolda
- 4 Borg Ewsum, Middelstum
- 5 Villa de Vennen, Haren
- 6 Luchtwachtoren 701, Warfhuizen
- 7 Bunkers Fiemel, Termunten
- 8 Veenborg Welgelegen, Sappemeer
- 9 Kalkoven en Kaap Garmt, Zoutkamp
- 10 Villa Weltevreden, Glimmen
- 11 Boerderij De Haver, Onderdendam
- 12 Boerderij Plaats Melkema, Huizinge
- 13 Boerderij Occo Reintiesheerd, Stedum
- 14 Boerderij Paddepoel, Adorp
- 15 Villa Barmerhoek, Doodstil
- 16 Molenhuis, Westerwijtwerd **(nieuw in 2019)**
- 17 Steenfabriek Rusthoven, Wirdum **(nieuw in 2019)**

Molens

- 1 Nieberter molen, Niebert
- 2 De Onderneming, Vierhuizen
- 3 De Lelie, Eenrum
- 4 Zeldenrust, Westerwijtwerd
- 5 De Vier Winden, Pieterburen
- 6 Ceres, Spijk
- 7 Bovenrijge, Ten Boer
- 8 De Widde Meuln, Ten Boer
- 9 De Zwaluw, Zuurdijk
- 10 Fram, Woltersum
- 11 Germania, Thesinge
- 12 Hollands Welvaart, Mensingeweer
- 13 De Leeuw, Zeerijp
- 14 De Hoop, Middelstum
- 15 Stormvogel, Loppersum
- 16 Amerikaanse windmotor De Putter,
- 17 Amerikaanse windmotor Koetse Tibbe
- 18 Amerikaanse windmotor Kikkoman

Bezoekers- en informatiecentra

- 1 Bezoekerscentrum Waddenkust, Pieterburen
- 2 Bezoekerscentrum Dollard, Termunten
- 3 Bezoekerscentrum Reitdiep, Noorderhoogebrug
- 4 Informatiecentrum Coendersborg, Nuis
- 5 Informatiecentrum Terra Mora, Bourtange

Inhoudsopgave

Jaarverslag 2019

Directieverslag 2019	5
Verslag Raad van Toezicht	8
Natuur, landschap en beheer	13
Cultureel Erfgoed	23
Dichtbij burgers en bedrijven	31
Onze duurzaamheid	39
Organisatie	41
Financiële positie	47
Toekomst- en risicoparagraaf	51
Verantwoordingsverklaring goed bestuur	59

Jaarrekening 2019

Geconsolideerde balans per 31 december 2019	65
Geconsolideerde staat van baten en lasten over 2019	67
Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening 2019	69
Toelichting op de geconsolideerde balans 31 december 2019	73
Toelichting op de geconsolideerde staat van baten en lasten over 2019	81
Specificatie en verdeling kosten naar bestemming	85
Enkelvoudige balans per 31 december 2019	92
Enkelvoudige staat van baten en lasten 2019	93
Toelichting op de enkelvoudige jaarrekening van Stichting Het Groninger Landschap	95

Overige gegevens 2019

Accountantsverklaring	97
-----------------------	----

Bijlage 1:

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen	100
---	-----

Alle in dit verslag vermelde bedragen zijn te lezen in veelvouden van 1.000 euro, tenzij uitdrukkelijk anders vermeld.

Foto voorzijde: Hunzedal, fotograaf Andries de la Lande Cremer

Ijsvogel

Directieverslag 2019

Natuur en cultuur raakt mensen. Grutto's in het voorjaar, een fraai doorkijkje in het landschap, een prachtig monumentaal gebouw: het geeft mensen een geluksgevoel. Bijna alle Nederlanders maken zich zorgen over natuur, landschap en cultuur. Ze zijn bezorgd over monumentale gebouwen met aardbevingschade. Ze missen het platteland van vroeger, met bloemenvelden, insecten en houtwallen. De bezorgdheid brengt mensen in beweging. Burgers zetten zich in om datgene wat ze koesteren te beschermen. Dat zagen we begin 2019 na de containerramp van MSC Zoe, toen duizenden meehielpen bij het opruimen. De ramp maakte mensen bewust van plasticvervuiling en de kwetsbaarheid van de natuur. De bereidheid om te helpen, zien we ook bij onze groeiende schare Beschermers, onze vrijwilligers en al die partijen waar we mee samenwerken.

Lokaal het verschil maken

Als Het Groninger Landschap willen we lokaal het verschil maken. Dat is de kern van onze Toekomstagenda 2019-2023. We willen lokaal concrete en zichtbare resultaten boeken. Wie dat bij uitstek heeft bereikt is Thies Dijkhuis. Maart 2019 overleed hij onverwacht. We missen hem. In de Hunzezone maakte deze 'laatste boer van de Euvelgunne' een geweldig verschil. Dankzij zijn tomeloze inzet en passie ligt daar nu een groene natuurzone ingeklemd tussen bedrijventerreinen. Elke dag genieten mensen er van de natuur. Thies Dijkhuis inspireert en raakt ons. We zijn vereerd dat we zijn levenswerk mogen voortzetten. Dat het Groninger landschap ontroert, bleek ook tijdens de theatervoorstellingen van De Poolse Bruid in onze boerderij De Haver in Onderdendam. Een prachtige voorstelling, een ode aan ons weidse en fraaie landschap. De boer, de Poolse vrouw, het publiek: allemaal werden ze geraakt door het toneelstuk, door het landschap en door de boerenschuur van De Haver. De boerderij stond in de schijnwerpers en vond na jaren van verval weer een nieuwe bestemming. Dat vinden we belangrijk. Het alternatief is leegstand en verwaarlozing.

Ons bezit delen

Maatschappelijke steun is voor ons cruciaal. Waar mogelijk delen we ons bezit. We willen dat Groningers baat hebben bij onze terreinen en monumenten. Dat doen we met voorstellingen als De Poolse Bruid, maar ook met wandel- en fietspaden, ons nieuw ingerichte Bezoekerscentrum Dollard en pachters die hun vee op onze weilanden laten grazen. Bijzonder was vorig jaar de opening van de Wierdebegraafplaats in Wierum. Op het terrein combineren we begraven en natuur. Samen met Algemeen Belang/Dela bieden we eeuwigdurende grafrust in de natuur aan. Dat in mum

van tijd honderd graven zijn gereserveerd, het merendeel door onze eigen Beschermers, laat zien dat we in een behoefte voorzien. Het geeft aan hoe belangrijk natuur is voor mensen.

Mondiale crisis

De ongerustheid over natuur en landschap is terecht. Het jaar 2019 maakt overduidelijk dat de biodiversiteit in een crisis verkeert. Mondiaal dreigt een kwart van alle plant- en diersoorten uit te sterven. De stikstofcrisis, sinds oktober 2019 dagelijks in het nieuws, raakt de kern van het probleem. We lopen tegen grenzen aan. De stikstofemmer zit overvol en loopt zelfs al over. In Nederland vallen vooral in het agrarisch gebied harde klappen. Grutto's, veldleeuweriken, insecten, het bodemleven: ze staan onder zware druk. De landbouw moet om. Van industrieel naar natuurinclusief, van product-maximalisatie naar kringloop. Het tij keren gaat niet vanzelf. Daar moet iedereen aan meewerken. Gelukkig gebeurt dat volop. Landelijk werkt het Deltaplan Biodiversiteitsherstel – een beweging van landbouw, natuurbescherming, wetenschap en bedrijfsleven – aan eerlijke prijzen zodat duurzame boeren een goede boterham kunnen verdienen.

In de kopgroep

In Groningen lopen we op het terrein van natuurinclusieve landbouw voorop. In 2019 startte de Regio Deal Natuurinclusieve landbouw, een initiatief van de drie noordelijke provincies, het rijk en betrokken regionale partijen. Gezamenlijke ambitie: in 2030 is natuurinclusief boeren de gangbare agrarische praktijk in grote delen van Noord-Nederland. Het Groninger Landschap levert hier een concrete bijdrage aan. Onze Midwolder Bouwten, een akker van zestig hectare in Midwolda, richten we in als proeftuin. Samen met boeren en onderzoekers testen we maatregelen die natuurinclusief boeren aantrekkelijk en rendabel maken. Méér natuur op het platteland bereiken we ook door zelf natuurplek aan te kopen. In 2019 kochten we onder meer een oud baggerdepot langs het Eemskanaal. Het bos van 24 hectare vormt een natuureiland, een groene stapsteen in een uitgestrekt agrarisch landschap. Vorig

jaar namen we ook Rusthoven, een vervallen steenfabriek in Wirdum, over. De unieke ringoven kan de beste vleermuizenlocatie in Groningen worden.

Schop in de grond

2019 was een jaar van uitvoering. In Polder Breebaart ging de schop in de grond. Na vele jaren van agenderen, vergaderen en voorbereiden boeken we in de Eems-Dollard nu concrete resultaten. Overheden, bedrijfsleven, natuurorganisaties, Rijkswaterstaat, het waterschap: met elkaar werken we aan natuurherstelprojecten. Tussen Delfzijl en de Eemshaven ligt inmiddels een nieuw dijktraject, inclusief een nieuw broedeiland en een 'Dubbele Dijk', waar-tussen slib kan gaan bezinken. In deze zogeheten slibvangen halen we slib uit het troebele water van de Eems-Dollard, noodzakelijk voor natuurherstel. Polder Breebaart is onze eigen slibvang. Het slib uit de polder hebben we via een pijpleiding van zeven kilometer gepompt naar de Kleirijperij van het waterschap. Het slibtransport kwam met de nodige strubbelingen op gang, maar inmiddels ligt al het slib in de Kleirijperij. De realisatie was een mijlpaal. Met het herstelproject pakken we ook het broedeiland, het bezoekerscentrum, de bunkers en drie vogelkijkvoorzieningen aan.

Plannen aangepast

Ook het Actieplan Weidevogels Groningen, in 2018 ondertekend door twaalf landbouw-, natuur- en

wildbeheerorganisaties, kwam vorig jaar in de uitvoeringsfase. Het initiatief laat de meerwaarde van samenwerking zien. Alle partijen leveren een concrete bijdrage. In onze terreinen nemen we inrichtingsmaatregelen en samen met het Collectief Groningen West voeren we predatieonderzoek uit. Samenwerken is echt de enige weg. Dat bleek vorig jaar ook bij twee schadelijke plannen, namelijk de bouw van een Werelderfgoedcentrum van dertig meter hoog in Lauwersoog en de uitbreiding van de melkfabriek in Bedum. Tegen beide plannen maakten we samen met andere partijen bezwaar en dienden we zienswijzen in. We zijn verheugd dat de plannen intussen zijn aangepast.

Financieel

Financieel sluiten we het jaar 2019 positief af. Dit positieve resultaat is mede te danken aan het uitgeven van de honderd natuurgraven op de Wierdebegraafplaats in Wierum. De opbrengst besteden we aan het beheer van natuur en erfgoed in de provincie Groningen. Voor het vermogensbeheer zijn we afhankelijk van fluctuaties op de financiële markten. Waar het vrij belegbare vermogen in 2018 daalde door ontwikkelingen op de beurs, zagen we het vermogen in 2019 weer stijgen. Het vrij belegbare vermogen laten we beheeren door de Triodos Bank, een professionele duurzame vermogensbeheerder. In 2019 ontvingen we meerdere schenkingen. Wat ons raakte was de schenking van de broer en zus van Thies Dijkhuis. Zij droegen hun erfdeel van de boerderij en landerijen aan ons over. Omdat ze, net als hun broer, begaan zijn met het behoud van de Hunzezone, waar hun lange familiegeschiedenis ligt.

Marco Glastra

Directeur

Insectenexcursie in de Lettelberterpetten bij Lettelbert

Verslag Raad van Toezicht

Het Groninger Landschap is een gezonde organisatie. Dat geldt zowel voor de financiën als voor de interne organisatie. Het is een compacte organisatie met alle benodigde disciplines in huis om het werk goed uit te voeren. Een groot deel van de taken wordt uitbesteed aan pachters en aannemers. Veel mensen en organisaties zorgen ervoor dat de organisatie gezond blijft. Onze vrijwilligers, onze Beschermers, de provincie Groningen, mensen die legaten nalaten of schenkingen doen, de Postcode Loterij: allemaal dragen ze Het Groninger Landschap een warm hart toe.

Gevraagd en ongevraagd advies

De rol van de Raad van Toezicht is in de eerste plaats: toezicht houden op het door de directeur-bestuurder gevoerde beleid. De directie is belast met het bestuur van de stichting en neemt besluiten op het gebied van beleidsvorming, grondaankopen, begroting, jaarverslag en jaarrekening. De Raad van Toezicht geeft gevraagd en ongevraagd advies, en oefent het toezicht uit op basis van schriftelijke stukken, die periodiek in vergaderingen worden besproken in aanwezigheid van de directeur. De begroting, de jaarrekening, het jaarverslag, het meerjarenbeleidsplan en ook besluiten tot aankoop worden ter goedkeuring voorgelegd aan de Raad van Toezicht. Afgelopen jaar keurde de Raad van Toezicht verscheidene beleidsdocumenten goed, zoals het jaarverslag 2018, de jaarrekening 2018, de begroting en bedrijfsplan 2020 en de meerjarenbegroting 2020-2024. Voor de jaarrekening en het jaarverslag is aan de directeur decharge verleend. In 2019 maakten de leden van de Raad van Toezicht kennis met de nieuwe accountant, te weten Afer Accountants. De Raad van Toezicht is opdrachtgever van de accountant en heeft nadrukkelijk aangegeven dat Het Groninger Landschap niet alleen op de korte termijn een financieel gezonde organisatie moet zijn, maar ook op de lange termijn. Voor het vermogensbeheer is het van belang dat de organisatie een consistente lijn trekt en het belegbare vermogen investeert in zaken die niet haaks staan op de eigen doelstellingen.

Aankopen

Aankoopbesluiten van de directeur voor erfgoed en voor natuur buiten het Natuurnetwerk Nederland behoeven goedkeuring van de Raad van Toezicht. In 2019 zijn vier besluiten over aankopen genomen. Zo ging de Raad van Toezicht akkoord met de aanvaarding van de nalatenschap van Thies Dijkhuis. Dijkhuis heeft in de Hunzezone standgehouden. Zonder hem was de huidige natuurstrook van de Hunzeloop verdwenen. In 2019 droegen de broer en zus van Thies Dijkhuis hun erfdeel aan Het Groninger Landschap over. De Raad van Toezicht is de familie Dijkhuis dankbaar voor de inzet voor de Hunzezone en de overdracht van de boerderij en de landerijen. De Raad van Toezicht ging tevens akkoord met de aankoop van een perceel pal naast de boerderij van Thies Dijkhuis. De aankoop past binnen de ambitie 'Groningen: stad aan de Hunze' om de Hunze weer door de stad Groningen te laten stromen. Ook de verwerving van de verlaten steenfabriek Rusthoven in Wirdum kreeg goedkeuring. De steenfabriek is geen rijksmonument, maar het complex is uniek in zijn soort en heeft een hoge landschappelijke en cultuurhistorische waarde. De ringoven heeft een grote potentie als belangrijk vleermuisverblijf. De Raad van Toezicht ging tevens akkoord met de aankoop van een voormalig gronddepot langs het Eemskanaal. Het beboste terrein van 24 hectare vormt één van de weinige natuureilanden in het uitgestrekte agrarische landschap.

In 2019 besloot de Raad van Toezicht om B.V. Restaurant Koetshuys De Ennemaborgh, één van de juridische eenheden die vallen onder Het Groninger Landschap, op te heffen. De horecafunctie was financieel niet levensvatbaar. Het koetshuis wordt verbouwd tot bezoekerscentrum met speciale aandacht voor de jeugd.

Klankbord voor directie

Naast haar rol als toezichthouder treedt de Raad van Toezicht op als klankbord voor de directie. De Raad van Toezicht heeft zich in 2019 laten informeren over meerdere dossiers. Eén dossier was het jeugdbeleid, waarin Het Groninger Landschap veel investeert. Met festivals voor het hele gezin en natuurlessen op scholen weet de organisatie veel jongeren te interesseren voor de Groningse natuur. De Raad van Toezicht is enthousiast over het jeugdbeleid. Ander dossier dat ter sprake kwam is de natuurinclusieve landbouw, waarover Raymond Klaassen, naast lid van de Raad van Toezicht ook onderzoeker aan de Rijksuniversiteit Groningen, een inleiding verzorgde. Natuurinclusieve landbouw is van essentieel belang om de biodiversiteit op het platteland te verhogen. Het Groninger Landschap stimuleert natuurinclusieve landbouw, onder meer door de Midwolder Bouwten in Midwolda beschikbaar te stellen voor experimenten met kansrijke natuurinclusieve maatregelen.

Vergaderingen

De Raad van Toezicht vergaderde afgelopen jaar vier keer. Omdat de leden graag meer voeling willen hebben met het werk van Het Groninger Landschap, vonden de vergaderingen niet alleen op het kantoor in Haren plaats, maar ook op locatie. Eén van de vergaderingen werd op het koetshuis naast de Ennemaborg in Midwolda gehouden. Om het werk van de organisatie te leren kennen, vond het jaarlijkse tweedaags werkbezoek in 2019 niet zoals gewoonlijk plaats bij een collega-organisatie in een andere provincie, maar in de provincie Groningen. De eerste dag stond in het teken van erfgoed. Meerdere monumenten, zoals Rusthoven in Wirdum, Plaats Melkema in Huizinge en Villa Barmerweg in Doodstil, zijn bezocht. Ook vond een ontmoeting plaats met de Stichting Oude Groninger Kerken. 's Avonds bezochten de leden in De Haver, één van de boerderijen van Het Groninger Landschap, de succesvolle theatervoorstelling De Poolse Bruid. De tweede dag was een werkbezoek aan Polder Breebaart in Termunten, waar het natuurherstelproject in uitvoering was. Tijdens het tweedaags werkbezoek vond ook een korte vergadering plaats.

Leden van de Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht bestaat uit zeven leden en is zodanig samengesteld dat verschillende deskundigheden en aandachtsgebieden zijn vertegenwoordigd, om daarmee op alle relevante aspecten van de organisatie toezicht te kunnen houden. Leden van de Raad van Toezicht worden benoemd door de Raad van Toezicht. Voor de leden is statutair een zittingsduur bepaald van vier jaar, met een mogelijkheid voor een tweede termijn van eveneens vier jaar. De leden treden af conform een rooster van aftreden. Indien één of meer vacatures openstaan, wordt een profielschets opgesteld. De Raad van Toezicht stelt een wervingsprocedure vast en benoemt vervolgens op basis van een schriftelijke voordracht het nieuwe lid. In lijn met de richtlijnen van het CBF en de Code Wijffels is vastgesteld dat geen van de leden andere (neven) functies bekleden die tot een belangenconflict met hun taak als toezichthouder zouden kunnen leiden.

Benoeming en deskundigheid

Januari 2019 trad Greetje de Vries-Leggedoor aan als nieuwe voorzitter van de Raad van Toezicht. Met haar toetreding blijft de bestuurlijke en politieke deskundigheid na het afscheid van haar voor-

gangster Janny Vlietstra op peil. Eind 2019 namen vice-voorzitter Jan Jaap Hooft en Sies Woltjer van de Financiële Audit Commissie afscheid van de Raad van Toezicht. De Raad van Toezicht is hen veel dank verschuldigd voor de jarenlange deskundige inbreng en betrokkenheid bij het werk van de organisatie. Voor beide vacatures is gekozen voor een open procedure, waarbij iedereen zich kon aanmelden. De diverse oproepen, onder meer in de Golden Raand, leverde een groot aantal potentiële kandidaten op. Gekozen is voor nieuwe leden die deskundigheid konden inbrengen waar behoefte aan was, en die hart hebben voor natuur, landschap en erfgoed in Groningen. Per 1 januari 2020 traden twee nieuwe leden aan, namelijk Saskia van Gessel en Rutger Dijsselhof. Van Gessel zorgt als partner bij Lloyd Advocaten voor aanvullende juridische expertise, Dijsselhof brengt als financieel directeur van Abiant Holding B.V. financiële deskundigheid mee. Nieuwe juridische deskundigheid is van belang, omdat Peter Bakker eind 2020 afscheid neemt als lid van de Raad van Toezicht. Met het vertrek van Sies Woltjer ging financiële deskundigheid verloren. Het functioneren van (de leden van) de Raad van Toezicht is afgelopen jaar geëvalueerd. Met de evaluatie neemt de Raad van Toezicht haar eigen functioneren kritisch onder de loep. De Raad van Toezicht heeft één vaste commissie, de Financiële Audit Commissie. Deze commissie ondersteunt en adviseert de Raad van Toezicht bij het uitvoeren van haar verantwoordelijkheid op het gebied van de financiën. In deze commissie zijn twee leden van de Raad van Toezicht vertegenwoordigd.

Besluit goedkeuring jaarrekening en jaarverslag en verlenen decharge

De Raad van Toezicht heeft de jaarrekening en het jaarverslag goedgekeurd en de directie/bestuurder decharge verleend voor het in 2019 gevoerde bestuur.

Haren, 19 mei 2020

Hieronder volgt de samenstelling van de Raad van Toezicht per verslagdatum. Daarbij wordt de eventuele functie en deelname aan de Financiële Audit Commissie aangegeven.

Greetje de Vries – Leggedoor (voorzitter)
Bert Scholtens (vicevoorzitter en lid Financiële Audit Commissie)
Rutger Dijsselhof (lid Financiële Audit Commissie)
Saskia van Gessel (lid)
Peter Bakker (lid)
Raymond Klaassen (lid)
Natasja Lubbers (lid)

Standbeeld van Thies Dijkhuis kijkt uit over de Hunzezone

Thies Dijkhuis' erfenis: de Hunzezone

De Hunzezone is te danken aan Thies Dijkhuis. Zijn leven lang spande hij zich in om het land van zijn familie te behouden. Met succes. Maart 2019 overleed hij onverwachts. Het Groninger Landschap is bedroefd, maar ook vereerd dat ze zijn levenswerk mag voortzetten.

Intens verdrietig was Jan Beekman, natuurbeheerder van Het Groninger Landschap, toen hij maart 2019 het overlijden van Thies Dijkhuis vernam. Dijkhuis stond bekend als de laatste boer van Euvelgunne. Hij was er geboren, getogen en op 72-jarige leeftijd overleden. Beekman kende hem al veertig jaar. "Met de Zwanenwerkgroep ringde ik jaarlijks zijn jonge zwanen. De natuur en zijn zwanen waren hem dierbaar. Toen ik november 2018 beheerder werd, ben ik meteen naar Thies gestapt. Hij vond het fantastisch. We overlegden veelvuldig en lang. Voor mij als nieuwbakken beheerder was dat buitengewoon prettig en interessant, omdat hij alles weet van de Hunzezone. Helaas heeft de samenwerking maar vier maanden mogen duren. Ik mis hem erg."

IJzersterk duo

Dijkhuis' erfenis bestaat uit een groene oase in de stad Groningen, ingeklemd door bedrijventerreinen. "Dat de Hunzezone nog bestaat, hebben we aan Thies te danken. Zonder hem was de oude Hunzeloop volledig volgebouwd. In de jaren negentig hield hij stand. De stad rukte op en alle boeren, behalve hij, werden uitgekocht. Thies ging niet voor het grote geld. Samen met zijn broer, die jurist is, vocht hij voor de Hunzezone. Ze vormden een ijzersterk duo." Gemeente, omliggende bedrijven, Stadgers: nu is iedereen blij met Dijkhuis' standvastigheid. Van de gemeente kreeg hij zelfs de erepenning van de stad.

Stokje overdragen

Een visionair, noemt Beekman hem. "Thies had geen opvolging, geen kinderen om de boerderij over te nemen. Hij zocht een partij om de Hunzezone te behouden, en nam zelf met ons contact op." In de Golden Raand vertelde Thies Dijkhuis zes jaar geleden: "Als laatste van vele agrarische generaties

draag ik het stokje over aan Het Groninger Landschap. Ze gaan ervoor zorgen dat mijn familiegeschiedenis hier behouden blijft." Al bij leven droeg Dijkhuis een deel van zijn landerijen over. Het andere deel en zijn boerderij volgden afgelopen najaar. "De boerderij was van Thies, maar ook van zijn broer en zus. Zij hebben hun deel nu ook aan ons geschonken. Daar zijn wij ontzettend blij mee. Beiden waren nauw betrokken bij het gevecht om de Hunzezone te behouden."

Hunzevisie

Beekman zet Dijkhuis' werk voort. Hij breidt het zelfs uit. "Ik zie de Hunzezone als een baken. Ten zuiden verbinden we de landerijen van Thies met onze gronden bij het Zuidlaardermeer. Langs de oostrand van de stad maken we, langs de oude Hunzeloop, een verbinding met het Reitdiep. Dat is onze Hunzevisie: de ambitie om de oorspronkelijke Hunzeloop vanaf Drenthe naar de Waddenzee te herstellen. De Hunzezone vormt daarin een onmisbare schakel."

Jan Beekman:

'Dat de Hunzezone nog bestaat, hebben we aan Thies te danken.'

Thies Dijkhuisfonds

De boerderij oogt als een authentieke boerenplaats. Met een houten grupstal, waar in Dijkhuis' leven weinig is veranderd. Tachtig koeien stonden er vroeger, op het eind nog elf, waarvan een aantal blaarkoppen, een oud-Groninger ras. "De boerderij blijft. We werken het achterstallig onderhoud weg en denken na over een goede bestemming. Vergaderruimte, (vakantie)woning, beheeropslag, kleinschalige activiteiten, startpunt van excursies: alles is mogelijk." Nieuw is het Thies Dijkhuisfonds, opgericht om Dijkhuis' levenswerk te bekostigen. "We zijn met tal van particulieren en bedrijven in gesprek. We gebruiken de gelden voor het beheer van de Hunzezone en het herstel van de boerderij."

Schoonmaakactie op Groninger kwelders na ramp met containerschip MSC Zoe

1 Natuur, landschap en beheer

Het Groninger Landschap zet zich in voor hoogwaardige natuur en een karakteristiek Gronings landschap, waar Groningers volop van kunnen genieten. Eigendom biedt de beste garantie voor bescherming. Door eigenaar te worden stelt Het Groninger Landschap natuurterreinen veilig voor de toekomst. De terreinen vergen voortdurend vakkundig beheer en onderhoud. Voor elk terrein wordt een beheerplan opgesteld voor een periode van achttien jaar en elke zes jaar vindt een evaluatie plaats. In het beheerplan zijn de ambities verwoord: verbeteren van natuur- en landschapswaarden en vergroten van de biodiversiteit. Essentieel voor de komende periode is het voltooiën van het Natuurnetwerk Nederland, voorheen de Ecologische Hoofdstructuur genoemd. In 2024 moet het netwerk afgerond zijn. In Groningen ligt nog een opgave om gronden aan te kopen, onder meer in het Reitdiepgebied en aan de oostoever van het Zuidlaardermeer. In het Westerkwartier ontbreken belangrijke ecologische verbindingen. Ook buiten de terreinen wil Het Groninger Landschap de natuur en het landschap beschermen. Dat gebeurt door samen te werken. Weidevogelbescherming vereist bijvoorbeeld een gezamenlijke aanpak. Het Groninger Landschap speelt een actieve rol bij ontwikkelingen in de provincie die bijdragen aan versterking van natuur, landschap en erfgoed.

Containerramp MSC Zoe

Het jaar 2019 startte met een ramp. Op 2 januari verloor containerschip MSC Zoe 342 containers boven de Waddeneilanden. De containers zaten vol met televisies, speelgoed, ledlampen, auto-onderdelen, lattenbodems, diepvriezers, matrassen en kuipstoeltjes. Ook waren ze gevuld met granulaatkorrels en piepschuim. Op de stranden van de eilanden en langs de kust van Friesland en Groningen spoelde massaal troep aan. Het afval belandde ook in terreinen van Het Groninger Landschap. Het Groninger Landschap organiseerde verscheidene opruimacties. De kwelders werden veel betreden door mensen die buiten de opruimacties wilden jatten. Om verstoring tegen te gaan is besloten om actief toezicht te houden en bebording te plaatsen.

Eigendom licht gegroeid

Het Groninger Landschap beheerde eind 2019 in de provincie 8.250 hectare natuur en cultuur. Verreweg het grootste gebied is de Dollard met 4.313 hectare. In het Hunzedal rond het Zuidlaardermeer beheert Het Groninger Landschap circa 1.900 hectare. Het areaal eind 2019 betekende een stijging van 33 hectare ten opzichte van het jaar ervoor. Aangekocht zijn enkele petgaten aan de Osdijk bij het Zuidlaardermeer (5 hectare), steenfabriek Rusthoven (3 hectare), een voormalig gronddepot langs het Eemskanaal (24 hectare)

en de molenaarswoning in Westerwijtwerd. Thies Dijkhuis en zijn broer en zus schonken een boerderij en landerijen in de Hunzezone (1,6 hectare). In de Medernertilsterpolder is 13 hectare grasland geruild, om tot een tot een groter aaneengesloten gebied te komen. Het terrein is daardoor beter beheerbaar. Voor de aanleg van een snelle fietsverbinding tussen Winsum en Groningen is in het Reitdiepgebied een klein stukje grasland aan de provincie verkocht. Het oppervlak wordt later elders gecompenseerd.

Natuuraankopen: Petgaten Noordlaren en voormalig gronddepot langs Eemskanaal

Januari 2019 nam Het Groninger Landschap meerdere petgaten aan de Osdijk te Noordlaren over. De petgaten liggen op een steenworp afstand van het Zuidlaardermeer. De petgaten stammen uit 1926, toen ze zijn gegraven voor het winnen van turf. Het uitgebaggerde veen werd op legakkers gedroogd waarna de turf diende als brandstof. Rondom de petgaten staan op dit moment oude elzenbomen waarin 's winters grote zilverreigers overnachten. Er bevindt zich ook een kleine broedkolonie van de aalscholver. Dankzij de aankoop kan de rust voor de broedende zeearenden beter gewaarborgd worden. December 2019 kocht Het Groninger Landschap een voormalig gronddepot langs het Eemskanaal. Het terrein, waar de natuur zich spontaan heeft ontwikkeld, ligt aan de weg tussen Ten Post en Schildwolde. Provincie Groningen verkocht het terrein via een openbare verkoop. Het Groninger Landschap wil de aanwezige natuurwaarden behouden en waar mogelijk ontwikkelen. Vanwege de ligging aan de historische loop van de Katerhalstermaar is voor de naam Katerhalsterbos gekozen.

Nieuw concept: Dollarddijken van Dollardslib

Begin 2019 ging in Polder Breebaart een uitgebreid natuurherstelproject van start. Aanleiding was het dichtslibben van de binnendijkse wadgeul, die sinds 2001 via een duiker is verbonden met de Dollard. Elk getij stroomt sindsdien troebel water binnen dat een dun laagje slib achterlaat. Met het baggeren van de wadgeul komt 70 duizend kuub slib vrij. Het slib is via een lange pijpleiding naar

de Kleirijperij op de Dollardkwelder getransporteerd. In de Kleirijperij blijft het slib twee tot drie zomers 'rijpen'. Daarna is het hopelijk geschikt als dijkkenlei, een bouwstof, om de Brede Groene Dijk te realiseren. Deze groene dijk loopt geleidelijk over in de kwelder. Het innovatieve dijkconcept slaat meerdere vliegen in één klap: de dijk oogt mooier, is natuurlijker en bestaat uit slib uit de Eems-Dollard. Dat laatste is van belang, omdat de Eems-Dollard kampt met een slibprobleem. Door het invangen van slib in Breebaart draagt Het Groninger Landschap bij aan de opgave om het water van de Eems-Dollard minder troebel te krijgen. Het slibtransport verliep bij aanvang moeizaam. Pas in het najaar, na het broedseizoen, kwam het slibtransport op gang. De samenwerkende partij- en waterschap Hunze en Aa's, EcoShape Building with Nature, provincie Groningen, Rijkswaterstaat

en Het Groninger Landschap gingen na het broedseizoen in zee met een nieuwe aannemer. Inmiddels is al het slib via de pijpleiding naar de Kleirijperij gepompt.

Broedeiland Breebaart als veilige vesting

Grondbroeders langs de kust hebben het vaak lastig. Door vossen, marters en andere predatoren lopen hun nesten, eieren en jongen gevaar. Een broedeiland is een veilige vesting voor bijvoorbeeld visdiefjes, noordse sterns en kluten. In Polder Breebaart ligt sinds 2001 een broedeiland. Het eiland was echter verruigd met riet en bovendien onveilig omdat predatoren toch het eiland konden bereiken. Vóór het broedseizoen van 2019 ging het broedeiland op de schop. De helft bestaat nog altijd uit riet, zodat rietvogels er kunnen broeden. De andere helft is speciaal voor grondbroeders ingericht. Het eiland kreeg een verse schelpenlaag en is omringd door water om roofdieren te weren. Al snel na de aanleg vonden vogels er hun onderkomen. Maar liefst zeventig kluten, drie schol-eksters en twee kleine plevieren broedden er vorig jaar.

Midwolder Bouwten in Midwolda

Droog, droger, droogst

Voor het tweede jaar op rij had de natuur in 2019 ernstig te lijden onder de droge zomer. Bovendien was de natuur nog niet hersteld van de droogte van 2018. Vooral kwetsbare en waterafhankelijke natuur, zoals het broekbos in de Lettelberterpetten, liep schade op. Planten die van water houden, zoals veenmossen, kregen het er moeilijk, terwijl bramen en brandnetels profiteerden van de droogte. Er is overwogen om water vanuit het Leekstermeer in het broekbos in te laten. Daar is uiteindelijk niet voor gekozen, omdat het meerwater erg voedselrijk is. In een aantal sloten in het nabijgelegen weiland, waar krabbenscheer groeit, is wel water van buiten ingelaten. Dit om de groene glazenmaker, een zeldzame libellensoort die afhankelijk is van krabbenscheer, te beschermen. In de veenweidepolders bij het Zuidlaardermeer kregen de weidevogels last van de langdurige droogte. Bij droogte kruipt het bodemleven dieper weg, waardoor weidevogels niet meer bij hun eten kunnen. Door de droogte rukte in het Nanninga's Bos de letterzetter op, een kevertje dat in staat is om sparren uit te roeien. Hij heeft het voorzien op volwassen, verzwakte bomen.

Werkgemeenschappen: meedenken over de Waddenzee

De samenwerkende natuurorganisaties in de Waddenzee (de Coalitie Wadden Natuurlijk) hebben het initiatief genomen om langs de hele Waddenkust werkgemeenschappen op te richten. Binnen de werkgemeenschappen kunnen beheerders, gebruikers, recreanten en onderzoekers elkaar ontmoeten en informatie uitwisselen. Er zijn in totaal vijf gemeenschappen, voor elke komberging één: Marsdiep- Eierlandse Gat, Borndiep-Pinkegat, Groninger Wad-Zoutkamperlaag, Vlie, en Eems-Dollard. De werkgemeenschap Eems-Dollard startte in 2018. Het Groninger Landschap trekt de kar van de werkgemeenschap en treedt op als gastheer. In 2019 vonden twee bijeenkomsten plaats: in het gebouw van Groninger Seaports in de Eemshaven en in de Groninger Kroon in Finsterwolde. Per bijeenkomst namen circa dertig diverse betrokkenen deel.

Renovatie Lauwersmeerdijk: veiliger én natuurlijker

De Groninger zeedijk krijgt deels een opknapbeurt. De zeedijk bij het Lauwersmeer, van de Westpolder tot de haven van Lauwersoog, is één van de dijktrajecten die niet voldoet aan de toekomstige veiligheidsnormen. De stijgende zeespiegel vereist een renovatie. Waterschap Noorderzijlvest voerde in 2019 met de provincie Groningen, gemeente Het Hogeland en Rijkswaterstaat een verkenning uit. Het Groninger Landschap schoof namens de gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties bij de overleggen aan. De onderhoudsbeurt wordt aangegrepen om niet alleen de dijk, maar ook de natuur te versterken. Binnendijks komt nieuwe brakwaternatuur, buitendijks is de dijk nu nog bekleed met asfaltbeton. Om de harde overgang tussen dijk en zee te verzachten, wordt gekozen voor een nieuwe bekleding die kansen biedt voor flora en fauna, zodat de dijk in ecologisch opzicht verrijkt.

Ook komt er een nieuwe kwelder voor de dijk. Dat is goed voor de natuur, maar het levert ook voor de lange termijn bescherming van de dijk op. De harde grens tussen Lauwersmeerdijk en Waddenzee wordt verzacht.

Bestrijden van exoten

Het Groninger Landschap bestrijdt enkele exoten die overlast voor mens of natuur veroorzaken. Tijdens de warme zomer van 2019 nam grote waternavel en grote waterteunisbloem bij de Lettelberterpetten in aantal toe. Ook bij Leinwijk in Kropswolde is grote waterteunisbloem gevonden. Deze waterplanten bedreigen inheemse planten, zoals krabbenscheer. Vrijwilligers van het groenteam van Het Groninger Landschap schoonden in 2019 meerdere keren de sloten bij het Leekstermeer. Met een hark haalden ze de exoten uit het water. Langs de wandelpaden verwijderden ze reuzenberenklauw, een plant die grote schade kan toebrengen aan de huid en de ogen. Ook in Feddema's Plas is reuzenberenklauw bestreden. In Nanninga's Bos is de uitbreiding van Japanse duizendknoop in de kiem gesmoord. De planten zijn met wortel en al verwijderd.

Uitstekend weidevogelseizoen in Reitdiep

Het Reitdiep is in trek bij weidevogels. Terwijl het aantal weidevogels landelijk afneemt, laat het aantal broedende weidevogels in het Reitdiep een stijgende lijn zien. In 2019 werden in de reservaten van Het Groninger Landschap 88 gruttopaartjes geteld, een stijging van ruim 45 procent ten opzichte van 2014. Ook het aantal scholeksters (65 paar), tureluurs (71 paar) en Kieviten (75 paar) stijgt. Opvallend is de vestiging van broedende tafeleenden in Paddepoel. Het broedsucces van de grutto is zodanig dat sprake kan zijn van een stabiele populatie. De opleving laat zien dat de genomen maatregelen – verhogen grondwaterpeil en ontwikkelen kruidenrijk grasland – positief uitpakken. Treffend voorbeeld is het gebied Reitdiep-Midden bij Heksum, waar het waterpeil in 2015 is verhoogd. Dankzij de vernatting verdriedubbelde daar het aantal weidevogels en broedparen grutto's. Ook het goede muizenjaar speelde een rol: voor predatoren was voldoende voedsel beschikbaar waardoor de weidevogelkuikens een grotere overlevingskans hadden.

Handvatten voor beheer krabbenscheer

In 2019 werd het vierjarig onderzoek naar krabbenscheer en de groene glazenmaker in de Lettelber-

terpetten afgerond. In sloten met krabbenscheer wemelt het daar van de libellenlarven. De libel legt haar eieren in de plant. Schonen van sloten met krabbenscheer is nodig, omdat de plant dermate uitbundig groeit dat de hele sloot dichtgroeit. De onderzoeksvraag luidde: hoe de sloten te schonen zonder de libellen te schaden? Bureau Biota onderzocht hiervoor een beheermethode, namelijk ritsluitingbeheer. Met dit beheer wordt de sloot om en om geschoond waardoor een soort ritsluitingpatroon ontstaat. Vrijwilligers van Het Groninger Landschap onderzochten een alternatief beheer, namelijk de sloot laten verlanden. Uit de metingen kwam naar voren dat in de dichtgegroeide sloten twee tot drie jaar langer libellen voorkomen voor dan eerder werd aangenomen. Op basis van de resultaten kiest Het Groninger Landschap voor een combinatie van beide methoden. Een deel van de sloten wordt niet geschoond, in een ander deel wordt ritsluitingbeheer toegepast. De vrijwilligers zetten het monitoren van de groene glazenmaker en hun larvenhuidjes voort.

Jeneverbessen voor Groningse Hooghoudt

Op het Bourtangerveld bij Bourtange zijn april 2019 dertig struiken jeneverbessen geplant. Het planten was onderdeel van de jeneverbesplantactie van het Groningse Hooghoudt. In totaal zijn in Westerwolde 330 jeneverbessen geplant in terreinen van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Het Groninger Landschap. Tot voor kort was de struik beschermd en moest de distilleerderij zijn bessen uit Italië halen. De beschermde status is recent opgeheven, waardoor Hooghoudt de bessen van eigen bodem kan halen. Westerwolde is rijk aan zandgronden, maar er groeiden maar weinig jeneverbessen. Over een paar jaar vindt wellicht een eerste oogst plaats van de Groninger jeneverbes.

Schade door noodweer

Het noodweer van 4 juni 2019 zorgde voor veel schade in terreinen van Het Groninger Landschap. In de bossen in het Zuidelijk Westerkwartier en in het broekbos in de Lettelberterpetten zijn talloze bomen omgewaaid. Door het hele bos lagen takken en delen van kronen op de wandelpaden. De wandelpaden zijn weer ontdaan van bomen en takken.

Predatieonderzoek Reitdiep

Weidevogelbeschermers en boeren met hart voor weidevogels worden vaak geconfronteerd met pre-

datie van weidevogels. Om inzicht te krijgen in welke roofdieren eieren en kuikens eten, voert Het Groninger Landschap samen met Collectief Groningen West een predatieonderzoek in het Reitdiep uit. Eén van de maatregelen om weidevogels te helpen overleven is het aanbrengen van tijdelijke stroomrasters. In 2019 is het effect van deze rasters op het nestsucces gevolgd. Dat gebeurde met behulp van wildcamera's bij de nesten. De camera's beschikken over een infraroodflitser, waardoor ze ook 's nachts zonder verstoring opnames kunnen maken. Het onderzoek toont aan dat de steenmarter in Paddepoel een belangrijke predator is van weidevogeleieren. Gelukkig bleek de predatiedruk in 2019 relatief laag. Dat kwam wellicht door het goede (veld)muisenjaar, waardoor predatoren al voldoende te eten hadden. Onderzoekers van de Rijksuniversiteit Groningen volgden met zenders katten, zodat ze konden zien hoe ze zich in het landschap verspreiden. Een van de katers legde vanaf het boerenerv afstanden van vele kilometers af. Camera's bij nesten in Middag-Humsterland in 2017 wees uit dat daar het grootste deel van de predatie voor rekening van katten kwam. Het predatieonderzoek wordt in 2020 voortgezet.

Nulmeting Midwolder Bouwten

In de Midwolder Bouwten, een natuurakker van zestig hectare op Landgoed Ennemaborg, wordt de landbouw van de toekomst getest: een natuurinclusieve landbouw. De uitdaging is om akkerbouw te ontwikkelen met een rijke natuur waar boeren een goede boterham aan verdienen. De proef is een initiatief van Rijksuniversiteit Groningen, provincie Groningen, Grauwe Kieken-dief – Kenniscentrum Akkervogels, Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen, LTO Noord, Maatschap Boonman en Het Groninger Landschap. Zes natuurinclusieve maatregelen worden er getest, waaronder het bemesten met ruige stalmest, het spuiten van minder gewasbestrijdingsmiddelen en het opzetten van een ruimer bouwplan. Het experiment loopt tot eind 2024. In 2019 vond de nulmeting plaats, waarbij onderzoekers onder meer de aanwezige insecten, vogels en het bodemleven in kaart brachten. Ook zijn de bodemchemie en bodemfysiologie onderzocht.

Insectenhôtels bij twee bezoekerscentra

Het gaat in Nederland slecht met de insecten. Onderzoek wijst uit dat in dertig jaar tijd 76 procent van de biomassa aan vliegende insecten is verdwenen. Nagenoeg alle insectenetters zitten zwaar in de verdrukking. Zo is de veldleeuwerik met maar liefst 85 procent afgenomen. Het Groninger Landschap maakt zich hard voor nieuwe nestplekken voor insecten. In 2019 zijn nieuwe insectenhôtels gebouwd, opgetrokken uit takken, rietstengels en boomstammen met gaten. De hôtels staan bij Bezoekerscentrum Reitdiep in Noorderhogebrug en Bezoekerscentrum Waddenkust in Pieterburen. Hopelijk weten wilde bijen en andere insecten de lege gaten en holle stengels snel te vinden. In de omgeving zorgt Het Groninger Landschap voor extra bloemen voor nectar en stuifmeel.

Aangifte van geboorte zeearend bij de gemeente Groningen

Opvallende natuurwaarnemingen in 2019

- De oeverzwaluwenwand bij het Leekstermeer was in 2019 volledig bezet met 59 paar oeverzwaluwen. Een primeur.
- In het voorjaar verbleven grote groepen van zeven- tot achthonderd grutto's in de plasdras-delen in Paddepoel.
- In het Hunzedal broedde in 2019 wederom een paar zeearenden. Het stel bracht één jong groot die nog langdurig in het territorium verbleef.
- In de oeverlanden van het Zuidlaardermeer is rivierfonteinkruid, rossig fonteinkruid en ongelijkbladig fonteinkruid gevonden, een teken dat de waterkwaliteit is verbeterd en het afplaggen en 'revitaliseren' van de rietoevers zijn vruchten afwerpt.
- Langs het Drents Diep, in het Hunzedal is een zingende Cetti's zanger gespot. Het is de eerste waarneming van dit roodbruine zangvogeltje in Groningen die kan duiden op een broedgeval.
- In de Harener Wildernis zat een tijdje een koppel raven. In het Noordlaarderbos en aan de zuidkant van het Zuidlaardermeer broeden sinds kort raven.
- In de Lettelberterpetten zijn op restanten van moeraszegge piepkleine witte knotsjes gevonden waarvan – na microscopisch onderzoek – werd vastgesteld dat het *Typhula caricina* betrof, een nieuwe paddenstoelensoor voor Nederland.

De ringoven van Rusthoven in Wirdum

Nieuwe aankoop: ruïne van steenfabriek Rusthoven

Aan het Damsterdiep en naast landgoed Ekenstein ligt een ruïne van een steenfabriek. Rusthoven heette de fabriek, waar in 1968 het vuur doofde. De ringoven staat er nog. In de zomer van 2019 kreeg Het Groninger Landschap het prachtig stuk industrieel erfgoed in eigendom. ‘Het terrein vertelt het verhaal van de Groninger baksteenindustrie’, zegt Hugo Dokter, hoofd erfgoed van Het Groninger Landschap.

Eind negentiende eeuw rookten in Groningen maar liefst 68 hoge schoorstenen van steenfabrieken. Rusthoven was er één van. “Ze bakten de bekende rode Groninger baksteen. In de jaren zestig verdwenen ze bijna allemaal, ook Rusthoven”, vertelt Dokter. Van de oorspronkelijke fabriek in Wirdum is weinig meer over. De vorige eigenaar brak de hoge schoorsteen af, net als de langwerpige droogloodsen. Een paar relictten, zoals een gebouw waar de stoommachine stond, herinneren aan de tijd dat er volop bedrijvigheid was.

Industrieel erfgoed

Met de overname wil Het Groninger Landschap de overblijfselen voor altijd behouden. “Dit is industrieel erfgoed. Deze steenfabriek heeft een sterke relatie met het omliggende landschap. De landerijen om ons heen zijn geticheld; ze liggen lager omdat er klei is gewonnen. Het transport verliep via het Damsterdiep. En in de borg Rusthoven, onze buren, woonde vroeger de tichelheer, de baas van de steenfabriek.” Met de overname is Rusthoven in goede handen. Overheden, omwonenden en liefhebbers van industrieel erfgoed zagen daarvoor met lede ogen aan dat het erfgoed verloederde. “Decennialang was Rusthoven een hoofdpijndossier voor overheden. Wij zorgen nu dat het industrieel erfgoed blijft.”

Grootste ringoven

Eén bouwwerk staat nog goeddeels overeind: de ringoven. De lange donkere tunnel is ovaal van vorm, als een schaatsbaan. Door twaalf zijingangen schijnt daglicht. “De oven van Rusthoven, die stamt uit 1924, is de grootste bestaande ringoven van Europa. Het is de laatste ringoven in Groningen.” De ringoven lijkt van buiten een ruïne maar is van binnen nog verrassend intact. Zowel in de muur als op het dak groeien struiken en bomen. Het Groninger

Landschap laat de ringoven niet volledig herstellen. Dokter: “Het is juist mooi om te zien dat de natuur zo’n bouwwerk overneemt. We zoeken naar een balans tussen behoud van de oven en deze fraaie ruïne-sfeer.”

Hugo Dokter:

‘De oven van Rusthoven is de grootste
bestaande ringoven van Europa.’

Vleermuizen

De helft van de ringoven wordt speciaal ingericht voor vleermuizen. “De tunnel is in potentie de beste overwinteringsplek voor vleermuizen in Groningen. De tunnel maken we dicht, omdat vleermuizen een constante temperatuur willen. Ze houden niet van tocht. De andere helft mag onder begeleiding bezocht worden.” Als eerste wil Het Groninger Landschap het terrein laten opruimen, waarbij het asbest en de vervuilde grond prioriteit krijgt. “Dat moet eerst gesaneerd worden. We wisten dat de bodem vervuild is met PAK’s (polycyclische aromaten). Door de vondst van asbest is de overname een paar maanden uitgesteld. We pakken de sanering samen met de provincie en de gemeente op.”

Eerste boom geplant

Dokter heeft meer plannen met het terrein. Zo wil hij bosschages laten planten op de plek waar vroeger de droogloodsen stonden. Als herinnering, maar ook voor de vleermuizen. “Via de bosschages kunnen ze naar borg Ekenstein vliegen. Over het terrein leggen we een wandelpad aan, dat aansluit op de bestaande infrastructuur. We gaan ook bekijken of we de schoorsteen weer terug kunnen brengen. Het was een baken in het landschap.”

De eerste herfststap is inmiddels gezet. Op de oude boomgaard van Rusthoven werd eind november 2019 een boom geplant. Het is de eerste van vijftig nieuwe fruitbomen. “We krijgen de bomen cadeau van Stichting Oude Groninger Kerken vanwege hun gouden jubileum.”

Hoogtepunt

Molen Zeldenrust en het molenhuis in Westerwijstwerd

Molen en molenhuis herenigd

Molen Zeldenrust en het molenhuis in Westerwijtwerd horen bij elkaar. Ze vormen een geheel en hebben sinds lange tijd weer dezelfde eigenaar. “De molen hadden we al sinds 2007 in eigendom. Eind vorig jaar namen we ook het molenhuis over”, vertelt Jan Harm Eppinga, beheerder erfgoed van Het Groninger Landschap. De molen, slachtoffer van aardbevingsschade, krijgt een stevig fundament.

Ze vormen een fraai stel, de molen en het molenaarshuis in Westerwijtwerd. Ze staan bijna tegen elkaar aan, alsof ze verstrengeld zijn. De stelling van de molen hangt zelfs óver de woning heen. Het molenaarshuis oogt, net als de molen, authentiek. Binnen hangt de sfeer van voor 1900, toen de molenaar er woonde en werkte. Beide zijn nu rijksmonument. “Alsof de tijd er heeft stilgestaan”, zegt Eppinga.

Aardbevingsschade

Het complex staat al jaren bekend als hoofdpijndossier. Augustus 2012 beefde de grond in Westerwijtwerd. Het dorp ligt vlakbij Huizinge, het epicentrum van een krachtige beving, veroorzaakt door de gaswinning. “Zeldenrust zakte door zijn fundament. De molen drukte tegen het molenhuis aan, dat destijds bewoond werd. De bewoners voelden zich niet meer veilig. Dat kan ik me voorstellen.” De NAM kocht uiteindelijk het molenaarshuis op, zodat de bewoners konden verhuizen. Onderwijl zat Het Groninger Landschap met de NAM aan tafel over de molen. Zeldenrust was er slecht aan toe. “De molen was niet bestand tegen bevingen. Hij stond letterlijk op de klei, zonder fundering. Ingrijpen was hard nodig.”

Definitief besluit

Vele jaren duurde het overleg. Ettelijke oplossingen werden uitgewerkt. Halverwege 2019 kwamen Het Groninger Landschap en de NAM tot een definitief besluit. “We worden eigenaar van het probleem. De NAM heeft de versterking afgekocht.” Het Groninger Landschap gaat met het bedrijf Bresser in zee. “Zij zetten Zeldenrust weer in het lood. Onder de

molen komt een nieuwe plaatfundering, zodat de molen weer stevig op zijn poten staat. Momenteel krijgen we de vergunningen rond. In het najaar van 2020 starten we met het versterken van de molen.”

Vakantiehuis

De molenaarswoning is onderdeel van de afspraak met de NAM over de overname van vier rijksmonumenten. Half december 2019 kreeg Het Groninger Landschap het rijksmonument van de NAM overgedragen. Eppinga: “Het is mooi dat de molen en het huis weer in één hand zijn. Ze horen bij elkaar.” Het monumentale huis wordt een vakantiewoning voor zes personen. Met als thema: slapen onder de molen. Dit najaar ondergaat de woning een opknappbeurt. “We leggen onder meer nieuw sanitair aan. Het huis zelf heeft geen bevingsschade.”

Jan Harm Eppinga:

‘Het is mooi dat de molen en het huis weer in één hand zijn. Ze horen bij elkaar.’

Lang geduurd

Eppinga zal blij zijn als het aardbevingstraject achter de rug is. “Het heeft zo verschrikkelijk lang geduurd. De vrijwilligers hebben het voor hun kiezen gekregen en verdienen een pluim. Ze zagen de molen aftakelen. Door de onzekerheid over de versterkingsoperatie ontstond achterstallig onderhoud.” Met het huisje krijgt ook de molen een onderhoudsbeurt. Zo wordt de stelling voor driekwart vervangen. “We hopen dat straks iedereen, en vooral de molenaars, weer trots kan zijn op de gerestaureerde molen.”

Nieuw kanon Batterij Fiemel bij Termunten

2 Cultureel Erfgoed

Groningen kent een rijke cultuurhistorie: de wierdedorpen op het Hoogeland, de beeldbepalende molens, oude borgen en verbor-gen kloosterterreinen. Het Groninger Landschap heeft zich de afgelopen periode sterk ontwikkeld als erfgoedorganisatie. De organisatie wil een vangnet bieden voor erfgoed dat in gevaar is. De stichting richt zich met name op rijksmonumenten die beeld-bepalend zijn voor het landschap, zoals borgen, molens en boer-derijen. Maar ook andere cultuurhistorische landschappelijke ele-menten zijn het beschermen waard, zoals wierden, eendenkooien en archeologische monumenten. Deze elementen verfraaien het landschap en vertellen het verhaal van de Groningse ontstaansge-schiedenis. In totaal gaat het om 89 rijksmonumenten, waaronder 52 gebouwde monumenten, 31 archeologische monumenten en 4 groene monumenten. De eigen bezittingen vragen om zorgvul-digheid en een professioneel onderhoud. De organisatie voert – op basis van meerjarige onderhoudsplannen – planmatig en kwali-tatief hoogwaardig onderhoud uit. Een nuttige (her)bestemming vindt Het Groninger Landschap belangrijk. Een nuttige functie biedt het beste vooruitzicht op blijvende instandhouding. Boer-derijen wordt bij voorkeur bewoond, andere gebouwen worden verhuurd als vakantiehuis of ingericht als bezoekerscentrum.

Eendenkooi Nieuw Onrust hersteld

Bij eendenkooi Nieuw Onrust in de Westpolder is al jaren elke donderdagochtend een groep vrijwilligers aan het werk. De kooi bestaat uit een kooibos, vier vangpijpen en in het midden een rechthoekige gegraven plas. Vier jaar geleden startte een ingrij-pende opknapbeurt. De kooi lag er destijds vervallen bij. De vang-pijpen waren af, de plas lag vol met bagger. In 2019 was de klus geklaard. De plas is weer op diepte, bomen zijn gekapt en de vangpijpen gerestaureerd. Meeste werk was het vlechten van het riet. Op de eendenkooi is ook een ijsvogelwand gerealiseerd dank-zij een bijdrage vanuit het Bettie Wiegman Fonds. In het Wad-dengebied zijn de afgelopen jaren maar liefst 24 waddenkooien hersteld en behouden voor de toekomst. Van de Kooiplaats op Schiermonnikoog tot de Oude Kooi op Vlieland. Het opknappen gebeurde in het kader van het project 'Kongsi van de eendenkooi', een gezamenlijk initiatief van acht natuur- en landschapsorgani-saties. Klaar zijn de vrijwilligers niet. Een kooi vraagt immers con-tinu om onderhoud. Doen ze niets, dan groeit de plas in een mum van tijd weer dicht.

Nieuw kanon Batterij Fiemel

Hij blinkt in de zon, het gloednieuwe blauwe kanon op de Duit-se geschutsopstelling bij Termunten. December 2019 werd het

kanon op de Flak-bunker geplaatst. Schieten kan het kanon niet, en dat is maar goed ook. Het kunstwerk herinnert aan het strijdtoneel tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het is een één-op-één replica van plaatstaal van het kanon dat er ooit heeft gestaan. Het gevaarte meet twaalf meter. Op de Flak-bunker stond aan het einde van de oorlog het zwaarste en modernste luchtafweergeschut dat de Duitsers hebben ingezet. Het kanon had een kaliber van 12,8 centimeter. In 2016 nam Het Groninger Landschap, met behulp van een finan-ciële bijdrage van het Waddenfonds, twee militaire relictten bij Termunten over: naast de Flak-bunker ook de munitiebunker. Beide bouwwerken zijn cul-tureel erfgoed en beeldbepalend in het landschap. De munitiebunker is in 2019 geschikt gemaakt voor vleermuizen. In de deur is een sleuf gemaakt, zodat vleermuizen wel naar binnen kunnen en bezoekers niet. Tussen beide bouwwerken, en onderin de Flak-bunker, is een asfaltverharding aangelegd. In 2020 wordt in de Flak-bunker een expositie inge-richt die bezoekers tekst en uitleg geeft over de Batterij in oorlogstijd en kort na de oorlog, toen er NSB'ers gevangen zaten.

Innovatieve restauratie Villa Barmerhoek voltooid

In het voorjaar van 2019 werd de restauratie van Vil-la Barmerhoek afgerond. De fraaie en monumenta-le villa uit 1916 staat in het dorp Doodstil. Het pand is een blikvanger met de fraaie toren en het balkon met gele pilaren. Toen Het Groninger Landschap in 2016 de sleutel ontving was de schade groot. Over-al zaten scheuren, het balkon zakte bijna ineen. Zowel achterstallig onderhoud als aardbevings-schade zijn verholpen. De villa is zodanig op een innovatieve wijze hersteld dat de monumentale waarde behouden bleef. Het innovatieve project krijgt veel aandacht. Het wordt gezien als het toon-beeld van onderhouden en restaureren van monu-menten met bevingsschade. In 2019 verzorgde Het Groninger Landschap diverse rondleidingen in Villa Barmerhoek, onder meer voor leden van de Vereni-ging Groninger Monument Eigenaren.

Tuinwerkdag borgtuin Welgelegen

Bij Veenborg Welgelegen in Hoogezand-Sappemeer ligt een mooie borgtuin. De tuin met hoge bomen, gracht en siertuin ademt de grandeur van weleer. Toch kampte de tuin met het nodige achterstallig onderhoud. Op 27 november 2019 organiseerden vrijwillige hoveniers van Het Groninger Landschap een gezamenlijke tuinwerkdag met vrijwilligers van Odd Fellows. Meer dan twintig hoveniers staken de handen uit de mouwen. Ze snoeiden struiken en bomen, schoonden een deel van de vijver en haalden opschot weg. Een gehuurde houtversnipperaar verwerkte het gezaagde hout tot snippers. Vanwege het succes vond maart 2020

opnieuw een gezamenlijke tuinwerkdag plaats. Voor het tuinherstel ligt een reconstructieplan op tafel. De reconstructie gaat in de herfst van 2020 van start.

Opgraving Klooster Yesse

Op het terrein van het voormalige klooster Yesse in Haren vond in mei en juni 2019 een opgraving plaats door archeologiestudenten van de Rijksuniversiteit Groningen. Op twee dagen was geïnteresseerd publiek welkom om de opgraving te bezichtigen. Uit de vondsten is af te leiden hoe de nonnen van klooster Yesse in hun levensonderhoud voorzagen. Tijdens de opgraving zijn onder andere zegels van pausen Honorius III en Gregorius IX, musketkogels, restanten van glas-in-loodramen, schrijfgerei, kogelpotten en ander aardewerk gevonden.

Gezamenlijke tuinwerkdag in borgtuin Welgelegen in Hoogezand-Sappemeer

Molen Germania in Thesinge

Acteur Lotte Dunselman speelt Poolse vrouw

De Poolse Bruid in boerderij De Haver

Uitverkocht. Dat meldde vorig jaar de affiche van locatietheater De Poolse Bruid. Decor was de schuur in De Haver, één van de boerderijen van Het Groninger Landschap. ‘We willen ons bezit graag delen’, vertelt Petra van der Meer, hoofd communicatie van Het Groninger Landschap.

Theatervoorstelling De Poolse Bruid was vorig jaar een daverend succes. Maar liefst zesduizend mensen bezochten het toneelstuk van het Noord Nederlands Toneel en Toneelgroep ECHO. “Zes weken lang, dertig voorstellingen: avond aan avond zat de tribune vol”, vertelt Van der Meer. Publiek en pers waren razend enthousiast. Zelf ging ze twee keer: tijdens de première op 21 juni 2019 en de speciale avond voor alle bedrijfsvrienden van Het Groninger Landschap. “Voorafgaand hebben we met onze bedrijfsvrienden gegeten. Ze kregen een toelichting en een rondleiding door de boerderij.” Beschermers van Het Groninger Landschap kregen korting. “Onze achterban heeft ook interesse in culturele activiteiten.”

Populariteit

Van der Meer vond het een mooie voorstelling. “Het raakte me. Het moment dat de Poolse vrouw de stugge, Groningse boer verleidt om met haar te dansen, heel ontroerend was dat. De setting was binnen in de boerenschuur. Toch werd de suggestie gewekt van ruimte, weiland en boerenbedrijf. Het landschap zat ook in de taal. Knap gedaan.” In de bekroonde film De Poolse bruid uit 1998, waar de voorstelling op is gebaseerd, speelde het landschap een hoofdrol. De weidsheid, de leegte, de rust: de film toonde het Groninger land in optima forma. De lofzang werd versterkt door de muziek van Ede Staal. Het verklaart de mateloze populariteit. “De film is in Groningen nog altijd de best bekeken film ooit.” Veel gegadigden grepen vorig jaar naast een kaartje. “Vanwege het succes wordt de voorstelling herhaald.”

Verhaal over behoud

De voorstelling vindt plaats in De Haver, het rijksmonument in Onderdendam dat Het Groninger Landschap in 2017 van de NAM kreeg overgedragen. “De makers van De Poolse Bruid hebben meerdere van onze gebouwen bezocht. De keuze viel op De Haver.” Van der Meer vindt het belangrijk om het erfgoed te delen. “Zo kunnen we mensen ervan laten genieten. Het biedt ons een kans om de boerderij en onze plannen voor het voetlicht te brengen. Het voorhuis kampt met ernstige aardbevingschade. Om de monumentale waarde te behouden, verplaatsen we de woonfunctie naar de schuur. Daar bouwen we een nieuwe woning.” Dit verhaal over het behoud van het monument kwam naar voren in een expositie in de ontvangstruimte, in de flyer voor bezoekers en tijdens drie speciale inleidingen, gecombineerd met een rondleiding.

Petra van der Meer:

‘De Poolse Bruid bood ons een kans om de boerderij en onze plannen voor het voetlicht te brengen.’

Erfgoed als podium

Het Groninger Landschap koppelt haar erfgoed bij voorkeur aan publieksfuncties. Van der Meer werkt graag mee aan culturele activiteiten van andere partijen. Ze noemt meerdere voorbeelden, zoals de voorstelling ‘Beef Mee!’ begin 2017 in Plaats Melkema, net als De Haver een rijksmonument. “In Plaats Melkema heeft ook een groep kunstenaars geëxposeerd tijdens een Monumentenweekend. Begin maart 2020 was in Scheemda het muziekfestival Grasnapsky. Enkele onderdelen vonden op ons Landgoed Ennemaborg plaats.” Het Groninger Landschap staat altijd open voor partijen die culturele activiteiten willen organiseren, nodigt Van der Meer uit. “Als het maar een link heeft met natuur en erfgoed.”

Hoogtepunt

De wierde van Wierum

Eeuwigdurende grafrust op Wierum

Op bijna alle wierden zijn van oudsher mensen begraven. Eind 2019 opende op de wierde van Wierum een unieke, natuurlijke begraafplaats. ‘De prachtige locatie ligt in de natuur’, vertelt Arjan Hendriks, natuurbeheerder bij Het Groninger Landschap. Samen met uitvaartverzorger Algemeen Belang/Dela biedt Het Groninger Landschap er eeuwigdurende grafrust.

Van een afstand oogt de glooiende heuvel van Wierum als een bloemrijk grasland. In het voorjaar bloeien er klavers, boterbloemen en pinksterbloemen. Toch is het terrein van Het Groninger Landschap meer dan natuur alleen. Het heeft een tweede functie, namelijk als natuurbegraafplaats. “We zoeken naar mogelijkheden om natuur te combineren met maatschappelijke functies. In andere gebieden doen we dat bijvoorbeeld met recreatie en waterberging”, legt Hendriks uit. Nieuwste loot is het natuurbegraven, met als bijkomend voordeel: de graven leveren extra inkomsten op. “We moeten als organisatie meer zelf onze broek ophouden. We zoeken naar nieuwe inkomstenbronnen. Zo leveren we ook de Landschapskist, een milieuvriendelijke uitvaartkist. De inkomsten besteden we aan natuur en erfgoed in Groningen.”

Samenwerking

Begin december 2019 vond de officiële opening van Wierdebegraafplaats Wierum plaats. Gedeputeerde Henk Staghouwer van de provincie Groningen en wethouder Harmannus Blok van de gemeente Het Hogeland onthulden het informatiepaneel. Ook Algemeen Belang/Dela was aanwezig. Hendriks: “Met deze uitvaartondernemer werken we nauw samen. De rolverdeling is als volgt: zij verzorgen de begrafenissen, wij doen het onderhoud van het terrein.”

Kloostermoppen

De tweehonderdvijftig graven liggen verspreid over het veld. Zonder ornamenten, zoals marmeren grafstenen en kruizen. Na elke begrafenis worden de zoden teruggeplaatst. “Een natuurgraf mag gemarkeerd worden met een kloostermop die in het maaiveld wordt aangebracht. Kunstenaar Martin Borchert maakt de kloostermoppen. In de kloostermop staat de naam en geboorte- en overlijdensdatum van de overledene. Echt ambachts-

werk.” Verplicht is de kloostermop niet. Elk graf valt met gps-coördinaten terug te vinden.

Over de begraafplaats loopt een wandelpad. Aan de rand zijn een ceremonieplek, een meidoornhaag en een parkeerplaats aangelegd. Het bloemrijk grasland laat Hendriks elk jaar maaien. “Dat doen we met kleinschalige machines. Bij aanvang hebben we een bloemrijk zadenmengsel ingezaaid.”

Wierdeherstel

Wierdebegraafplaats Wierum bevindt zich op een historische plek. Bovenop de wierde ligt al eeuwenlang een begraafplaats. Een traditionele, stelt Hendriks, waarvan de oudste grafsteen dateert uit 1679. Een groot deel van de wierde verdween rond 1915. “Veel wierden zijn destijds afgegraven voor het winnen van vruchtbare grond. Zo ook de wierde van Wierum.” Tien jaar geleden werd het afgegraven deel door de provincie hersteld en kreeg de wierde zijn oude vorm terug. Het wierdeherstel vond plaats met tachtigduizend kubieke meter klei. “Onze wierdebegraafplaats bevindt zich op het weer opgehoogde gedeelte. Op de herstellende wierde kreeg ook de oude begraafplaats een uitbreiding.”

Arjan Hendriks:

‘We zoeken naar mogelijkheden om natuur te combineren met maatschappelijke functies.’

Eerste begrafenissen

Wierdebegraafplaats Wierum is in trek, constateert Hendriks. “De behoefte aan natuurbegraven neemt landelijk toe. De belangstelling voor onze begraafplaats is groot. Beschermers van Het Groninger Landschap kregen vorig jaar voorrang om een natuurgraf te reserveren. Meer dan zeventig Beschermers maakten van het aanbod gebruik. Op de site www.wierdebegraafplaats.nl kunnen mensen op een plattegrond een plek uitkiezen.” De eerste begrafenissen hebben inmiddels plaatsgevonden. “Omdat het een natuurgebied is, vragen we nabestaanden om geen meegebrachte bloemen of ander gedenkmateriaal achter te laten.”

Nieuwe expositie Bezoekerscentrum Dollard bij Termunten

3 Dichtbij burgers en bedrijven

Het Groninger Landschap is een organisatie van en voor Groningers. Maatschappelijke steun is cruciaal voor het werk en de ambities van Het Groninger Landschap. Natuur en cultuur zijn belangrijk voor mensen. De achterban bestaat uit bijna 16.000 Beschermers en vierhonderd vrijwilligers. De vrijwilligers zetten zich met hart en ziel in om de molens draaiende te houden, mensen rond te leiden en de planten en dieren in kaart te brengen. Het Groninger Landschap werkt aan een nog breder en sterker draagvlak. Dat betekent: een grotere achterban, betere voorlichting en educatie en de terreinen zoveel als mogelijk openstellen voor publiek. Veel aandacht krijgt de natuureducatie voor de jeugd.

Groei dankzij verschillende acties

Eind 2019 telde Het Groninger Landschap 15.795 Beschermers, een stijging van 547 Beschermers ten opzichte van het jaar ervoor. Het Groninger Landschap is verheugd met de toename. Een grote achterban is van belang om in Groningen een vuist voor natuur en erfgoed te maken. Het Groninger Landschap organiseerde in 2019 verschillende acties om Beschermers te werven. Zo voerden de vrijwilligers van het promotieteam van april t/m oktober een winactie bij de promotiewagen. Via de website konden bezoekers diverse gratis producten bestellen, een proefexemplaar van de nieuwste Golden Raand, een bijenwaaier voor de Bijenteldagen, en in de wintereditie van het kwartaalmagazine kon een gratis Beschermerschap worden weggegeven. Bijna 350 nieuwe Beschermers meldden zich aan.

Overlast grondtransport Breebaart

Begin 2019 werd Het Groninger Landschap geconfronteerd met klachten van bewoners uit Termunterzijl en Termunten. Het natuurherstelproject in Polder Breebaart zorgde voor veel overlast. De aannemer reed met zwaarbeladen vrachtwagens met grond door de dorpen, over een door de gemeente goedgekeurde route. Dat gebeurde wekenlang, veelal met meerdere vrachtwagens per uur. Onder meer de weg en de brug raakten beschadigd. De gemeente Delfzijl en Het Groninger Landschap belegden een bijeenkomst met de omgeving waarop de overlast werd besproken. Daarop werd een aantal maatregelen genomen, waaronder een omleidingsroute en een snelheidsbeperking voor het vrachtverkeer en een meldpunt voor bewoners. Later kregen de bewoners een uitnodiging voor de opening van het vernieuwde Bezoekerscentrum Dollard. Circa veertig mensen maakten van de uitnodiging gebruik. De werkzaamheden en de overlast duurden tot eind maart 2019, toen het werk was afgerond. Inmiddels heeft de gemeente de weg versterkt.

Nieuwe informatiepanelen en lessenaars

In de natuurgebieden en bij het erfgoed werkt Het Groninger Landschap aan het plaatsen van nieuwe informatiepanelen en lessenaars om bezoekers te informeren. In 2019 kregen de terreinen in het Zuidelijk Westerkwartier de primeur. Bij het Iwema Steenhuis, Coendersborg, Nanninga's Bos en Harense Bos werden de oude informatiepanelen vervangen. De nieuwe panelen hebben een frisse uitstraling en bestaan uit duurzame materialen. In 2020 en 2021 volgen de andere natuurgebieden van Het Groninger Landschap. Op verscheidene locaties zijn ook lage en kleinere informatielessenaars geplaatst. In 2019 onder meer bij Wierdebegraafplaats Wierum, Helwerder Wierden, Paddepoel, het verstrooibosje bij Eendenkooi Oosterpolder en Fruitgaard Oldenzijl. Op het terrein van Bezoekerscentrum Reitdiep staan nu meerdere lessenaars.

Nieuwe expositie Bezoekerscentrum Dollard

Bezoekerscentrum Dollard bij Termunterzijl kreeg in 2019 een nieuwe vaste expositie. Het bezoekerscentrum ging daarvoor op de schop. De expositie zet de schijnwerper op 'Strijdtoneel Dollard'. De Dollard is altijd een strijdtoneel geweest. Denk aan de eeuwenoude strijd van de mens tegen de zee, de militaire strijd en de strijd om de unieke Dollard-natuur te behouden. Al deze facetten komen in de tentoonstelling aan bod. De filmzaal is heringericht voor een nieuwe film over de Dollard van Ruben Smit. Ook de 'natte ruimte', waar schoolklassen les krijgen over de Waddenzee, kreeg een facelift en nieuw meubilair. Vanwege de verbouwing was het bezoekerscentrum van half januari 2019 tot juni 2019 gesloten. Vanaf het bezoekerscentrum loopt er een nieuw betonpad door de polder naar de dijk en de zeehondenkijkwand.

Drie nieuwe vogelkijkvoorzieningen

In Polder Breebaart komen drie nieuwe vogelkijkvoorzieningen. Aan de westzijde wordt een vogelkijkhut gerealiseerd die voor iedereen, ook mindervaliden, bereikbaar is via een nieuwe dijkcoupure. Deze hut kijkt uit over de broedeilanden. In 2019 is

Kanovereniging De Futen uit Kropswolde houdt schoonmaakactie rond het Zuidlaardermeer

de vorige vogelkijkhut afgebroken en een tijdelijke vogelkijkwand geplaatst. De nieuwe voorziening wordt in 2020 aangelegd. Ook in het zuiden van Polder Breebaart komt een nieuwe vogelkijkwand. Tenslotte kunnen fotografen straks een speciale fotohut boeken. Via loopgraven bereiken ze de hut zonder de vogels te verstoren. In 2019 is begonnen met de aanleg van de fotohut.

Oevers Zuidlaardermeer schoongemaakt door vrijwilligers

Vrijwilligers van kanovereniging de Futen en Zeilvereniging Zuidlaardermeer hebben in maart 2019 bijna honderd vuilniszakken zwerfvuil verwijderd van de oevers van het Zuidlaardermeer. De opruimactie vindt elk jaar in maart plaats, vlak voor de start van het broedseizoen. Door de stormachtige wind konden alleen ervaren kajakkers verantwoord het meer op. Behalve flessen, (chips)zakken en blikjes vonden de vrijwilligers onder meer autobanden, stoelen, kussens, jerrycans en zelfs een opblaasboot. Ook werd er grofvuil gevonden dat niet in de container paste: een surfplank, een stalen pijp, gor-

dijnrails, een bootmast, grote dekzeilen, twee verroeste boeien en een zwemtrapje. Het Groninger Landschap is blij met de opruimactie, vooral omdat plastic in de natuur grote gevolgen heeft voor de dieren die er leven.

Positief effect door natuurlessen

Het Groninger Landschap steekt veel tijd in natuuronderwijs. De jongeren van nu zijn immers de natuur- en cultuurbeschermers van morgen. In 2019 werden zo'n honderd basisscholen bezocht, een derde van alle scholen in Groningen. De natuurlessen blijken effectief. Dat wijst onderzoek van omgevingspsychologe Franka Wijngaarden uit. Ze deed het onderzoek voor haar master Environmental Psychology aan de Rijksuniversiteit Groningen. De studie wijst uit dat de natuurlessen effect resulteren, in elk geval op de korte termijn. De leerlingen lijken meer ontvankelijk te zijn voor de natuur, voor milieubewust gedrag en voor natuurbescherming. Veel Groningse kinderen blijken erg geïnteresseerd in natuur. De natuurlessen scoren een 9. Veertig procent van de leerlingen geeft aan dat ze één van de festivals van Het Groninger Landschap bezoekt. In 2019 kwamen negenduizend bezoekers naar de vier grote festivals. Jeugdeducatie wordt projectmatig uitgevoerd en verantwoord en medegefinancierd vanuit de middelen uit de Nationale Postcode Loterij.

Vrijwilligers als ambassadeurs

Het Groninger Landschap kan niet zonder vrijwilligers. Vrijwilligers zijn de ambassadeurs van Het Groninger Landschap, de visitekaartjes van de organisatie. Eind 2019 waren bij Het Groninger Landschap 436 vrijwilligers aan het werk, waarmee het aantal vrijwilligers een lichte stijging vertoonde. Vrijwilligers bezitten een schat aan (lokale) kennis over natuur en cultuur. Gidsen, molenaars, gastgevers in molens en bezoekerscentra: allemaal vertellen ze enthousiast over het werk van Het Groninger Landschap. De vrijwilligers opereren vanuit zelfstandige teams, elk met een eigen bestuur. In totaal zijn 29 teams actief in de provincie, waaronder vijftien molenteams en vier teams van groene buitenmedewerkers. Jaarlijks worden voor alle vrijwilligers speciale activiteiten georganiseerd, zoals informatieavonden, een medewerkersdag, een introductieavond voor nieuwe vrijwilligers en een nieuwjaarsbijeenkomst. De bijeenkomsten werden in 2019 goed bezocht.

Financiële bijdragen fondsen en bedrijven

Steeds meer bedrijven, fondsen, organisaties en particulieren ondersteunen het werk van Het Groninger Landschap. Eind 2019 stonden 34 bedrijven te boek als Vrienden van Het Groninger Landschap. Deze Vrienden maken het beschermingswerk mede mogelijk. Voor bestaande en potentiële Bedrijfsvrienden wordt jaarlijks een Vriendenbijeenkomst georganiseerd. Op 4 juli 2019 had de bijeenkomst een bijzonder programma, namelijk een boerendiner gevolgd door de theatervoorstelling *De Poolse Bruid* in De Haver in Onderdendam. In 2019 is een start gemaakt met het bezoeken van alle Bedrijfsvrienden om de contacten te verstevigen.

In 2019 zijn verschillende fondsen benaderd voor een bijdrage aan projecten van Het Groninger Landschap. Het Prins Bernhard Cultuurfonds kende 20.000 euro toe voor de herinrichting van de Hunzezone Roodehaan en 9.000 euro voor de inrichting van bezoekerscentrum Ennemaborg (Koetshuis). Voor het Koetshuis reserveerde Stichting De Versterking een bedrag van 15.000 euro. Het Jaap van Duin Vogelfonds schonk 3.000 euro voor een uitbreiding van de oeverwaluwrand bij de Lettelberterpetten.

Schenken van particulieren

Het Groninger Landschap biedt graag de mogelijkheid om heel gericht te schenken. Dat kan bij een nalatenschap, maar ook bij leven. Bijzonder in 2019 was de schenking van de broer en zus van Thies Dijkhuis. Het Thies Dijkhuisfonds werd door Het Groninger Landschap opgericht om het herstel van de boerderij en het beheer van de Hunzezone te bekostigen. Vanaf 2019 ontvangt Het Groninger Landschap de komende vijf jaar een jaarlijkse schenking van 50.000 euro uit het Blauwe Klei Fonds. De schenkster, die anoniem wil blijven, ondersteunt met het fonds goede doelen. Voor Het Groninger Landschap vormt het Blauwe Klei Fonds een aanjager voor concrete projecten en aankopen. Van particulieren ontving Het Groninger Landschap vorig jaar een groot aantal schenkingen.

Drukke tijdens Waddenfestival in Pieterburen

Nieuwe lessenaar bij Wierdebegraafplaats in Wierum

en legaten. Zo zamelden Ruurd Abma en Marjan Molenkamp voor hun 50-jarig huwelijk geld in voor de weidevogels in het Reitdiepgebied, haalden jongeren uit de buurt van bezoekerscentrum Reitdiep geld op voor de grutto en doneerden medewerkers van de RUG en het UMCG hun kerstgeschenk aan Het Groninger Landschap.

Vakantiewoningen in trek

Om mensen van het erfgoed te laten genieten, biedt Het Groninger Landschap in totaal tien vakantieverblijven aan. De vakantiewoningen zijn in trek. In 2019 werden in de vijf woningen, namelijk Ewsum, Olle Tjoard, Harssensbosch, Borgbloemke en Coendersborg, 945 overnachtingen geboekt, 68 overnachtingen meer dan het jaar ervoor. De vijf vakantiewoningen worden aangeboden via Buitenleven Vakanties, een initiatief van De Provinciale landschappen, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Door het gezamenlijke initiatief bereikt Het Groninger Landschap een grotere landelijke doelgroep. Meest in trek van deze vijf vakantiewoningen is de woning in het schathuis van Ewsum in Middelstum met een bezettingsgraad van 62,4

procent. Op de tweede plaats staat Harssensbosch in Adorp met 60 procent, op de derde plek eindigt woning Börgbloemke in Nuis met 51 procent. De verhuur van vakantiewoning Enkhuizen in Zoutkamp loopt via Belvilla, de vier trekkershutten in Finsterwolde via www.trekkershutten.nl. December 2019 droeg de NAM een monument over, dat wordt verbouwd als vakantiewoning, namelijk het molenaarshuisje in Westerwijtwerd. Najaar 2020 start de renovatie. Ook de werkschuur in Midwolda wordt verbouwd tot een vakantiewoning voor acht personen. De schuur biedt tevens ruimte voor de kerkuil die er al vele jaren broedt. Het initiatief in Midwolda heet dan ook 'Slapen bij de kerkuil'.

Bezoekers laten genieten van natuur en cultuur

Het Groninger Landschap wil mensen inspireren om te genieten van natuur, landschap en erfgoed. Het brede activiteiten aanbod varieerde in 2019 sterk: van een vogelwandeling met paaseieren zoeken in de Ennemaborg tot het luisteren naar vogelgeluiden, van een snertwandeling in februari tot de traditionele Kerstwandeling eind december. Tijdens de herfstvakantie, van 19 tot en met 27 oktober, vierde Het Groninger Landschap de Week van het Landschap. Dit evenement, geïnitieerd door LandschappenNL, vindt jaarlijks plaats in alle provincies. Met het evenement willen de provinciale Landschappen laten zien hoe mooi en divers de natuur is. De terreinen en monumenten worden ook veelvuldig

buiten de activiteiten om bezocht. Wandel- en fietspaden, bebording en kijkhutten maken de terreinen nog aantrekkelijker voor het publiek.

Volop in de (sociale) media

Het Groninger Landschap was in 2019 volop in het nieuws. De twee jonge zeearenden waren meerdere keren in het nieuws en ook de beverwebcam en de grote jeugdfestivals, zoals het Hunzefestival, trokken veel publiciteit. Gedurende het hele jaar zijn informatie-berichten, aankondigingen en persberichten naar de media verstuurd. In totaal zijn 19 persberichten verzonden, de website van Het Groninger Landschap trok meer dan 130 duizend bezoekers en 2.098 mensen ontvingen de digitale nieuwsbrief. De nieuwsbrief is 11 keer per e-mail verstuurd. De eigen berichtgeving via de sociale media kreeg meer aandacht en bereikte een alsmaar groeiend publiek. Het twitteraccount telde eind 2019 3.432 volgers, 476 meer

dan het jaar ervoor. Facebook groeide in 2019 van 4.819 naar 5.922 volgers, een stijging van 1.103 volgers. Meest bekeken op Facebook werd het bericht om naar aanleiding van de containerramp met de MSC Zoe mee te helpen om het opruimen van de Groninger kwelders. Maar liefst 35.600 mensen lazen het bericht. Het bericht over de eerste grutto's in de Koningslaagte werd door 22.000 mensen gelezen. Ook op Twitter scoorde het bericht over de opruimactie op de kwelders het hoogste aantal lezers. Naast de eigen berichtgeving kreeg Het Groninger Landschap ook veel free publicity. Onder meer de containerramp van MSC Zoe, Werelderfgoedcentrum Lauwersoog en de overlast van het grondtransport door Termunten en Termunterzijl kwamen uitgebreid in de (lokale) media aan bod.

Fruitgaard bij Oldenzijl

Bevers in het Hunzedal

Piepjonge bevers online

Bevers online bekijken op de televisie of computer. Met de beverwebcam van Het Groninger Landschap was dat vorig jaar mogelijk. De hoofdrolspelers waren twee jonge bevers. ‘Echt uniek om zo’n jonge bever van zo dichtbij te bekijken’, zegt Alwin Hut, natuurbeheerder van Het Groninger Landschap.

Tweede Pinksterdag, maandag 10 juni 2019, was voor Alwin Hut een heugelijke dag. Op zijn beeldscherm zag hij ineens meerdere bevers rondscharrelen. Belangrijkste was: mét hun pasgeborenen in beeld. Een prachtig gezicht, blikt hij terug. De bevalling gebeurde niet live. “Dat vond net buiten beeld plaats.”

Trouwe kijker

Via twee webcams – één in de burcht en één erbuiten – kon iedereen vorig jaar meekijken hoe het de prille beverfamilie verging. Vierentwintig uur per dag, zeven dagen in de week. Ook hing er een microfoon om de geluiden op te nemen. Hut was een trouwe kijker. Hij hield de bevers nauwlettend in de gaten. De website www.groningerlandschap.nl/dichtbijdebever stond vaak continu aan. “Overdag lag de hele beverfamilie vaak knus tegen elkaar te ronken, als één grote bult haar. Dan zette ik de microfoon aan. Zodra ik geritsel hoorde, wierp ik even een blik.”

Niet te plannen

Met de jonge bevers ging de vlag uit. Het lange wachten werd beloond. Al een jaar eerder, in maart 2018, gingen de beverwebcams voor het eerst live. De bevers lieten zich echter niet of nauwelijks zien. De kijkers zagen enkel spinnenwebben, muizen en af en toe een ree of bunzing. De natuur bleek niet te plannen. “Dat was zeker een teleurstelling”, erkent Hut. De beverfamilie zat volgens hem op een andere locatie. Uiteindelijk ging het beeld, bij gebrek aan bevers, op zwart. Alleen Hut kon de livestream nog bekijken. “Toen de beverfamilie vorig jaar in de burcht trok, gingen we weer online.”

Veel bekijks

De jonge bevers trokken veel bekijks, zeker toen RTL Noord en andere media erover berichtten. “We hadden in het begin tien-duizend kijkers per week”, zegt Hut. Via de speciale beverpagina konden kijkers opvallende momenten insturen. Het leverde een aandoenlijke selectie op van spelende jonge bevers en bevers die samen ontbijten. Voor actiebeelden moest je ‘s avonds tijdens de schemer kijken. “Dan gaan ze poetsen, knagen en maken zich gereed om op stap te gaan. ‘s Zomers blijven ze vaak buiten, ook overdag. Vandaar dat de livestreams eind juni 2019 weer uitgingen. De bevers komen dan nauwelijks in de burcht.”

Alwin Hut:

‘Toen de beverfamilie vorig jaar in de burcht trok, gingen we weer online.’

Fascinerend

Met de beelden wil Het Groninger Landschap het grote publiek laten zien hoe prachtig bevers zijn. “Bevers zijn mysterieuze nachten- en schemerdieren die je niet vaak te zien krijgt. Ik ben ontiegelijk blij met de bevers. Bevers horen van oudsher in het Hunzedal thuis. Als eco-engineer helpen ze ons bij het natuurbeheer. Door bomen om te knagen, en met takken te slepen zorgen ze voor variatie en een open rietland.” Fascinerend, vindt Hut de knaagdieren. De beverbeelden openden hem de ogen. “Ik heb er veel van geleerd. Zo slapen bevers op een bedje van riet. Althans, dat dachten we. Het blijken lange houtsnippers. Met hun tanden trekken ze hele dunne snippers van takken af.” Eind 2019 bleek dat de hele beverfamilie, inclusief de twee jongen, nog steeds de burcht bewoont. Reden om de livestreams weer te starten. “Juist ‘s winters zijn bevers erg actief. Grote kans dat de moeder in het voorjaar van 2020 weer jongen krijgt.”

Natuurwerkdag in de Lettelberterpetten bij het Leekstermeer

Onze duurzaamheid

Het Groninger Landschap maakt zich sterk voor het thema duurzaamheid. De stichting wil zo snel mogelijk CO₂-neutraal worden. De komende periode wordt de CO₂-uitstoot gecompenseerd met de aankoop van certificaten. In 2027 wil Het Groninger Landschap als organisatie op eigen kracht CO₂-neutraal zijn. Dat wil zeggen dat de netto CO₂-uitstoot nul is. Daarnaast wil Het Groninger Landschap graag los van het aardgas, mede vanwege de aardbevingsproblematiek. Deze ambities zijn verwoord in het 'Beleidsplan Duurzaamheid' dat in 2018 is goedgekeurd door de Raad van Toezicht. Duurzaamheid past bij het groene karakter van de stichting. Het Groninger Landschap wil graag het goede voorbeeld geven.

Verminderen CO₂-uitstoot

De prioriteit van het duurzaamheidsbeleid ligt bij het verminderen van de CO₂-uitstoot. In 2016 is een duurzaamheidsscan van de totale bedrijfsvoering uitgevoerd en is een nulmeting uitgevoerd, waarbij de CO₂-uitstoot van de totale organisatie is berekend. Om de CO₂-uitstoot te verlagen naar nul wil Het Groninger Landschap het energieverbruik zoveel mogelijk verminderen en gebruik maken van lokaal opgewekte duurzame energie.

Duurzame energie

Het 'Beleidsplan Duurzaamheid' bevat een uitgebreide maatregelenlijst voor verduurzaming. Tal van maatregelen zijn de afgelopen periode in gang gezet. Op en bij de eigen gebouwen liggen inmiddels zonnepanelen met een totaalopbrengst van circa 30.000 kWh. In veel gebouwen zijn wanden, ramen en leidingen inmiddels geïsoleerd en oude cv-ketels vervangen. Gasaansluitingen worden niet meer aangelegd. Recent is een energiescan uitgevoerd naar de meest verbruikende gebouwen. De molens van Het Groninger Landschap worden sinds kort subtiel uitgelicht met een minimale ledverlichting. Enerzijds om energie te besparen, anderzijds om nachtelijke lichtvervuiling tegen te gaan. Ook het interieur van de molens wordt voorzien van duurzame en energiezuinige ledlampen.

Een uitdaging: verduurzaming van monumenten

Het verduurzamen van monumenten en beeldbepalende panden is geen sinecure. Vanwege hun cultuurhistorische en architectuurhistorische waarden hebben monumenten een andere aanpak nodig dan andere bestaande gebouwen. In 2019 werkte

Het Groninger Landschap aan verduurzamingsplannen voor monumenten. Een monument dat veel aandacht kreeg is Villa Barmerhoek in Doodstil. Samen met het Centrum Veilig Wonen (CVW) heeft Het Groninger Landschap in 2018 gewerkt aan herstel bevingsschade, versterking en achterstallig onderhoud. Begin 2019 zijn deze werkzaamheden afgerond, waarna plannen zijn gemaakt om het monument te verduurzamen, uiteraard met behoud van de monumentale waarden. Diverse mogelijkheden zijn onder de loep genomen, waaronder een CO₂-warmtepomp met gebruik van natuurlijk koudemiddel (CO₂), het innovatief isoleren van de buitenschil en het innovatief opwekken en opslaan van de energievraag. Ook voor het koetshuis op Landgoed Ennemaborg in Midwolda zijn plannen ontwikkeld om het monument te verduurzamen. De verduurzaming wordt gecombineerd met de verbouwing van het gebouw tot bezoekerscentrum. In 2019 vond de voorbereiding van de verbouwing en de verduurzaming plaats.

Andere duurzaamheidsfacetten

Naast de CO₂-uitstoot spelen ook andere duurzaamheidsfacetten een rol. Duurzaamheid wordt een standaard criterium bij alle keuzes die in de bedrijfsvoering worden gemaakt. Alles wat Het Groninger Landschap voortaan doet, legt de organisatie eerst langs een duurzaamheidslat. Duurzaam inkopen moet een vanzelfsprekendheid worden. Dat geldt voor de inkoop van producten, het inhuren van aannemers en het kiezen van materialen. Een groot deel van de producten wordt al duurzaam ingekocht. Er is een duurzame verzekering afgesloten, er wordt duurzaam belegd en Het Groninger Landschap is aangesloten bij een duurzaam pensioenfonds. Hout wordt zoveel mogelijk duurzaam ingekocht. Hardhout wordt alleen toegepast als dat per se nodig is en dan alleen met FSC-keurmerk. In twee vakantiehuisen wordt sinds kort regenwater gebruikt voor het doorspoelen van het toilet.

Boomvalk

Organisatie

Het Groninger Landschap zet zich sinds 1936 in voor behoud, beheer en ontwikkeling van natuur, landschap en erfgoed in de provincie Groningen. Het Groninger Landschap is een stichting met een Raad van Toezicht en een directeur/bestuurder. De stichting is statutair gevestigd in Groningen en houdt kantoor in Haren, op het adres Rijksstraatweg 333.

In de statuten staat het doel als volgt beschreven:

Het doel van de stichting is het bevorderen van het behoud, de ontwikkeling en het scheppen van hetgeen in natuur en landschap in de provincie Groningen waardevol te achten is in natuurwetenschappelijk, geografisch, structureel, cultuurhistorisch of visueel opzicht, het verwerven, restaureren, onderhouden, beheren en exploiteren van (rijks)monumenten, alsmede het vergroten van het maatschappelijk draagvlak voor het voorgaande en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn.

Over de wijze waarop stelt de statuten:

De stichting tracht haar doel onder meer te bereiken door:

- Het verwerven, inrichten, restaureren, beheren, exploiteren en openstellen van gronden en (rijks)monumentale gebouwen.
- Voor het doel noodzakelijke financiële middelen te vergaren, zoals subsidies, schenkingen, nalatenschappen en opbrengsten uit de exploitatie.
- Het verrichten van onderzoek, verzamelen van gegevens en het uitgeven van publicaties.
- De belangen van natuur, landschap en erfgoed, gelegen in de provincie Groningen, actief te behartigen.
- Samen te werken met inwoners, bedrijven, overheden en organisaties, die actief zijn in de provincie Groningen.
- Het geven van voorlichting en educatie.

Onder Het Groninger Landschap vallen de juridische eenheden Stichting Beheer Borgterrein Ewsum, Stichting Weltevreden en Stichting Odd Fellow Huis Welgelegen en B.V. Restaurant Koets-huys De Ennemaborgh.

Het Groninger Landschap is door het CBF erkend als goed doel op basis van toetsing van zeven punten van beoordeling: missie, middelen, activiteiten en organisatie, doelrealisatie, governance, verantwoording en belanghebbenden.

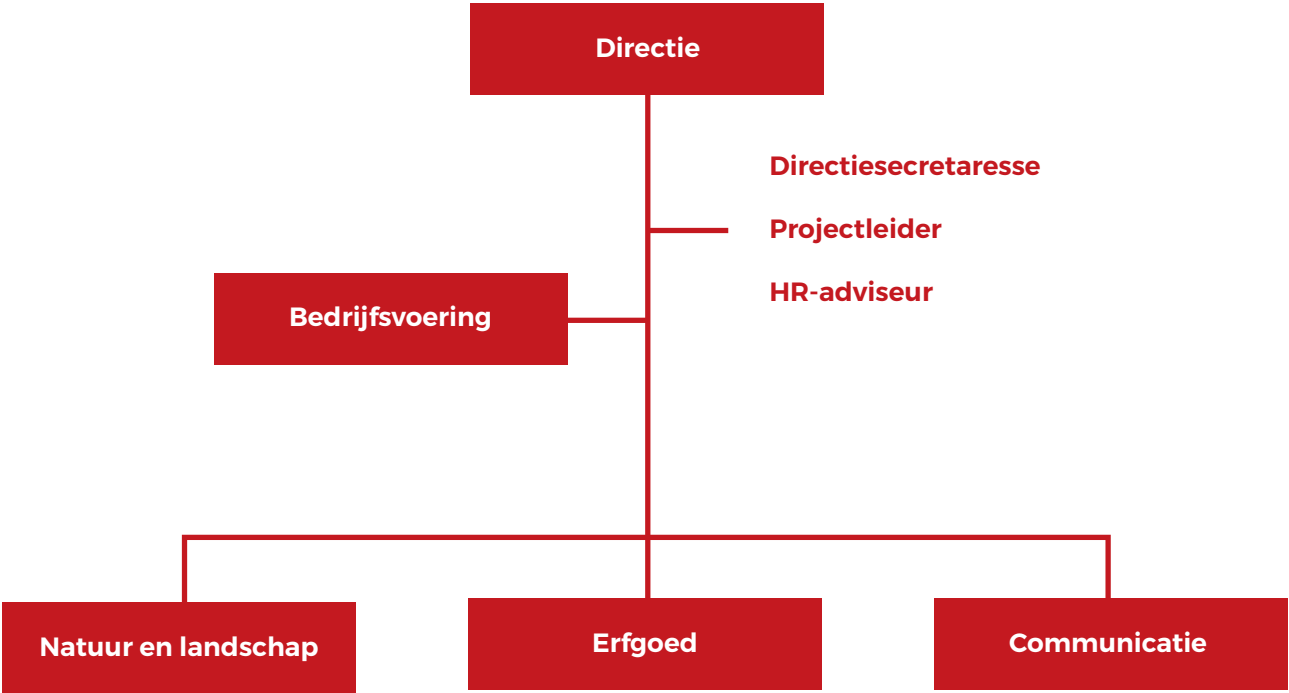
Organisatiestructuur

Het Groninger Landschap staat onder leiding van de directeur/bestuurder. De directie bestaat uit één persoon. De directie is belast met het bestuur van de stichting en neemt besluiten op het gebied van beleidsvorming, grondaankopen, begroting, jaarverslag en jaarrekening. De Raad van Toezicht houdt toezicht op het door de directeur/bestuurder gevoerde beleid. De Raad van Toezicht oefent het toezicht uit op basis van schriftelijke stukken, die periodiek in de vergaderingen worden besproken in aanwezigheid van de directeur. De begroting, de jaarrekening, het jaarverslag en het meerjarenbeleidsplan worden ter goedkeuring voorgelegd aan de Raad van Toezicht.

De werkorganisatie telt vier afdelingen, namelijk Natuur en Landschap, Erfgoed, Communicatie en Bedrijfsvoering. Aan elke afdeling staat een hoofd. De hoofden van de afdelingen en de directeur vormen samen het managementteam. Een aantal stafmedewerkers valt rechtstreeks onder de leiding van de directeur.

Voor het terreinbeheer is de provincie Groningen onderverdeeld in vier rayons, te weten: noord, west, oost en zuid. In elk rayon is een natuurbeheerder verantwoordelijk voor het dagelijkse beheer van de terreinen, de planvorming en uitvoering van plannen en de communicatie met externen.

Organogram werkorganisatie

Samenstelling directie, bestuur en het toezichthoudend orgaan

De directie en het bestuur van Het Groninger Landschap werd in 2019 gevormd door **M.J. (Marco) Glastra**.

Nevenfuncties:

- Lid van bestuur Stichting De Ploeg in Stad en Ommeland
- Lid van de raad van advies van Vereniging Groninger Monument Eigenaren

De Raad van Toezicht bestond in 2019 uit zeven leden en is zodanig samengesteld, dat verschillende deskundigheids- en aandachtsgebieden zijn vertegenwoordigd om op alle relevante aspecten van de organisatie toezicht te kunnen houden. De leden zijn benoemd door de Raad van Toezicht. Voor de leden is statutair een zittingsduur bepaald van vier jaar, met een mogelijkheid voor een tweede termijn van eveneens vier jaar. In lijn met de richtlijnen van het CBF en de Code Wijffels is vastgesteld dat geen van de leden andere (neven)functies bekleden die tot een belangenconflict met hun taak als toezicht-houder zouden kunnen leiden. De leden treden af conform een rooster van aftreden.

De Raad van Toezicht had per **31 december 2019** de volgende leden:

G. (Greetje) de Vries – Leggedoor, voorzitter

Functie in het dagelijkse leven:

- N.v.t.

Nevenfuncties:

- Lid RvT LandschappenNL (per 1-1-2020)
- Voorzitter Stichting 200 jaar Nieuw-Buinen

J.J. (Jan Jaap) Hooft, vice-voorzitter Raad van Toezicht

Functie in het dagelijkse leven:

- N.v.t.

Nevenfuncties:

- N.v.t.

S. (Sies) Woltjer, lid Raad van Toezicht

Functie in het dagelijks leven:

- N.v.t.

Nevenfuncties:

- N.v.t.

P.T. (Peter) Bakker, lid Raad van Toezicht

Functie in het dagelijks leven:

- Advocaat, (vennoot) en curator in faillissementen, BENK Advocaten te Groningen

Nevenfuncties:

- Lid noordelijke Faillissementscommissie balie in het arrondissement Noord-Nederland
- Honorair consul van Oostenrijk in Noord-Nederland

N. (Natasja) Lubbers, lid Raad van Toezicht

Functie in het dagelijks leven:

- zelfstandig interim professional in de (semi-)publieke sector

Nevenfuncties:

- N.v.t.

L.J.R. (Bert) Scholtens, lid Raad van Toezicht

Functie in het dagelijks leven:

- Hoogleraar Duurzaam Bankieren en Financiering – Faculteit Economie en Bedrijfskunde, Rijksuniversiteit Groningen

Nevenfuncties:

- Professor Finance - School of Management University of Saint Andrews, Scotland, UK
- Visiting Professor - Université Paris I Panthéon-Sorbonne

R.H.G. (Raymond) Klaassen, lid Raad van Toezicht

Functie in het dagelijks leven:

- Onderzoeker Rijksuniversiteit Groningen

Nevenfuncties:

- bestuurslid Ringersvereniging
- bestuurslid Vogelringstation Schiermonnikoog

Rooster van aftreden Raad van Toezicht

Naam	Functie	Benoemd	Herbenoeming	Jaar van aftreden
G. (Greetje) de Vries-Leggedoor	Voorzitter	2019	2022	2026
J.J. (Jan Jaap) Hooft	Vice-voorzitter	2012	2015	2019
S. (Sies) Woltjer	Lid RvT	2012	2015	2019
P.T. (Peter) Bakker	Lid RvT	2013	2016	2020
N. (Natasja) Lubbers	Lid RvT	2017	2020	2024
L.J.R. (Bert) Scholtens	Lid RvT	2017	2020	2024
R.H.G. (Raymond) Klaassen	Lid RvT	2018	2021	2025

Beloningsbeleid

De leden van de Raad van Toezicht verrichten hun werkzaamheden belangeloos. Het Groninger Landschap verstrekt geen leningen, voorschotten of garanties aan de leden van de Raad van Toezicht.

Bezoldiging directie

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het beloningsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere beloningscomponenten. Het beloningsbeleid en de vaststelling van de beloning past volledig binnen de kaders van de regeling CAO Bos en Natuur, ondernemingsdeel De Landschappen.

Het bezoldigingsbeleid en de vaststelling van de beloning van Het Groninger Landschap sluit aan op de regeling beloning directeurs van goededoelenorganisaties (zie www.goededoelennederland.nl). De regeling geeft aan de hand van zwaartecriteria een maximumnorm voor het jaarinkomen. De weging van de situatie bij Het Groninger Landschap vond plaats op 15 mei 2019 door de Raad van Toezicht. Dit leidde tot een zogenaamde BSD-score van 425 punten met een maximaal jaarinkomen van 121.708 euro (1 fte, index 1 juli 2019). Het voor de toetsing, aan de hand geldende maximum relevant jaarinkomen van de directie, de heer M.J. Glasstra (1 fte), bedroeg 99.534 euro. Deze beloning bleef binnen het geldende maximum. Het jaarinkomen, de belaste vergoedingen en de werkgeversbijdrage van het pensioen bleef voor de heer Glasstra, met een bedrag van 118.135 euro binnen het in de regeling opgenomen maximumbedrag van 194.000 euro per jaar. De belaste vergoedingen en de werkgeversbijdrage pensioen stonden bovendien in een redelijke verhouding tot het jaarinkomen. De hoogte en samenstelling van de bezoldiging worden in de jaarrekening toegelicht in de toelichting op de staat van baten en lasten.

Personeel

Het personeelsbeleid richt zich op een zodanige inzet en ontwikkeling van medewerkers dat de organisatiedoelstelling van Het Groninger Landschap kan worden gerealiseerd. Daarvoor is het van belang dat de medewerkers deskundig en gemotiveerd zijn. Het Groninger Landschap wil een goede werkgever zijn. Dit betekent dat er veel aandacht is voor het ontwikkelen van talenten en individuen en dat de kwaliteit van de arbeidsomstandigheden goed moet zijn. Er wordt aandacht besteed aan thema's als scholing en competentie management.

Het Groninger Landschap heeft 37 medewerkers. Het aantal fte is in 2019 met 1,1 toegenomen tot 30,4. In 2018 bedroeg het aantal fte 29,3.

De medewerkers zijn als volgt verdeeld over de verschillende afdelingen:

	2019
Directie	1,0 fte
Afdeling bedrijfsvoering en staf	8,2 fte
Afdeling natuur en landschap	11,8 fte
Afdeling erfgoed	4,3 fte
Afdeling communicatie	5,1 fte

Het Groninger Landschap biedt jaarlijks aan studenten van diverse opleidingen stageplekken aan. In 2019 werden twee leerlingen van de opleiding Bos- en Natuurbeheer van hogeschool Van Hall Larenstein in dienst genomen op basis van een leer-werkplek. Beide leerlingen zijn in het verleden jeugdboswachter bij Het Groninger Landschap geweest.

In de personeelsvertegenwoordiging (PVT) zitten drie personeelsleden die door het personeel worden benoemd. De PVT zit minimaal twee keer per jaar met de directie om tafel.

Het plan van aanpak volgend op de risico-inventarisatie behoeft doorlopend aandacht. In 2019 zijn diverse aandachtspunten aangepakt en opgelost. Daarnaast is aandacht besteed aan duurzame inzetbaarheid en de balans tussen belasting en belastbaarheid. Een inmiddels jaarlijks terugkerend onderdeel is het onderzoek naar sporen van de ziekte van Lyme in het bloed van buitenmedewerkers. Dit onderzoek vindt plaats in november als het tekenseizoen is afgelopen.

Vrijwilligers

Het Groninger Landschap kan niet functioneren zonder vrijwilligers. Maar liefst 426 vrijwilligers (peildatum 31 december 2019) zetten zich met hart en ziel in om de molens draaiende te houden, mensen rond te leiden in bezoekerscentra en de planten en dieren te inventariseren. De vrijwillige medewerkers werken met een grote mate van vrijheid en eigen verantwoordelijkheid. Ze opereren vanuit zelfstandige teams, elk met een eigen bestuur. De teams maken jaarplannen en vragen budgetten aan. Deze werkwijze, op basis van een eigen bestuur, is uniek en geeft een extra dimensie aan het vrijwilligerswerk voor de organisatie.

De meeste teams zijn actief in en rond één van de terreinen en (rijks)monumenten. Denk aan het team Reitdiep en het team van De Widde Meuln. Door de indeling van teams per gebied vervullen de vrijwilligers de functie van ambassadeur van Het Groninger Landschap in het gebied.

Enkele teams werken aan een specifiek thema. Zo dragen de leden van het Promotieteam actief bij aan de naamsbekendheid van Het Groninger Landschap, steken de vrijwilligers van het Team Groene Buiten Medewerkers de handen uit de mouwen in de terreinen en voeren de leden van het Monitoringsteam inventarisaties uit van vlinders, vogels en

planten. De directie neemt het besluit tot het instellen van een team.

Vrijwilligerswerk binnen Het Groninger Landschap wordt gedefinieerd als werk dat onverplicht, onbetaald en met enige regelmaat wordt verricht. Voor een goede binding met het team, de organisatie en de activiteiten geldt als richtlijn dat een vrijwilliger zich minimaal 40 uur per jaar voor Het Groninger Landschap inzet en geregeld de teamvergaderingen bijwoont. Vrijwilligers gaan een overeenkomst aan met Het Groninger Landschap en voeren de activiteiten uit voor, namens en onder verantwoordelijkheid van Het Groninger Landschap. De stichting faciliteert de vrijwilligers om ze in staat te stellen hun werkzaamheden zo goed mogelijk uit te voeren. Zo worden tal van cursussen gegeven.

Ennamaborg in Midwolda

Financiële positie

Het Groninger Landschap is een financieel gezonde organisatie. Het boekjaar 2019 werd, vooral dankzij het positieve rendement op het vermogen en de extra inkomsten uit eigen terreinen, met een positief resultaat afgesloten. Overigens heeft het beheer van het vermogen in 2018 nog tot een negatief resultaat geleid.

De stichting beschikt over een gezonde financiële huishouding. Er is een sterke positie in reserves en fondsen waardoor de solvabiliteit is gegarandeerd. Naast het belegde vermogen wordt een saldo voor werkkapitaal aangehouden op lopende rekeningen en spaarrekeningen. De omvang van deze liquide middelen is per 31 december 2019 toereikend op basis van de te verwachten inkomsten en uitgaven. Bijlage 1 geeft een overzicht van de in- en uitgaande kasstromen over 2019 en 2018.

Het aanwezig zijn van reserves en voldoende weerstandsvermogen neemt niet weg dat de stichting zeer kritisch blijft over een gezonde exploitatie van de stichting. Er is continu aandacht voor de efficiëntie van bestedingen en het optimaliseren van de inkomsten uit terreinen en gebouwen.

Voor de komende jaren wordt in de begroting een licht positief resultaat voorzien. Daarvoor is het noodzakelijk dat het huishoudboekje op orde blijft. De inkomsten moeten minimaal gelijkmatige tred houden met de verwachte kostenstijging als gevolg van inflatie.

Kengetallen

Conform de Richtlijn voor de jaarverslaggeving 650 nemen we in dit jaarverslag kengetallen op voor de bestedingen aan de doelstelling en de kosten voor fondsenwerving. Hoeveel van het geld besteedt Het Groninger Landschap aan de doelstelling? Aan de doelstelling is in 2019 in totaal 8,7 miljoen euro uitgegeven. Dat is maar liefst 97% van de baten. Hiermee voldoet de stichting ruimschoots aan de CBF-norm die stelt dat het percentage besteed aan doelstellingen minimaal 75% moet bedragen. De bereikte 97% was meer dan in 2018 (91%). Dit komt doordat in 2019 meer is besteed aan de doelstelling. De besteding betreft voornamelijk de eigen bijdrage voor de uitvoering van projecten en gerealiseerde aankopen. Deze uitgaven worden na toezegging door het bestuur gereserveerd in de reserve voor aankopen en projecten en komen in de jaren hierna tot besteding via de exploitatie.

Onderstaande tabel geeft de verhouding van de totale bestedingen aan de doelstelling(en) in relatie tot de totale baten weer.

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Totaal bestedingen aan de doelstelling	8.681	5.049	5.543
Som der baten	8.912	5.396	6.058
Som der lasten	9.286	5.645	6.133
Bestedingspercentage doelstelling t.o.v. som der baten	97%	94%	91%
Bestedingspercentage doelstelling t.o.v. som der lasten	93%	89%	90%

De CBF-norm vereist dat de totale kosten voor fondsenwerving uitgedrukt als percentage van de totale som van de geworven baten niet meer mag bedragen dan 25%. De geworven baten zijn de bijdragen van particulieren, bedrijven, loterijorganisaties, overheden en fondsen. Onderstaande tabel geeft de verhouding weer van de kosten van fondsenwerving in relatie tot de totale geworven baten. In 2019 was het werkelijke kostenpercentage fondsenwerving 3%, ruim onder de CBF-norm van 25%.

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Som van de geworven baten	7.480	4.506	5.256
Wervingskosten	233	225	219
Kostenpercentage fondsenwerving	3%	5%	4%

Crowdfunding, giften en nalatenschappen

Het Groninger Landschap investeert in fondsenwerving. Persoonlijk contact met potentiële gevers is daarbij een belangrijk aandachtspunt. Beschermers en andere particulieren dragen Het Groninger Landschap een warm hart toe door financieel bij te dragen of Het Groninger Landschap op te nemen in hun testament. Vaak worden de giften en nalatenschappen gekoppeld aan specifieke terreinen of projecten. In 2019 is minder ontvangen uit nalatenschappen dan in 2018. De ontvangsten uit nalatenschappen zijn vooraf niet in te schatten. Er is in 2019 meer ontvangen uit giften dan in 2018. Een deel van deze giften wordt toegevoegd aan een specifieke bestemming via een bestemmingsfonds. De bijdragen en onttrekkingen worden in het jaarverslag verantwoord. In 2019 speelde een crowdfundingactie voor herstel van de ringoven Rusthoven als winterverblijf voor zeldzame vleermuizen.

In 2019 zijn diverse wervingsacties gehouden. Het aantal Beschermers is hierdoor per saldo met ruim 500 toegenomen.

Vermogensbeleid

Het Groninger Landschap heeft een vermogen van circa 13 miljoen euro. Het vermogen is samengesteld uit een continuïteitsreserve, bestemmingsreserves en bestemmingsfondsen. Het beleid is gericht op instandhouding van het vermogen, zodat deze direct beschikbaar blijft voor besteding aan hieronder aangegeven reserves en fondsen. De continuïteitsreserve is bestemd voor dekking van risico's op korte termijn en om zeker te stellen dat de stichting ook in de toekomst aan de lopende verplichtingen kan voldoen. De termijn voor het ingeschatte risico is gebaseerd op lopende verplichtingen en vastgesteld op een termijn van een jaar. De continuïteitsreserve is daarom per 31 december 2019 vastgesteld op 1 maal de jaarlijkse kosten van de werkorganisatie. De kosten voor de

werkorganisatie betreffen kosten voor personeel, kantoor en algemene kosten en de belastingen. De bestedingsmogelijkheid uit de bestemmingsreserves is aangegeven door de directie.

Onderstaande bestemmingsreserves maken onderdeel uit van het vermogen van de stichting:

- Reserve voor projecten in het kader van de doelstelling – toegezegde eigen bijdragen voor projecten.
- Reserve voor projecten fondsenwerving – toegezegde bijdrage voor fondsenwerving.
- Reserve voor aankoop natuurterreinen en monumenten – toegezegde bijdrage voor aankopen.
- Reserve voor activa bedrijfsvoering/doelstelling – waarde materiële vaste activa en voorraden.
- Reserve voor waardeverschillen effecten – ongerealiseerde koersresultaten effecten in portefeuille.

Een deel van de baten die Het Groninger Landschap ontvangt bestaat uit bijdragen uit fondsen op naam. Derden kunnen middels deze fondsen zelf een specifieke bestedingsmogelijkheid bepalen. Deze bijdragen van derden zorgen hierdoor mede voor instandhouding van specifieke natuurgebieden en/of gebouwen.

Beleggingsbeleid

Het vrij belegbare vermogen van de stichting wordt beheerd door een professionele duurzame vermogensbeheerder, namelijk de Triodos Bank. In een Overeenkomst tot Beheer van vermogen is het mandaat met deze vermogensbeheerder vastgelegd conform een beleggingsstatuut. Dit beleggingsstatuut is bedoeld om een helder en eenduidig kader te scheppen voor het beheer van de beleggingen, inclusief de liquiditeiten. In het beleggingsstatuut zijn de doelstellingen voor het beleggen geformuleerd en de randvoorwaarden waaronder deze doelstellingen gerealiseerd kunnen worden.

Het Groninger Landschap kiest voor een solide en defensief beleggingsbeleid. Het beleggingsbeleid is primair gericht op beleggingen voor de lange termijn (15 jaar en langer). Onderstaande tabel geeft de verdeling aan van het te beleggen vermogen tussen de verschillende categorieën. Gemiddeld wordt 40% in risicodragende beleggingen (aandelen) belegd, 60% wordt belegd in vastrentende waarden (obligaties en spaarrekeningen).

Asset Allocatie (defensief)	Weging		
	neutraal	min	max.
Aandelen	40%	35%	45%
Obligaties	60%	45%	65%
Liquiditeiten	0%	0%	20%
Totaal	100%		

De portefeuille is volledig duurzaam ingericht. Het Groninger Landschap hecht eraan dat de criteria die voor de duurzame selectie worden gehanteerd onderling consequent zijn en worden aangepast aan maatschappelijke ontwikkelingen. Het Groninger Landschap heeft daarom besloten zich aan te sluiten bij de duurzame criteria van Triodos Bank. Een overzicht van de actuele criteria worden gepubliceerd op de website van de Triodos Bank.

Zeehondenkijkwand Polder Breebaart bij Termunten

Bezoekerscentrum Waddenkust in Pieterburen

Toekomst- en risicoparagraaf

Toekomstparagraaf

Het Groninger Landschap zet zich in voor bescherming van natuur, landschap en erfgoed in Groningen en het versterken van het maatschappelijk draagvlak daarvoor. Deze missie is nog net zo actueel als in het jaar van onze oprichting 1936 en zal ook altijd actueel blijven. Elke tijd heeft zijn eigen ontwikkelingen die van invloed zijn op de zaken waar wij voor staan. Op dit moment zijn dat onder andere ontwikkelingen op het vlak van landbouw, energietransitie, kustverdediging en krimp. Samen met andere organisaties proberen wij in dit speelveld de belangen van natuur, landschap en erfgoed zo goed mogelijk te behartigen. We kiezen daarbij voor een constructieve en oplossingsgerichte benadering.

De meest concrete bijdrage die wij daaraan kunnen leveren is het in eigendom verwerven van natuur, landschap of erfgoed. In de loop der jaren hebben we op die manier ruim 8.000 hectare natuur blijvend beschermd, evenals tientallen rijksmonumenten en landschappelijk waardevolle objecten als wierden en oude dijken. We bieden ruimte om onze natuurgebieden en monumenten te beleven en organiseren – dankzij onze vrijwilligers – tal van activiteiten voor het publiek.

Het Groninger Landschap is een compacte organisatie die het beheer en onderhoud in belangrijke mate uitbesteedt. Publieksactiviteiten drijven voor een belangrijk deel op inzet van vrijwilligers. Naarmate het bezit groeit zal de organisatie zich mee ontwikkelen. De komende jaren verwachten we een geleidelijke toename van bezit en een beperkte uitbreiding van de organisatie.

Natuur en Landschap

Aankoop blijft een belangrijk middel om natuurgebieden te versterken, cultuurhistorische landschapselementen te beschermen of nieuwe kansen voor natuur te verzilveren. Dat laatste speelt onder andere in combinatie met een integrale kustontwikkeling en bij herstel van de Hunze in de stad Groningen.

Bij onze bestaande natuurgebieden is er veel aandacht voor verbetering van de landschappelijke en ecologische kwaliteit (waaronder biodiversiteit). Beheer en inrichting spelen daarin een sleutelrol. Eén van de speerpunten is het weidevogelbeheer. Dat lukt niet zonder samenwerking met landbouworganisaties. Om tot levensvatbare weidevogelkernen te komen, is afronding van de Natuurnetwerk Nederland (NNN) in het Reitdiep cruciaal. Andere opgaven zijn ecologisch herstel van het Eems-Dollard estuarium en herstel van de Hunze in de oostelijke stadsrand van Groningen.

Het Groninger Landschap wil zich ook inspannen voor de kwaliteit van natuur en landschap in het agrarisch gebied, die ernstig onder druk staat. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt primair bij de landbouw, maar Het Groninger Landschap wil daar graag een actieve bijdrage aan leveren. Dat kan onder andere door ruimte te bieden aan pilots voor natuurinclusieve landbouw op gronden van Het Groninger Landschap en een actieve bijdrage aan de totstandkoming van een Groningse uitwerking van het landelijke Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Erfgoed

Het Groninger Landschap heeft zich ontwikkeld tot een volwaardige erfgoedorganisatie met de status van een 'professionele organisatie voor monumentenbehoud' (POM). Het Groninger Landschap is niet gericht op zoek naar nieuwe aankopen, maar stelt zich wel actief op als vangnet voor landschapsge-relateerd monumentaal erfgoed. Belangrijk criterium bij verwerving van erfgoed is dat er zicht is op een neutrale tot positieve financiële exploitatie. We geven hier invulling aan door te zoeken naar een passende bestemming voor het erfgoed die een zekere mate van inkomsten genereert. Bij overdracht van monumenten door particulieren is sprake van een 'gunfactor': ze vertrouwen hun monument graag toe aan Het Groninger Landschap. Daar waar geen sprake is van een positieve exploitatie, vraagt Het Groninger Landschap om een bruidsschat. Dit is aan de orde bij molens en bij monumenten in het aardbevingsgebied die van de NAM worden overgenomen. Voor de toekomstige ontwikkeling van de organisatie is een zorgvuldig verwervingsbeleid, met een goede balans tussen doelstelling en exploitatie, van groot belang.

Versterking draagvlak

Het Groninger Landschap streeft naar versterking van de betrokkenheid in de streek en versteviging van het draagvlak voor onze activiteiten. Het kwartaalblad Golden Raand vormt het belangrijkste communicatiemiddel om de achterban te informeren over ons werk. Aanvullend spelen sociale media als facebook en twitter een rol. Bezoekerscentra vormen het visitekaartje van Het Gronin-

ger Landschap en zorgen voor direct contact met bezoekers van onze natuurgebieden. Ze vormen een 'poort' naar de achterliggende gebieden: Reitdiep, Dollard, Waddenkust en vanaf halverwege 2020 Ennemaborg. In Bourtange speelt bezoekerscentrum Terra Mora een vergelijkbare rol. In de centra vertellen we het verhaal van het betreffende landschap en is er ruimte voor persoonlijk contact tussen bezoekers en onze vrijwilligers. De teams organiseren tal van activiteiten, waaronder excursies en doe-activiteiten voor de jeugd. Jeugdeducatie voor basisscholen is erg belangrijk voor Het Groninger Landschap. Samen met collega-organisaties proberen we dit uit te rollen over de gehele provincie.

Als gevolg van het coronavirus zijn de publieksactiviteiten in 2020 volledig stilgelegd uit oogpunt van de gezondheid van onze vrijwilligers en de bezoekers. Bezoekerscentra zijn gesloten en er vinden geen excursies, festivals en natuurlessen plaats. Op zo'n moment blijkt de grote meerwaarde van onze vrijwilligers in het persoonlijk contact tussen de organisatie en de inwoners van Groningen. We gaan ervan

uit dat we de publieksactiviteiten in de loop van 2020, al dan niet in aangepaste vorm, weer kunnen oppakken. Voor de langere termijn zetten we de lijnen uit om als organisatie aantrekkelijk en relevant te blijven voor vrijwilligers.

Organisatie

We streven naar een compacte organisatie die het uitvoerende werk grotendeels uitbesteed aan ondernemers en bedrijven in de regio. We hebben aandacht voor de werkdruk en een plezierige bedrijfscultuur. We proberen te werken vanuit onze kernwaarden beziel, daadkrachtig en dichtbij. Vrijwilligers zijn een onmisbare schil rond de werkorganisatie die we optimaal willen ondersteunen. Een vitale vrijwilligersorganisatie is geen vanzelfsprekendheid gelet op ontwikkelingen in de maatschappij, waarbij mensen langer doorwerken en er een steeds groter beroep op ze wordt gedaan om een actieve bijdrage te leveren aan mantelzorg of wijk- of dorpsleven. Dit zal de komende jaren om onze aandacht vragen.

Begroting 2020

We maken ieder jaar een begroting. De begroting geeft een totaaloverzicht van de baten en de lasten. De Raad van Toezicht stelt de begroting vast. Het overzicht op de volgende pagina geeft de geconsolideerde staat van baten en lasten over 2020.

Huize Weltevreden in Hoogezand-Sappemeer

Begroting 2020
(x 1.000 euro)

Baten:

Baten van particulieren	685
Baten van bedrijven	558
Baten van loterijorganisaties	938
Baten van subsidies van overheden	2.175
Baten van andere organisaties zonder winststreven	177

Som van de geworven baten 4.533

Baten als tegenprestatie voor de levering
van producten en/of diensten 1.032

Overige baten -

Som van de baten 5.565

Lasten:

Besteed aan doelstellingen

Aankopen	56
Projecten	1.031
	1.087

Uitvoeringskosten

Natuurterreinen	2.208
Cultuurhistorisch erfgoed	980
Voorlichting en educatie	976
	4.164

Wervingskosten 248

Kosten beheer en administratie 384

Som van de lasten 5.883

Saldo voor financiële baten en lasten -318

Saldo financiële baten en lasten 336

Resultaat 18

Risicoparagraaf

Voor de continuïteit van Het Groninger Landschap zijn drie inkomstenbronnen cruciaal: subsidies, eigen inkomsten en donaties. Na eerdere forse bezuinigingen van de Rijksoverheid op budgetten voor natuurbeheer zijn er geen indicaties voor verdere bezuinigingen. De eigen inkomsten zijn vooral afhankelijk van ontwikkelingen in de landbouw (pacht) en wonen (huur). Sinds 2019 zijn daar de inkomsten uit grafhuur op de wierdebegraafplaats bij Wierum bijgekomen. Door restauratie en herbestemming van een aantal monumenten is de verwachting dat de eigen inkomsten uit verhuur op de langere termijn eerder toe dan af zullen nemen. De inkomsten uit pacht vertoonden de laatste jaren een stijgende lijn, maar de ontwikkelingen binnen de landbouw zijn onzeker. Ten aanzien van de donaties geldt dat de opbrengst van jaarlijkse donaties redelijk stabiel is en dat de opbrengst van legaten en giften van jaar tot jaar fluctueert. Ook hier wordt per saldo geen substantiële teruggang voorzien. Bij vrijwel alle projecten is inbreng van eigen middelen een vereiste. De bijdrage van de Nationale Postcode Loterij (NPL) speelt hierbij een cruciale rol. Mocht deze bijdrage ooit wegvallen, dan heeft dat gevolgen voor het projectenvolume, niet voor het beheer van natuurgebieden en het onderhoud van monumenten.

Het gegeven dat Het Groninger Landschap primair eigenaar is van gronden en (rijks-)monumenten, en geen projecten-organisatie is, geeft de bedrijfsvoering een stabiel karakter. Het beheersen van risico's is een belangrijk aandachtspunt bij zowel nieuwe verwervingen als het opstarten en uitvoeren van projecten en is daarmee voldoende afgedekt. Zo gebeurt het regelmatig dat Het Groninger Landschap niet in kan gaan op een verzoek tot overname van monumenten, omdat er onvoldoende zicht is op een kostendekkende exploitatie. Projecten worden pas opgestart als er voldoende externe middelen zijn verworven en de eigen bijdrage past binnen de beschikbare financiële ruimte.

Bij de aankoop van natuurgebieden speelt al jaren een discussie over vermeende staatssteun. Sinds 2011 is er een gelijk speelveld voor natuurorganisaties en particulieren. De Vereniging Gelijkberechtiging Grondbezitters (VGG) wil de aankoopregeling van vóór 2011 alsnog laten aanmerken als staatssteun en heeft hiervoor een claim neerleggen bij de

natuurorganisaties. Eind 2018 heeft het Europees Gerecht een eerder besluit van de Europese Commissie op procedurele gronden nietig verklaard. Het Gerecht is van oordeel dat de Commissie had moeten kiezen voor een zogeheten formele onderzoeksprocedure. De provinciale Landschappen en de Vereniging Natuurmonumenten hebben daarop in december 2018 hoger beroep ingesteld bij het Hof van Justitie. Het is nu wachten op de uitspraak van het Hof, een datum daarvoor is nog niet bekend. Die uitspraak zal tevens bepalend zijn voor het verdere verloop van dit juridische traject.

Coronavirus

In de periode maart en april 2020 zijn de beurskoersen hard gedaald als gevolg van de wereldwijde Corona uitbraak. Voor 2020 wordt verwacht dat de beurzen zich niet herstellen tot het niveau van het begin van het boekjaar. Dit zou een negatief resultaat uit financiële baten en lasten betekenen. Door de risicospreiding binnen de portefeuille wordt getracht het negatieve resultaat te beperken.

Voor 2020 verwachten we dat het coronavirus minimale impact heeft op de exploitatie van Het Groninger Landschap. De activiteiten liggen stil en bezoekerscentra zijn momenteel gesloten. De baten en de kosten voor de openstelling en activiteiten zijn echter in evenwicht. De inkomsten van de verhuur van vakantie-woningen zullen als gevolg van de overheidsmaatregelen licht teruglopen. De impact ten opzichte van de totale exploitatie is echter gering. Mocht de coronacrisis ernstige en structurele economische gevolgen hebben, dan kan er op langere termijn wel een effect zijn door bezuinigingen bij de overheid.

Baten van particulieren en bedrijven

Landelijke trend is dat het aantal leden van goede doelen en andere maatschappelijke organisaties terugloopt. Bij Het Groninger Landschap is sprake van stabilisatie tot lichte groei. Dit geldt ook voor de inkomsten uit jaarlijkse donaties. Deze groei is mede gebaseerd op een bescheiden verhoging van de minimale contributie vanaf 2021. Voor de jaren 2020 tot en met 2024 gaan we uit van stabilisatie van het aantal Beschermers. We proberen de werving van nieuwe Beschermers meer te richten op gezinnen, waarbij de verschillende festivals een goed platform bieden voor ons promotieteam. We maken een nieuwe strategie voor de werving en binding van Beschermers en het ontwikkelen van andere vormen van betrokkenheid. We betrekken daar nadrukkelijk de ervaringen van collega-Landschappen bij. De inkomsten uit schenkingen en legaten wisselen van jaar tot jaar, waarbij het soms om substantiële bedragen gaat. In 2020 verspreiden we een nieuwe folder over nalatenschappen en gaan we kleinschalige bijeenkomsten hierover organiseren voor Beschermers. We investeren in persoonlijk contact met potentiële gevers en bieden ruimte om gericht te geven. Er wordt blijvend ingezet op de binding van bedrijven aan onze organisatie. We verwachten dat de inkomsten uit de contributies van Vrienden de komende jaren licht toenemen.

Waterbedrijf Groningen stort tot en met 2028 jaarlijks een bijdrage in het Waterconvenantsfonds. De bijdrage van Kikkoman Foods ten behoeve van het Kikkomanfonds is toegezegd tot en met 2022.

Baten van loterijorganisaties

De overeenkomst met de Nationale Postcode Loterij (NPL) loopt tot en met 2020. Verwacht wordt dat de langjarige samenwerking na deze periode wordt voortgezet. De hoogte van de bijdrage wordt door de NPL bepaald. Projecten zijn in de loop der jaren een wezenlijk onderdeel van onze bedrijfsvoering geworden. Voor de ontwikkeling en uitvoering van die projecten zijn we in hoge mate afhankelijk van de bijdrage van de NPL. Ook legaten en schenkingen kunnen ingezet worden voor de financiering van projecten.

Subsidies van overheden

De hoogte van de beheersubsidie ligt vast voor de periode 2017-2022. Voor het beheer van de kwelders is van de provincie Groningen een extra toeslag op de beheervergoeding ontvangen voor de jaren 2015 tot en met 2020. Voor deze subsidie is twee jaar verlenging verleend in afwachting van de evaluatie van het kwelderbeheer. We gaan er op dit moment vanuit dat de bijdrage ook na deze periode minimaal op hetzelfde niveau blijft.

Jaarlijks ontvangt Het Groninger Landschap een budgetsubsidie van de provincie Groningen op basis van prestatieafspraken over natuur en landschap. Jaarlijks worden de prestaties geëvalueerd in een bestuurlijk overleg. De intentie van de provincie is om deze bijdrage te continueren. Hiervoor is ook ruimte in de meerjarenbegroting van de provincie.

Voor de periode 2017 tot en met 2020 ontvangen we van de provincie Groningen een bijdrage vanuit de Cultuurnota ten behoeve van onze activiteiten op het vlak van erfgoed. In 2019 hebben we opnieuw subsidie aangevraagd voor de periode 2021-2024. We verwachten dat de bijdrage ook in deze periode minimaal op hetzelfde niveau blijft.

Baten van organisaties zonder winststreven

De bijdrage van het Nationaal Restauratiefonds wordt eens per zes jaar geïndexeerd, voor het eerst in 2019. In de komende jaren wordt rekening gehouden met lichte groei van de inkomsten uit dit fonds.

Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten

De komende jaren spannen we ons in om de inkomsten uit ons bezit te laten groeien. Door toenemend vastgoedbezit en meer aandacht voor een positieve exploitatie verwachten we dat de netto huuropbrengst van onze monumenten en gebouwen in de komende jaren licht zal toenemen. De verhuur van vakantiewoningen onder het Buitenleven-label speelt daarbij een belangrijke rol. De komende jaren verwachten we uitbreiding met twee vakantiehuizen. De inkomsten uit pacht kunnen de komende

jaren licht toenemen, daarna is het onzeker vanwege ontwikkelingen in de landbouw. Daarnaast blijven we actief op zoek naar nieuwe mogelijkheden voor het vergroten van de inkomsten. Dit kan onder andere door het zoeken naar verkoopmogelijkheden van producten uit onze terreinen, zoals gewassen, vlees en dergelijke. In 2019 zijn we samen met Algemeen Belang / DELA gestart met de exploitatie van een kleinschalige wierdebegraafplaats. In 2019 zijn al 100 van de 250 graven verhuurd. De komende jaren gaan we uit van de verhuur van 25 graven per jaar. We verkennen de mogelijkheid van een tweede locatie voor een natuurbegraafplaats. We verwachten dan ook dat de overige baten in de komende jaren verder zullen stijgen.

Financiële baten en lasten

Het verwachte nettorendement voor de komende 5 jaar is 3,0%. De inkomsten uit beleggingen zijn nodig voor een kostendekkende exploitatie van de stichting. Jaarlijks wordt in het najaar geanalyseerd of het verwachte rendement voor de komende jaren moet worden herzien. Indien de prognose bijgesteld wordt, dan zal de stichting dit in de begroting voor de volgende jaren meenemen.

Lasten

De inkomsten uit de NPL, nalatenschappen, legaten en schenkingen worden nagenoeg volledig besteed aan projecten en aankopen. Er is rekening gehouden met een gemiddelde stijging van de lasten van 1,4% per jaar. Voor het bepalen van deze toename is rekening gehouden met de verwachte inflatie voor de komende jaren. De groei van de organisatie door verwerving van natuur of monumenten kan zich meer ontwikkelen dan is voorzien in het meerjarenplan. De groei zal gepaard gaan met een toename van lasten waaronder de kosten voor personeel. De toename wordt evenwel gecompenseerd door de stijging van de bijbehorende inkomsten. De exploitatie van te verwerven grond of een monument is een essentieel onderdeel van de besluitvorming tot overname.

Personeel en vrijwilligers

De totale personeelskosten voor de komende jaren is berekend op basis van het huidige aantal fte, de verwachte loonontwikkeling (CAO Bos en Natuur) en de individuele doorgroei. Het aantal fte is momenteel toereikend voor het huidige takenpakket van de organisatie. Er wordt aandacht besteed

aan de ontwikkeling van kennis van het personeel. Met ingang van 2019 is er ruimte gecreëerd voor twee leerwerkplekken, om op die manier te investeren in de opleiding van nieuwe vakmensen. Voor medewerkers worden zowel individuele als groepsgewijze opleidingen en trainingen aangeboden. Door de beperkte omvang van de organisatie is doorgroei binnen de organisatie niet altijd mogelijk. Er is doorlopend aandacht voor de verdeling van taken en verantwoordelijkheden binnen de organisatie. Hierdoor wordt ervoor gezorgd dat de werkdruk in balans blijft. Het maakt de organisatie minder kwetsbaar. Naast de reguliere overleggen worden er kwartaalbijeenkomsten georganiseerd. De bijeenkomsten vinden plaats op een locatie van Het Groninger Landschap. Deze bijeenkomsten dragen bij aan de interne communicatie, kennisoverdracht en onderlinge verbinding.

Het Groninger Landschap wordt ondersteund door de inzet van ruim 400 vrijwilligers. De vrijwilligers zorgen onder andere voor publieksactiviteiten, het bemensen van de bezoekerscentra en het draaiende houden van de molens. De inzet van vrijwilligers draagt wezenlijk bij aan de versterking van het draagvlak van Het Groninger Landschap. De vrijwilligers werken vanuit teams. Deze teams zijn gebonden aan een locatie of een object. De teams

worden aangestuurd door een voorzitter, secretaris en penningmeester. Ieder jaar stelt het team een begroting en een activiteitenplan op. De vrijwilligers worden facilitair ondersteund door de coördinator vrijwilligers en de secretaresse vrijwilligerszaken. De medewerkers zorgen voor de juiste uitrustingen/bedrijfskleding en aanbod van cursussen.

Trends als langer doorwerken en een breder beroep op mensen voor burgerparticipatie en/of mantelzorg, kunnen op termijn gevolgen hebben voor de vrijwilligersorganisatie. Wij willen hier tijdig op reageren en ons vrijwilligersbeleid op aanpassen. Uitwisseling van ervaringen met andere vrijwilligersorganisaties, zowel in Groningen als binnen LandschappenNL, is daarbij van grote meerwaarde.

Verwerving

De verwachting is dat het bezit van monumenten in de komende jaren groeit. De groei geeft zowel een toename van uitgaven als inkomsten. De verwerving moet minimaal bijdragen aan een neutraal nettoresultaat. Hierbij is rekening gehouden met de toename van de inzet van eigen personeel. Voor groot onderhoud aan de gebouwen is een voorziening opgenomen. Deze voorziening wordt jaarlijks geactualiseerd. Indien zich een mogelijkheid tot verwerving van natuur of een monument voordoet, wordt aan de hand van zowel kwalitatieve als kwantitatieve indicatoren bepaald of de te verwerven grond of het object van toegevoegde waarde is voor de stichting. Een toekomstig positieve exploitatie is één van de kwantitatieve factoren.

Financiële instrumenten

Algemeen

De stichting maakt in de normale bedrijfsuitoefening gebruik van uiteenlopende financiële instrumenten die de instelling blootstellen aan markt- en/of kredietrisico's. De stichting handelt niet in financiële derivaten en heeft procedures en gedragslijnen om de omvang van het kredietrisico bij elke tegenpartij of markt te beperken. Bij het niet nakomen door een tegenpartij van een aan de stichting verschuldigde betaling blijft een eventueel daaruit voortvloeiend verlies beperkt tot de marktwaarde van het desbetreffende instrument. De contractwaarde of fictieve hoofdsommen van de financiële instrumenten zijn slechts een indicatie van de mate waarin van dergelijke financiële instrumenten gebruik wordt gemaakt en niet van het bedrag van de krediet- of marktrisico's.

Kredietrisico

De vorderingen zijn veelal vorderingen op subsidieverstrekkers als provincie Groningen, gemeenten en andere overheden. Bij deze instellingen is het risico dat deze posities niet zullen worden betaald gering. De vorderingen inzake legaten zijn opgenomen op basis van de ontvangen beschikkingen van de notaris.

Renterisico en kasstroomrisico

Het renterisico is beperkt tot eventuele veranderingen in de marktwaarde van opgenomen en uitgegeven leningen. Bij deze leningen is sprake van een vast rentepercentage over de gehele looptijd. De leningen worden aangehouden tot het einde van de looptijd. De instelling heeft derhalve als beleid om geen afgeleide financiële instrumenten te gebruiken om (tussentijdse) rentefluctuaties te beheersen. Op basis van te verwachten inkomsten en uitgaven wordt periodiek een liquiditeitsprognose opgesteld. Indien op basis van de kasstromen een tekort wordt verwacht moeten middelen aan de beleggingsportefeuille worden onttrokken. De afgelopen jaren is dit niet nodig gebleken.

Reële waarde

De reële waarde van de meeste in de balans verantwoorde financiële instrumenten, waaronder vorderingen, effecten, liquide middelen en kortlopende schulden, benadert de boekwaarde ervan.

Projecten

Een project heeft voor de stichting een eenmalig karakter en betreft veelal natuurinrichting of restauratie van een gebouw. Voor de start van een project wordt een projectplan opgesteld. De kosten hiervoor worden gedekt uit de door het bestuur toegezegde bijdragen. Op basis van het projectplan en de hieruit voortvloeiende bestekken wordt een definitieve begroting opgesteld. Aan de hand van de begroting wordt veelal gezocht naar externe financiering van het project. Op basis van de ontvangen toezeggingen kan worden beoordeeld hoe hoog de eigen bijdrage van de

stichting is aan het project. De eigen bijdrage wordt via besluitvorming in het managementoverleg door de directeur/ bestuurder toegezegd. De eigen bijdrage wordt mogelijk gemaakt door een bijdrage van de Nationale Postcode Loterij, schenkingen en legaten. De voortgang van het project wordt voortdurend financieel en inhoudelijk bewaakt door de projectleider en de projectadministrateur. De medewerkers bewaken de subsidievoorwaarden die door de externe financiers zijn bepaald.

Exploitatie

Ieder kwartaal wordt voor de gehele organisatie een financiële rapportage opgesteld waarin de toegezegde budgetten worden vergeleken met de gerealiseerde uitkomsten. Op basis van deze rapportage wordt een analyse opgesteld met de verwachte prognose voor het gehele jaar. Voor de budgetverantwoordelijke is de financiële voortgang dagelijks te raadplegen.

ICT

Sinds 25 mei 2018 is de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) van kracht en moet Het Groninger Landschap voldoen aan de eisen van de Europese privacywetgeving. Deze stringente privacywetgeving bevat verplichtingen voor organisaties om aan te tonen hoe zij privacy-compliant zijn door het treffen van de benodigde privacy- en beveiligingsmaatregelen.

ICT en Privacy beveiligingsbeleid

In het najaar van 2019 is gestart met het opstellen van een handboek ICT en Privacy beveiligingsbeleid. Dit document beschrijft het beleid van Het Groninger Landschap met betrekking tot de beveiliging van informatie. De informatievoorziening is van essentieel belang voor de continuïteit van de bedrijfsvoering. Zowel op papier als geautomatiseerd zijn wij bij ons dagelijks werk afhankelijk van de beschikbaarheid van betrouwbare informatie. Onze organisatie en onze informatievoorziening worden blootgesteld aan een groot aantal bedreigingen, al dan niet opzettelijk van aard. Deze bedreigingen maken het noodzakelijk om gerichte maatregelen te treffen om de risico's tot een aanvaardbaar niveau te reduceren.

Aan de bewustwording bij personeel voor het werken met ICT en persoonsgegevens wordt periodiek aandacht geschonken.

Blauwborst

Verantwoordingsverklaring goed bestuur

Het Groninger Landschap draagt het CBF-keur. Een van de voorwaarden: een verantwoordingsverklaring, waarin we laten zien hoe we invulling geven aan de drie principes van het Reglement van het CBF-keur.

- onderscheid de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren;
- optimaliseer de effectiviteit en efficiency van bestedingen;
- optimaliseer de omgang met belanghebbenden.

Onderscheid toezicht, besturen en uitvoeren

Het Groninger Landschap is een stichting, gehuisvest te Haren, met een directeur/bestuurder en een Raad van Toezicht. In de consolidatie zijn begrepen Stichting Het Groninger Landschap, Stichting Weltevreden, Stichting Beheer Borgterrein Ewsum, Stichting Odd Fellow Huis Welgelegen en B.V. Restaurant Koets huys De Ennemaborgh.

De functie van toezicht ligt bij de Raad van Toezicht, de functie van bestuur bij de directeur/bestuurder en de functie uitvoering bij de werkorganisatie, daarbij ondersteund door de vrijwilligersorganisatie.

De Raad van Toezicht bestaat uit de voorzitter en leden. Belangrijke taken zijn het toezicht op het door de directeur gevoerde beleid. De directie neemt besluiten op het gebied van beleidsvorming, grondaankopen, begroting, jaarverslag en jaarrekening. De Raad van Toezicht oefent het toezicht uit op basis van schriftelijke stukken, die periodiek in de vergaderingen van de Raad van Toezicht worden besproken in aanwezigheid van de directeur. Verder verstrekken de directie en medewerkers mondelinge toelichtingen en vinden werkbezoeken plaats. Daarnaast worden desgewenst externe deskundigen geraadpleegd. De begroting, de jaarrekening, het jaarverslag, het meerjarenbeleidsplan en besluiten tot verwerving worden ter goedkeuring voorgelegd aan de Raad van Toezicht.

Leden van de Raad van Toezicht worden benoemd door de Raad van Toezicht. Voor leden van de Raad van Toezicht is statutair een zittingsduur bepaald van vier jaar, met een mogelijkheid voor een tweede termijn van eveneens vier jaar. De leden van de Raad van Toezicht treden af conform een rooster van aftreden. Indien één of meer vacatures openstaan, wordt een profielschets van de beoogde leden opgesteld. De Raad van Toezicht stelt een wervingsprocedure vast en benoemt vervolgens op basis van een schriftelijke voordracht het nieuwe bestuurslid.

Het functioneren van de medewerkers wordt door de directeur geëvalueerd conform een vastgestelde beoordelingssystematiek. Het functioneren van de directeur wordt geëvalueerd door de Raad van Toezicht. De directie legt door middel van het jaarver-

slag en de jaarrekening verantwoording af aan de beschermers, schenkers, sponsors en de diverse subsidieverstrekkers. Het jaarverslag wordt tevens gepubliceerd op de website van Het Groninger Landschap. Het functioneren van (de leden van) de Raad van Toezicht, wordt elk jaar in een bijeenkomst van de Raad van Toezicht geëvalueerd.

De relevante nevenfuncties van de leden van de Raad van Toezicht en de directie staan vermeld op pagina 43 en 44.

Effectiviteit en efficiency van bestedingen

Door het vaststellen van het meerjarenbeleidsplan en meerjarenbegroting en de daaruit voortvloeiende jaarplannen en begrotingen geeft de directie richting aan de doelstellingen van Het Groninger Landschap. In het meerjarenbeleidsplan staan richtinggevend doelstellingen geformuleerd. In de begroting zijn per product doelstellingen aangegeven. Deze worden doorgevoerd in de werkplannen van de afzonderlijke afdelingen. Het monitoren en evalueren van de uitvoering van processen en activiteiten vindt plaats door middel van kwartaal- en jaarverslagen die tevens worden voorgelegd aan de Raad van Toezicht. De Raad van Toezicht wordt, op financieel vlak, ondersteund door een Financiële Audit Commissie. Deze commissie bestaat uit twee leden van de Raad van Toezicht. Het jaarverslag wordt ook getoetst aan het meerjarenbeleidsplan en de meerjarenbegroting. Beide plannen en het jaarverslag worden goedgekeurd door de Raad van Toezicht.

Directie en afdelingshoofden monitoren en evalueren de uitvoering van activiteiten en processen met behulp van de werkplannen en kwartaalrapportages van de betreffende afdeling. De financiële interne processen worden per kwartaal door middel van een management rapportage volgens een van tevoren opgesteld schema gemonitord.

De AO-IC (administratieve organisatie en interne controle) wordt jaarlijks geactualiseerd en getoetst door de externe accountant.

Het beleggingsbeleid is primair gericht op beleggingen voor de lange termijn (15 jaar en langer). Het vermogen wordt op een solide en defensieve wijze belegd.

Het bestedingspercentage doelstelling ten opzichte van de som der baten is gepresenteerd op pagina 84.

Het percentage kosten fondsenwerving in relatie tot de totale geworven baten is gepresenteerd op pagina 90.

Omgang met belanghebbenden

Het Groninger Landschap streeft naar een open dialoog met belanghebbenden die zijn onder te verdelen in medewerkers, vrijwilligers, beschermers, schenkers, omwonenden, bezoekers, relaties, bedrijven, overheden, particulieren, pers, landbouw-, erfgoed-, natuur- en milieuorganisaties en andere betrokkenen.

De inhoud en kwaliteit van de verstrekte informatie wordt door de leidinggevendenden gewaarborgd.

Het persbeleid is gericht op openheid. De specifieke doelgroepen worden met diverse communicatiemiddelen, zoals het kwartaalblad, het jaarverslag en de samenvatting van het jaarverslag, de website, sociale media, nieuwsbrieven, persberichten, gebiedsgerichte en projectgerichte informatiebijeenkomsten en door deelname aan diverse overlegorganen en samenwerkingsverbanden geïnformeerd.

Het communicatiebeleid van de stichting is vastgelegd in het meerjarenbeleidsplan. Het beleid is erop gericht om optimale relaties te hebben met belanghebbenden en belangstellenden en hen

gericht te informeren, bijvoorbeeld over de betekenis van natuur, landschap en erfgoed, actuele ontwikkelingen, de activiteiten van de stichting en de besteding van de ontvangen gelden.

De informatieverstrekking vindt plaats via verschillende uitingen gericht op de relevante doelgroep, zoals publicaties, informatiepanelen, bezoekerscentra, overleggen met overheden, deelname aan netwerken en overlegorganen. Om daarnaast goed te kunnen voorzien in de informatiebehoeften van de belanghebbenden, zijn de diverse algemene communicatie-uitingen, zoals het kwartaalblad, de folders en de website, ondergebracht bij de afdeling Communicatie. Bezoekerscentra en door vrijwilligers georganiseerde excursies zijn een belangrijk communicatiemiddel voor de bezoekers van onze natuurgebieden. Genoemde middelen worden ingezet om elkaar te versterken. Belanghebbenden kunnen op één telefoonnummer en één algemeen emailadres terecht.

Het beleid met betrekking tot fondsenwerving

Het fondsenwervingsbeleid van de stichting is gericht op het werven van donateurs, bedrijfspvrienden, schenkingen en nalatenschappen. Het doel is om zoveel mogelijk Groningers 'Beschermer' van Het Groninger Landschap te laten worden. Wervingsacties zijn daar ook specifiek op gericht. Ten behoeve van de uitvoering van specifieke projecten worden wervingsactiviteiten ontwikkeld gericht op fondsen en bedrijven.

De stichting beschikt over een vastgelegde procedure om eventuele klachten en vragen zorgvuldig af te handelen. Tevens wordt tijdens de jaarlijkse beschermersbijeenkomst gelegenheid gegeven tot informatie-uitwisseling over het beleid van de stichting. Daarnaast wordt informatie uitgewisseld met belanghebbenden door middel van enquêtes en evaluaties.

Reitdiepgebied (Harssensbosch) bij Adorp

Stichting Het Groninger Landschap is keurmerkhouders van het CBF-keur. De geconsolideerde jaarrekening is ingericht conform de in de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen opgenomen richtlijnen. De richtlijn maakt onderdeel uit van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, opgesteld door de Raad voor de Jaarverslaggeving.

Financieringsstructuur

In de financieringsstructuur van Stichting Het Groninger Landschap zijn vier belangrijke geldstromen te onderkennen, te weten: het structurele deel van de exploitatie, de aankopen, het uitvoeren van éénmalige projecten en de bijzondere inkomsten.

Het structurele deel van de exploitatie

In dit structurele deel van de exploitatie worden alle baten en lasten ten behoeve van de eigen organisatie verantwoord, die nodig zijn om de bedrijfsvoering te laten functioneren. Dit deel van de exploitatie wordt gefinancierd met structurele inkomsten zoals beschermersbijdragen, beleggingen, beheerssubsidies en inkomsten uit terreinen en gebouwen.

De aankopen

De aankopen van natuurterreinen en cultuurhistorische monumenten worden deels gefinancierd uit ontvangen subsidies van overheden. Het niet gesubsidieerde deel van deze aankoopkosten wordt gefinancierd uit nalatenschappen en giften en het door de directie bestemde deel van het eigen vermogen voor aankopen, via de staat van baten en lasten.

Het uitvoeren van projecten

De kosten van eenmalige projecten worden voor een groot deel gefinancierd uit de hiervoor ontvangen subsidies van overheden en particuliere fondsen, waaronder de Nationale Postcode Loterij. Het niet gesubsidieerde deel wordt gefinancierd uit het door de directie bestemde deel van het eigen vermogen voor de uitvoering van projecten, via de staat van baten en lasten.

De bijzondere inkomsten

De bijzondere inkomsten bestaan uit inkomsten uit nalatenschappen, giften en sponsoring. Deze inkomsten, die in continuïteit gezien een onzeker karakter hebben, worden besteed aan aankopen en eenmalige en bijzondere projecten.

Reserves

De uitkomst van de staat van baten en lasten wordt bij besluit van de directie als volgt verdeeld:

- een dotatie c.q. onttrekking aan de continuïteitsreserve, voor de dekking van risico's op korte termijn, tot aan het gestelde maximum;
- een dotatie c.q. onttrekking aan de reserve projecten in het kader van de doelstelling;
- een dotatie c.q. onttrekking aan de reserve aankoop natuurterreinen.

Met deze wijze van financiering wordt getracht de continuïteit in de uitvoering van de doelstellingen van de Stichting en een slagvaardige en doeltreffende inzet van de beschikbare middelen, te waarborgen. Het eigen vermogen en de toegenomen activiteiten ten aanzien van fondsenwerving voor projecten maken het de Stichting mogelijk, haar bezittingen op een kwalitatief hoog niveau in te richten, te onderhouden en verder blijvend open te stellen.

Bestemmingsfondsen in relatie tot de reserves

Een gedeelte van de ontvangen baten die Het Groninger Landschap ontvangt bestaat uit bijdragen uit fondsen op naam. Derden kunnen middels deze fondsen zelf een specifieke bestedingsmogelijkheid bepalen.

Deze bijdragen van derden zorgen hierdoor mede voor instandhouding van specifieke natuurgebieden en/of monumenten.

De bestemmingsfondsen maken deel uit van het vermogen van de stichting. Indien de bijdragen aan de fondsen op naam in een verslagjaar niet direct worden besteed, neemt de omvang van deze fondsen toe.

Het financiële resultaat van een verslagjaar wordt allereerst verdeeld over de bestemde fondsen, daar waar de bestemming dat voorschrijft of toelaat en vervolgens over de andere reserves.

Uitkomst van de staat van baten en lasten

De staat van baten en lasten over 2019 sluit met een overschot van 968 tegenover een tekort van 387 in 2018. Voor het jaar 2019 was een positief resultaat begroot van 58. Het overschot over 2019 is voornamelijk het gevolg van het positieve resultaat

uit het saldo van financiële baten en lasten en de verkoop van natuurgraven. Er is in 2019 meer geld besteed aan de realisatie van projecten en aankopen.

Een uitgebreide analyse vindt u hieronder.

	Uitkomst 2019	Begroting 2019	Uitkomst 2018
Totale baten	8.912	5.396	6.058
Totale lasten	9.286	5.645	6.133
Saldo voor financiële baten en lasten	-374	-249	-75
Financiële baten en lasten	1.342	307	-312
Overschot c.q. tekort (-/-)	968	58	-387

Uitkomst 2019 versus uitkomst 2018

Het verschil tussen het overschot van 2019 en het resultaat over 2018 kan als volgt worden verklaard:

Overschot 2019	968
Resultaat 2018	-387
Vershil	1.355

	Positief	Negatief
Lagere inkomsten van bedrijven-vergoeding beheer kwelders (in 2018 voor 4 jaar)		110
Lagere inkomsten, subsidies overheden, subsidiestel SKNL Functieverandering		78
Hogere inkomsten baten uit eigen producten, pacht en natuurbegraven in 2019	528	
Hogere inkomsten overige baten, teruggave omzetbelasting	91	
Hogere eigen bijdrage aan projecten en aankopen in 2019		239
Hogere dotatie voorziening groot onderhoud in 2019 (in 2018 onttrekking)		284
Hogere salariskosten in 2019		39
Hogere kosten uitbesteed werk in 2019		118
Saldo financiële baten en lasten hoger in 2019	1.654	
Overige		50
	2.273	918
Vershil	1.355	

Uitkomst 2019 versus begroting 2019

Het verschil tussen het overschot in 2019 en het begrote overschot voor 2019, kan als volgt worden verklaard:

Overschot 2019	968	
Begroot overschot 2019	58	
Vershil	910	
	Positief	Negatief
Lagere inkomsten uit nalatenschappen en legaten		144
Hogere inkomsten baten uit eigen producten, pacht en natuurbegraven	479	
Hogere inkomsten overige baten, teruggave omzetbelasting	91	
Hogere eigen bijdrage aan projecten en aankopen		372
Hogere dotatie voorziening groot onderhoud		52
Hogere personeelskosten		41
Hogere uitgaven uitbesteed werk		93
Saldo financiële baten en lasten hoger dan begroot	1.035	
Overige	7	
	1.612	702
Vershil	910	

Nettoresultaat uit beleggingen

Het rendement in 2019 op de beleggingen was 11,3%, het rendement in 2018 was - 2,9%.

Eigen bijdrage aan projecten en aankopen

De eigen bijdrage aan aankopen is nader gespecificeerd op pagina 73.

De eigen bijdrage aan projecten is nader gespecificeerd op pagina 87.

Voorziening versus reserves en bestemmingsfondsen

Voor het groot onderhoud aan gebouwen, monumenten en terreinen is onder het vreemde vermogen een voorziening opgebouwd. De dotaties aan deze voorziening worden gedaan via de staat van baten en lasten en hebben rechtstreeks invloed op het resultaat.

De reserves en bestemmingsfondsen worden gepresenteerd onder het eigen vermogen. Toevoegingen en onttrekkingen aan de reserves en bestemmingsfondsen vinden plaats na resultaatverdeling en hebben geen invloed op de hoogte van het resultaat zelf, maar op de uiteindelijke verdeling van het resultaat.

Begroting 2020

De geconsolideerde begroting is opgenomen op pagina 53.

Haren, 19 mei 2020

Marco Glastra
directeur

Harener Wildernis in Haren

Geconsolideerde balans (na bestemming saldo) per 31 december 2019

(x 1.000 euro)

	31 december 2019	31 december 2018
ACTIVA		
Materiële vaste activa	1.216	1.268
Financiële vaste activa	425	425
	1.641	1.693
Vorraden	25	31
Vorderingen en overlopende activa	5.142	4.288
Effecten	12.622	11.240
Liquide middelen	1.542	2.095
	19.331	17.654
Totaal	20.972	19.347
PASSIVA		
Reserves en fondsen		
Reserves		
• Continuïteitsreserve	3.013	2.820
• Bestemmingsreserves	7.198	6.248
	10.211	9.068
Fondsen		
• Bestemmingsfondsen	2.603	2.778
	12.814	11.846
Voorzieningen	2.847	2.733
Langlopende schulden	266	324
Kortlopende schulden	5.045	4.444
Totaal	20.972	19.347

Westerkwartier

Geconsolideerde staat van baten en lasten over 2019

(x 1.000 euro)

	Werkelijk 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
Baten:			
Baten van particulieren	551	670	565
Baten van bedrijven	774	552	895
Baten van loterijorganisaties	938	938	938
Baten van subsidies van overheden	4.974	2.173	2.678
Baten van andere organisaties zonder winststreven	243	173	180
Som van de geworven baten	7.480	4.506	5.256
Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten	1.341	890	802
Overige baten	91	-	
Som van de baten	8.912	5.396	6.058
Lasten:			
Besteed aan doelstellingen			
Natuurterreinen			
- aankopen	248	23	315
- projecten	2.989	860	600
- uitvoeringskosten	2.070	1.984	1.923
	5.307	2.867	2.838
Cultuurhistorisch erfgoed			
- aankopen	198	36	35
- projecten	995	69	587
- uitvoeringskosten	1.010	968	835
	2.203	1.073	1.457
Voorlichting en educatie			
- projecten	184	130	401
- uitvoeringskosten	987	979	847
	1.171	1.109	1.248
	8.681	5.049	5.543
Wervingskosten	233	225	219
Kosten beheer en administratie	372	371	371
Som van de lasten	9.286	5.645	6.133
Saldo voor financiële baten en lasten	-374	-249	-75
Saldo financiële baten en lasten	1.342	307	-312
Resultaat	968	58	-387
Resultaatbestemming			
Toevoeging/onttrekking aan:			
continuïteitsreserve	193		95
bestemmingsreserves	960		-407
bestemmingsfondsen	-185		-75
	968		-387

Subsidies en kosten voor projecten en aankopen worden PM begroot.

Het is niet mogelijk om de voortgang van de realisatie van projecten en aankopen en de daarbij horende vrijval van subsidies en kosten specifiek te plannen. In de begroting zijn derhalve de bijdragen van de Nationale Postcode Loterij en een deel van de begrote nalatenschappen en schenkingen als beschikbare bijdrage voor projecten opgenomen.

2650 bezoekers bij het Paddenstoelenfestival op de Ennemaborg in Midwolda

Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening 2019

Algemeen

Grondslagen

Als houder van het keurmerk van het Centraal Bureau Fondsenwerving (CBF-Keur) is de jaarrekening van Stichting Het Groninger Landschap opgesteld en ingericht conform de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen. De jaarrekening 2019 is opgesteld overeenkomstig de richtlijn RJ 650.

Algemene gegevens en groepsverhoudingen

Stichting Het Groninger Landschap is statutair gevestigd in Groningen en houdt kantoor te Haren, op het adres Rijsstraatweg 333.

De belangrijkste activiteiten zijn beheer en instandhouding van natuur en cultuurhistorische gebouwen en objecten in de provincie Groningen en het geven van voorlichting hierover.

Continuïteitsveronderstelling

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Verslaggevingperiode

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van een verslagperiode van een jaar. Het boekjaar valt samen met het kalenderjaar.

Verbonden rechtspersonen

Alle verbonden rechtspersonen zijn toegelicht bij de consolidatiekring.

Consolidatie

Consolidatie heeft voor 100% plaatsgevonden en er zijn geen minderheidsbelangen. De geconsolideerde jaarrekening is opgesteld conform de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen.

In de consolidatie zijn B.V. Restaurant Koetshuys De Ennemaborg en de drie hieronder vermelde Stichtingen opgenomen. De cijfers van de B.V. en Stichtingen zijn volgens genoemde richtlijnen vastgesteld. De directie van de B.V. en de Stichtingen wordt gevoerd door de directie van Stichting Het Groninger Landschap. De geconsolideerde jaarrekening omvat de financiële gegevens van de stichting en haar groepsmaatschappijen en andere rechtspersonen waarover overheersende zeggenschap kan worden uitgeoefend dan wel waarover de centrale leiding bestaat.

Nieuw verworven deelnemingen worden in de consolidatie betrokken vanaf het tijdstip waarop beleidsbepalende invloed

kan worden uitgeoefend. Afgestoten deelnemingen worden in de consolidatie betrokken tot het tijdstip van beëindiging van deze invloed.

In de geconsolideerde jaarrekening zijn de onderlinge schulden, vorderingen en transacties geëlimineerd. De groepsmaatschappijen zijn integraal geconsolideerd, waarbij het minderheidsbelang van derden afzonderlijk tot uitdrukking is gebracht.

B.V. Restaurant Koetshuys De Ennemaborg

Doelstelling: exploitatie van een restaurantbedrijf op het landgoed De Ennemaborg.

Stichting Beheer Borgterrein Ewsum

Doelstelling: beheer en openstelling borgterrein Ewsum te Middelstum.

Stichting Weltevreden

Doelstelling: het verschaffen van huisvesting aan senioren en alleenstaanden en in het algemeen het verlenen van ondersteuning, waar en voor zover zulks mogelijk is; voor de huisvesting komen inzonderheid inwoners of oud-inwoners der gemeente Haren in aanmerking.

Stichting Odd Fellow Huis Welgelegen

Doelstelling: het verwerven, beheren en in stand houden van monumenten in de zin van de Monumentenwet en deze ten dienste stellen van ethische, culturele en maatschappelijke doeleinden.

Waarderingsgrondslagen balans

Algemeen

Voor zover niet nader toegelicht, zijn de activa en passiva gewaardeerd tegen nominale bedragen.

Grondslagen van waardering van activa en passiva

De algemene grondslag voor de waardering van de activa en passiva is de verkrijgingsprijs of de vervaardigingsprijs. Voor zover niet anders vermeld, worden activa en passiva opgenomen voor de geamortiseerde kostprijs. De baten en lasten

worden toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben.

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar de stichting zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen die economische voordelen in zich bergen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Gebruik van schattingen

De opstelling van de jaarrekening vereist dat het management oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

De volgende waarderingsgrondslag is naar de mening van het management het meest kritisch voor het weergeven van de financiële positie en vereist schattingen en veronderstellingen: de inschatting van de voorziening groot onderhoud.

Materiële vaste activa

Bedrijfsmiddelen

Kantoorgebouw

Het kantoorgebouw wordt gewaardeerd tegen aanschaffingskosten onder aftrek van jaarlijkse afschrijvingen op basis van een vast percentage van de aanschaffingskosten. Het afschrijvingspercentage bedraagt 2% per jaar.

Natuurterreinen en monumentale gebouwen

Stichting Het Groninger Landschap schaft in het kader van haar doelstelling natuurterreinen en monumenten aan en houdt deze middels beheer in stand. Instandhouding betekent ook dat de natuurterreinen en monumenten niet worden vreemd. De toekomstige exploitatie van natuurge-

bieden en monumenten is negatief. Derhalve worden de natuurgebieden en monumenten niet gewaardeerd.

Niet gesubsidieerde aankoopkosten worden, via de staat van baten en lasten, ineens ten laste van het bestemde vermogen voor aankopen natuurterreinen en monumentale gebouwen gebracht. De stichting heeft de verwerkingwijze in de toelichting op de investeringen uiteengezet en tevens de niet gesubsidieerde aankoopkosten van de investeringen in het verslagjaar vermeld.

Machines en inventarissen

Gewaardeerd tegen aanschaffingskosten onder aftrek van jaarlijkse afschrijvingen op basis van 10-33% van de aanschaffingskosten. De aanschaffingen vinden plaats in het kader van de doelstelling.

Financiële vaste activa

Hypothecaire lening

De tot financiële vaste activa behorende vorderingen (leningen) worden na de eerste waardering in beginsel opgenomen tegen de geamortiseerde kostprijs. Indien er geen sprake is van agio of disagio en transactiekosten is de geamortiseerde kostprijs gelijk aan de aflossingswaarde van de vorderingen. Het betreft een verstrekte lening met een rentepercentage van 1%. Er is geen aflossingsschema overeengekomen.

Vorraden

Vorraden worden gewaardeerd tegen kostprijs of lagere marktwaarde.

Bij de waardering van de voorraden wordt rekening gehouden met de eventueel op balansdatum opgetreden waardeverminderingen.

Vorderingen en overlopende activa

De eerste waardering van vorderingen is tegen reële waarde, inclusief transactiekosten. De vervolgwaaardering van vorderingen is tegen geamortiseerde kostprijs. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid. De te verwachten maar nog niet ontvangen erfstellingen en legaten zijn vastgesteld aan de hand van betrouwbare berichtgevingen over de omvang.

Effecten en overige beleggingen

De aandelen en bedrijfsobligaties worden gewaardeerd op marktwaarde. Binnen het mandaat van de vermogensbeheerders kunnen liquide middelen worden aangehouden. Die liquide middelen kunnen worden aangehouden onder de overige beleggingen.

Liquide middelen

De liquide middelen betreffen vrij opneembare banktegoeden en worden gewaardeerd op nominale waarde.

Reserves

Continuïteitsreserve

De continuïteitsreserve is gevormd om de continuïteit te waarborgen ingeval van (tijdelijke) sterk tegenvallende opbrengsten. De continuïteitsreserve is door de directie bepaald op tenminste 1 maal en maximaal 1,5 maal van de kosten van de werkorganisatie.

Bestemmingsreserves

De beperkte bestedingsmogelijkheid van de bestemmingsreserve is door de directie bepaald. De bestedingsmogelijkheid betreft geen verplichting, de directie is bevoegd tot opheffing van de beperking.

Fondsen

Bestemmingsfondsen

Bestemmingsfondsen betreffen middelen die zijn verkregen met een door derden aangegeven specifieke bestemming.

Bestemming saldo baten en lasten

De bestemming van het saldo baten en lasten geschiedt conform het besluit van de directie en is opgenomen als toelichting op de geconsolideerde staat van baten en lasten over 2019.

Voorzieningen

Voorzieningen worden gevormd voor in rechte afdwingbare of feitelijke verplichtingen die op de balansdatum bestaan, waarbij het waarschijnlijk is dat een uitstroom van middelen noodzakelijk is en waarvan de omvang op betrouwbare wijze is in te schatten. De opbouw van de voorziening is niet contant gemaakt.

Wanneer verplichtingen naar verwachting door een derde zullen worden vergoed, wordt deze vergoeding als een actief in de balans opgenomen indien het waarschijnlijk is dat deze vergoeding zal worden ontvangen bij de afwikkeling van de verplichting.

Groot onderhoud cultuurhistorisch erfgoed

Voor verwachte kosten inzake onderhoud van cultuurhistorisch erfgoed is een voorziening gevormd, gebaseerd op een meerjarenonderhoudsplan voor de komende 50 jaar.

Groot onderhoud natuurterreinen

Voor verwachte kosten inzake grote onderhoudswerkzaamheden in de natuurterreinen is een voorziening gevormd, gebaseerd op een meerjarenonderhoudsplan voor de komende 10 tot 20 jaar.

Schulden

Onder de langlopende schulden worden schulden opgenomen met een resterende looptijd van meer dan één jaar. De kortlopende schulden hebben een verwachte looptijd van maximaal één jaar. De schulden worden bij eerste verwerking opgenomen tegen de reële waarde en vervolgens gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de baten en de lasten over het verslagjaar, met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde waarderingsgrondslagen.

De baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben, uitgaande van historische kosten. Verliezen worden verantwoord als deze voorzienbaar zijn; baten worden verantwoord als deze gerealiseerd zijn.

Baten en lasten uit voorgaande jaren die in dit boekjaar zijn geconstateerd, worden aan dit boekjaar toegerekend.

De baten uit loterijen waarin begrepen de opbrengst uit de Nationale Postcode Loterij, worden verantwoord in het boekjaar waarop ze betrekking hebben. Giften en nalatenschappen worden in aanmerking genomen in het jaar waarin de omvang met een redelijke mate van zekerheid kan worden vastgesteld. Bestedingen, subsidies en particuliere bijdragen met betrekking tot natuurontwikkeling-, cultuurhistorisch erfgoed- en openstellingsprojecten worden toegerekend op basis van voortgang van het project.

De overige bestedingen worden verantwoord in het jaar waarin de werkzaamheden zijn uitgevoerd.

Baten van particulieren

De baten van particulieren bevatten de ontvangsten van beschermers en niet-beschermers middels donaties, nalatenschappen, legaten en schenkingen.

Baten van bedrijven

De baten van bedrijven bevatten de ontvangsten van bedrijven voor de realisatie van projecten en aankopen en het onderhoud van natuur en gebouwen.

Baten van loterijorganisaties

De baten die hieronder worden verantwoord bevatten de ontvangsten van de Nationale Postcode Loterij.

Baten van subsidies van overheden

Overheidssubsidies worden aanvankelijk in de balans opgenomen als vooruitontvangen baten zodra er redelijke zekerheid bestaat dat zij zullen worden ontvangen en dat zal worden voldaan aan de daaraan verbonden voorwaarden. Subsidies ter

compensatie van de door de stichting gemaakte kosten worden als opbrengsten in de winst-en-verliesrekening opgenomen in dezelfde periode als die waarin de kosten worden gemaakt.

Baten van andere organisaties zonder winststreven

De baten van andere organisaties zonder winststreven bevatten de baten die zijn ontvangen van stichtingen en fondsen zonder winststreven voor de realisatie van de projecten en aankopen en het onderhoud van natuur en gebouwen.

Saldo financiële baten en lasten

Het saldo financiële baten en lasten is het saldo tussen de directe baten uit beleggingen, de ongerealiseerde koersresultaten en de kosten voor beleggingen.

De directe baten uit beleggingen betreffen de ontvangen dividenden en interest van effecten, alsmede de rente op banktegoeden.

De ongerealiseerde en de gerealiseerde koersresultaten uit beleggingen worden hier verantwoord. Voor het ongerealiseerde deel van de koersresultaten wordt een bestemmingsreserve gevormd.

Kosten beheer en administratie

De kosten voor beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en de administratie. Stichting Het Groninger Landschap hanteert bij de vaststelling van deze kosten de aanbevelingen van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen.

Personele kosten

Lonen, salarissen en sociale lasten worden op grond van de arbeidsvoorwaarden verwerkt in de resultatenrekening voor zover ze verschuldigd zijn aan werknemers.

Pensioenen

De aan Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Landbouw te betalen premie wordt als last in de winst-en-verliesrekening verantwoord en, voor zover de aan het Bedrijfspensioenfonds voor de Landbouw te betalen premie nog niet is voldaan, als verplichting op de balans opgenomen.

Stichting Het Groninger Landschap heeft geen verplichting tot het doen van aanvullende bijdragen in het geval van een tekort bij het Bedrijfspensioenfonds voor de Landbouw, anders dan het voldoen van toekomstig hogere premiebijdragen. Om deze reden worden de op een periode betrekking hebbende premiebijdragen in die periode ten laste van het resultaat gebracht.

Recordaantal bezoekers tijdens Dollardfestival bij Termunten

Toelichting op de geconsolideerde balans

31 december 2019

(x 1.000 euro)

Materiële vaste activa

Bedrijfsmiddelen

Kantoorgebouw

Het kantoorgebouw is in gebruik voor de bedrijfsvoering. Dit betreft het kantoorgebouw aan de Rijkstraatweg 333 te Haren.

Direct in gebruik voor de doelstelling

De machines, inventaris, natuurterreinen en erfgoed zijn in gebruik voor de doelstelling.

Natuurterreinen

Aankopen natuurgebieden en erfgoed

In 2019 is het eigendom met 33 hectare toegenomen.

Hunzedal	5 hectare
Overschild, Bloemhofsbrug	24 hectare
Steenfabriek Rusthoven	3 hectare
Boerderij Euvelgunnerweg	2 hectare
Molenaarswoning Westerwijtwerd	
Reitdiepgebied	- 1 hectare, gronden beschikbaar gesteld voor natuurvriendelijke oevers en Fietsroute Plus

Het verloop in 2019 is als volgt:

	Kantoorgebouw	Machines en inventarissen	Natuurterreinen en erfgoed	Totaal
Cum. aanschaffingskosten 1 jan 2019	1.529	925	-	2.454
Cum. afschrijvingen 1 jan 2019	-475	-711	-	-1.186
Boekwaarde 1 januari 2019	1.054	214	-	1.268
Investerings	-	70	395	465
Ontvangen subsidies	-	-	-	-
Eigen bijdrage	-	-	-395	-395
Afschrijving 2019	-31	-91	-	-122
Totaal mutaties	-31	-21	-	-52
Boekwaarde per 31 december 2019	1.023	193	-	1.216

Als volgt gespecificeerd:

Cum. aanschaffingskosten t/m 2019	1.529	890	-	2.419
Cum. afschrijvingen t/m 2019	-506	-697	-	-1.203
Boekwaarde per 31 december 2019	1.023	193	-	1.216

De eigen bijdrage aan aankopen van natuurterreinen en opstallen in 2018 was 350.

Financiële vaste activa

	31-12-2019	31-12-2018
Hypothecaire lening	425	425
Totaal	425	425

Hypothecaire lening

De lening is verstrekt in het kader van de doelstelling. Om het beheer van de natte gronden in het Zuidlaardermeergebied mogelijk te maken, moet de uitvoering hiervan op een deskundige manier en met de inzet van het juiste materieel worden uitgevoerd. Om dit duurzaam mogelijk te maken, is in 2009 aan een agrariër een hypothecaire lening van 425 verstrekt met als onderpand een gebouw. Het betreft een lening met een rentepercentage van 1%. Er is geen aflossingsschema overeengekomen.

Vorraden

Het betreft vee dat wordt ingezet bij het beheer van de terreinen en de voorraad verkoopartikelen uit de bezoekerscentra. De voorraden worden ingezet in het kader van de doelstelling.

Vorderingen

Vorderingen en vooruitbetaalde bedragen

	31-12-2019	31-12-2018
Aankoopsubsidies	-	69
Belastingen en sociale premies	134	26
Subsidie - beheer	1.609	1.609
Interest	44	44
Huren, pachten	57	22
Projecten in uitvoering	-	75
Projectsubsidies	2.164	841
Onderhoudssubsidie	101	217
Bijdrage beheer door bedrijven	30	356
Erfstellingen en legaten	-	23
Baten van loterijorganisaties	938	938
Diversen	65	68
Totaal	5.142	4.288

Projectsubsidies

	31-12-2019	31-12-2018
Te vorderen subsidies projecten:		
Project natuurverbetering Polder Breebaart	1.820	271
Project Atlantikwall	210	70
Project Kleine Polder	95	43
Project Midwolder Bouwtten	24	-
Project Klutenplas	-	46
Project Hollands Welvaart	-	71
Project restauratie boerderij De Paddepoel	-	320
Overige projecten	15	20
Totaal	2.164	841

De te vorderen projectsubsidies hebben betrekking op (deels) afgeronde projecten. Een deel van de bijdrage voor het project natuurverbetering Polder Breebaart is in het eerste kwartaal van 2020 ontvangen. De resterende bijdrage voor dit project en het project Atlantikwall wordt in het eerst halfjaar van 2020 afgerekend. De overige projectbijdragen betreffen bijdragen voor projecten in uitvoering en worden periodiek gedeclareerd bij de subsidieverstrekkers.

De beheersubsidie betreft de te ontvangen subsidies van de provincie Groningen. De subsidie Natuur- en Landschapsbeheer (SNL) wordt jaarlijks achteraf in februari ontvangen en is voor 2019 vastgesteld op 1.609.

Onder de kortlopende vorderingen staan vorderingen met een looptijd van minder dan 1 jaar verantwoord. Vorderingen die betrekking hebben op een periode gelegen na één jaar na balansdatum zijn verwerkt onder de financiële vaste activa.

Beleggingen

	31-12-2019		31-12-2018	
Spaarrekeningen	136	1,1%	332	2,9%
Obligaties	7.444	59,0%	6.943	61,8%
Aandelen	5.042	39,9%	3.965	35,3%
Totaal	12.622		11.240	

In 2019 is de verdeling van het belegde vermogen conform het vastgestelde beleggingsbeleid uitgevoerd. Het vermogensbeheer is uitbesteed aan de Triodos Bank.

Om onnodig koersverlies te voorkomen, is met de vermogensbeheerder afgesproken dat de verdeling van het vermogen niet op dagbasis in overeenstemming hoeft te zijn met het vastgestelde beleggingsbeleid.

Bovenstaande effectenportefeuille wordt volledig ingezet voor de financiering van activiteiten ten behoeve van de doelstelling.

Beleggingsbeleid

Het beleggingsbeleid is primair gericht op beleggingen voor de lange termijn (15 jaar en langer). De belegging van het vermogen zal op solide en defensieve wijze geschieden, waarbij de verdeling van het te beleggen vermogen tussen de verschillende categorieën als volgt wordt samengesteld:

Asset Allocatie (defensief)

	weging		
	neutraal	min.	max.
• Aandelen	40,0 %	35,0 %	45,0 %
• Obligaties	60,0 %	45,0 %	65,0 %
• Liquiditeiten	0,0 %	0,0 %	20,0 %
Totaal	100,0%		

	Spaarrekening	Obligaties	Aandelen	Totaal
Stand per 1 januari 2019	332	6.943	3.965	11.240
Aankopen	-	2.373	939	3.312
Verkopen / mutaties	-196	-2.017	-831	-3.044
Ongerealiseerde waardeverschillen	-	145	969	1.114
Stand per 31 december 2019	136	7.444	5.042	12.622

Liquide middelen

	31-12-2019	31-12-2018
Banken spaarrekeningen	831	1.481
Banken rekening-courant	703	607
Kasmiddelen	8	7
Totaal	1.542	2.095

Reserves

Het verloop over 2019 is als volgt:

	Stand per 31-12-2018	Toegevoegd	Onttrokken	Stand per 31-12-2019
Continuïteitsreserve	2.820	193	-	3.013
Bestemmingsreserves	6.248	2.562	1.612	7.198
Totaal	9.068	2.755	1.612	10.211

Continuïteitsreserve

De continuïteitsreserve is bestemd voor dekking van risico's op korte termijn en om zeker te stellen dat de stichting ook in de toekomst aan de lopende verplichtingen kan worden voldaan.

De termijn voor het ingeschatte risico is gebaseerd op lopende verplichtingen en vastgesteld op een termijn van 1 jaar. De continuïteitsreserve is daarom per 31 december 2019 vastgesteld op 1 maal de jaarlijkse kosten van de werkorganisatie. De kosten voor de werkorganisatie betreffen kosten voor personeel, kantoor en algemene kosten en de belastingen. De hoogte van de continuïteitsreserve valt binnen de omvang die door de directie is vastgesteld namelijk tenminste 1 maal en maximaal 1,5 maal de jaarlijkse kosten voor de werkorganisatie.

Bestemmingsreserves

Het verloop over 2019 is als volgt:

	Stand per 31-12-2018	Toegevoegd	Onttrokken	Stand per 31-12-2019
Projecten in het kader van de doelstelling	820	1.421	754	1.487
Projecten fondsenwerving	30	30	30	30
Aankoop natuurterreinen en monumentale gebouwen	3.811	-	700	3.111
Reserve activa bedrijfsvoering	1.054	-	31	1.023
Reserve activa doelstelling	245	70	97	218
Reserve waardeverschillen effecten	288	1.041	-	1.329
Totaal	6.248	2.562	1.612	7.198

Op bovenstaande bestemmingsreserves berust geen verplichting. De beperkte bestedingsmogelijkheid is aangegeven door de directie.

Fondsen

De beperkte bestedingsmogelijkheid van de fondsen is aangegeven door derden.

Het verloop over 2019 is als volgt:

	Stand per 31-12-2018	Toegevoegd	Onttrokken	Stand per 31-12-2019
C.P. Sikkemafonds	156	-	-	156
Fonds wintervoeding	2	-	-	2
Waterconvenantsfonds	1.827	454	478	1.803
Kikkomanfonds	4	20	19	5
Mulder Premie Fonds	645	-	63	582
Het Blauwe Kleifonds	144	50	139	55
Totaal	2.778	524	699	2.603

Het C.P. Sikkemafonds is bestemd voor niet gesubsidieerde aankopen van kwelders.

Het fonds Wintervoeding is bestemd voor het bijvoeren van vogels in strenge winters.

Het Waterconvenantsfonds is in 1999 ingesteld naar aanleiding van het met het Waterbedrijf Groningen overeengekomen waterconvenant. De beschikbaar gestelde bedragen van 454 per jaar zijn bestemd voor verwerving, inrichting en beheer van

de bezittingen in het Hunzedal. In 2019 is 478 besteed aan aankopen, projecten en onderhoud in het Hunzedal. Voor het project Water over Wolfsbarghe stelde Kikkoman Foods Europe B.V., met ingang van het jaar 2000, bijdragen ter beschikking ter dekking van de niet gesubsidieerde projectkosten alsmede voor de onderhoudskosten. In 2017 is een nieuwe overeenkomst met Kikkoman Foods Europe B.V. overeengekomen voor een periode van 5 jaar. Kikkoman Foods Europe B.V. stelt op basis van dezelfde voorwaarden voor deze periode een bijdrage van 20 per jaar ter beschikking. In 2019 is 19 besteed aan beheerkosten. Het Blauwe Kleifonds is bestemd voor de aankoop van natuurterreinen en voor projecten voor natuurherstel. In 2019 is een nieuwe schenkingsovereenkomst ontvangen voor een periode van 5 jaar. De jaarlijkse schenking is 50 per jaar, in 2019 is 139 aan het fonds onttrokken.

Het Mulder Premie Fonds is bestemd voor het herstel en het behoud van cultuurhistorische waarden en landschapselementen in het landelijk Gorecht-gebied. In 2019 is 63 besteed aan beheerkosten en projectkosten.

Voorzieningen

Het verloop over 2019 is als volgt:

	Stand per 31-12-2018	Dotaties	Onttrokken	Stand per 31-12-2019
Voorziening groot onderhoud cultuurhistorisch erfgoed	2.625	138	37	2.726
Voorziening groot onderhoud natuurreservaten	108	13	-	121
Totaal	2.733	151	37	2.847

Voorziening groot onderhoud cultuurhistorisch erfgoed

De voorziening voor onderhoudskosten is gevormd voor periodiek groot onderhoud dat dient te worden verricht op de gebouwen. De voorziening voor onderhoudskosten is langlopend. Voor 2020 wordt verwacht dat 95 uit de voorziening wordt ingezet voor groot onderhoud.

Voorziening groot onderhoud natuurterreinen

De voorziening voor onderhoudskosten is gevormd voor periodiek groot onderhoud dat dient te worden verricht in de natuurterreinen. De voorziening voor onderhoudskosten is langlopend. Voor 2020 worden vanuit de voorziening geen uitgaven verwacht.

Langlopende schulden

Het verloop over 2019 is als volgt:

	Hypothec Stichting Nationaal Restauratiefonds	Particuliere lening	Totaal langlopende schulden
Stand per 31 december 2018	235	147	382
Opgenomen leningen	-	-	-
Afgeleest in 2019	-9	-49	-58
	226	98	324
Aflossingen 2020, schulden op korte termijn	-9	-49	-58
Stand per 31 december 2019	217	49	266

De totale langlopende schuld met een looptijd langer dan 5 jaar is 179. Dit betreft de hypotheek verstrekt door Stichting Nationaal Restauratiefonds.

Hypotheek verstrekt door Stichting Nationaal Restauratiefonds

Betreft een in 2011 verstrekte hypothecaire lening voor de restauratie van een boerderij in Nuis. Het betreft een annuïteiten-hypotheek met een looptijd van 30 jaar. De verschuldigde rente bedraagt 1,5% per jaar.

Particuliere lening

Betreft een in 2017 verstrekte lening voor de verwerving van boerderij Mellemaherd in Nieuweschans. Het betreft een lening met een looptijd van 5 jaar, met jaarlijks gelijke termijnen. De aflossing van de lening evenals de verschuldigde rente van 2%,

wordt in 5 jaarlijkse gelijke termijnen door de voorgaande eigenaar geschonken. De schenking van de aflossing in 2019 en de verschuldigde rente over 2019 is onder schenkingen van particulieren verantwoord.

Schulden op korte termijn

Het verloop over 2019 is als volgt:

	31-12-2019	31-12-2018
Binnen één jaar vervallende aflossingen op langlopende schulden	58	58
Vooruitontvangen donaties en schenkingen	73	73
Belastingen en sociale premies	107	100
Salarissen en personeelskosten	135	110
Projecten	3.856	3.317
Crediteuren	739	476
Vooruitontvangen huren	53	56
Nog te ontvangen facturen	21	23
Ontvangen bijdrage bestemd voor samenwerkende organisaties	-	210
Diversen	3	21
Totaal	5.045	4.444

Onder de kortlopende schulden staan verplichtingen met een looptijd van minder dan 1 jaar verantwoord. Verplichtingen die betrekking hebben op jaren gelegen na één jaar na balansdatum zijn verwerkt onder de langlopende schulden.

Onder de kortlopende schulden voor projecten is de bijdrage van de NAM voor het onderhoud van boerderij De Haver, boerderij Occo Reintiesheerd en boerderij Melkema opgenomen. Alhoewel de bijdrage een langlopend karakter heeft, wordt de bijdrage gepresenteerd onder de kortlopende schulden.

Financiële instrumenten

Algemeen

De stichting maakt in de normale bedrijfsuitoefening gebruik van uiteenlopende financiële instrumenten die de stichting blootstellen aan markt- en/of kredietrisico's. Deze betreffen financiële instrumenten die in de balans zijn opgenomen.

De stichting handelt niet in deze financiële derivaten en heeft procedures en gedragslijnen om de omvang van het kredietrisico bij elke tegenpartij of markt te beperken. Bij het niet nakomen door een tegenpartij van de aan de stichting verschuldigde betaling blijft het eventuele daaruit voortvloeiende verlies beperkt tot de marktwaaarde van het desbetreffende instrument. De contractwaarde of fictieve hoofdsommen van de financiële instrumenten zijn slechts een indicatie van de mate waarin van dergelijke financiële instrumenten gebruik wordt gemaakt en niet van het bedrag van de krediet- of marktrisico's.

Kredietrisico

De vorderingen zijn veelal vorderingen op subsidieverstrekkers als provincie Groningen, gemeenten en andere overheden. Bij deze instellingen is het risico dat deze posities niet zullen worden betaald gering. De vorderingen inzake legaten zijn opgenomen op basis van de ontvangen beschikkingen van de notaris.

Renterisico en kasstroomrisico

Het renterisico is beperkt tot eventuele veranderingen in de marktwaaarde van opgenomen en uitgegeven leningen. Bij deze leningen is sprake van een vast rentepercentage over de gehele looptijd. De leningen worden aangehouden tot het einde van de looptijd. De stichting heeft derhalve als beleid om geen afgeleide financiële instrumenten te gebruiken om (tussentijdse) rentefluctuaties te beheersen.

Reële waarde

De reële waarde van de meeste in de balans verantwoorde financiële instrumenten, waaronder vorderingen, effecten, liquide middelen en kortlopende schulden, benadert de boekwaarde ervan.

Ennemaborg in Midwolda

Dassen

Toelichting op de geconsolideerde staat van baten en lasten over 2019

(x 1.000 euro)

Baten

Baten van particulieren

In het boekjaar zijn van particulieren de onderstaande bijdragen ontvangen:

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Contributies Beschermers	346	345	342
Giften en schenkingen	198	175	189
Nalatenschappen en legaten	6	150	30
Projectbijdragen particulieren	1	-	4
Totaal	551	670	565

Schenkeningen

Onder schenkingen is 50 opgenomen als schenking voor het Blauwe Kleifonds. Voor een nadere toelichting zie pagina 76 en 77 onder Fondsen.

Projectbijdragen voor particulieren

Betreft bijdragen door particulieren voor projecten. Voor een nadere toelichting zie pagina 88 subsidies en bijdragen projecten.

Baten van bedrijven

In het boekjaar zijn van bedrijven de onderstaande bijdragen ontvangen:

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Contributies Vrienden	44	50	43
Waterbedrijf Groningen - Waterconvenantsfonds	454	454	454
Kikkoman Foods Europe - Kikkomanfonds	20	20	20
Bedrijven, bijdrage beheer	36	28	146
Bedrijven, bijdragen projecten	220	-	232
Totaal	774	552	895

Projectbijdragen voor bedrijven

Betreft bijdragen voor projecten van bedrijven. Voor een nadere toelichting zie pagina 88 subsidies en bijdragen projecten.

Baten van loterijorganisaties

In het boekjaar is de onderstaande bijdrage ontvangen:

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Bijdrage projecten door de Nationale Postcode Loterij	938	938	938
Totaal	938	938	938

Nationale Postcode Loterij

In 2015 is een nieuw contract tussen LandschappenNL (het samenwerkingsverband van de 12 provinciale landschappen) en de Nationale Postcode Loterij afgesloten voor een periode van 5 jaar. LandschappenNL is door de Nationale Postcode Loterij aangewezen als beneficiënt en deelt mee in de opbrengsten uit de loterij. In het verslagjaar wordt door ons evenals in 2018 938 ontvangen. Het aan LandschappenNL uit te keren bedrag wordt jaarlijks door de Nationale Postcode Loterij bepaald.

Sinds 1996 worden de provinciale landschappen gesteund door de Nationale Postcode Loterij. De bijdragen zijn van groot belang en stellen de landschappen al jarenlang in staat om talrijke natuurprojecten te realiseren.

Baten van subsidies van overheden

In het boekjaar zijn door overheden de volgende subsidies verstrekt:

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Incidentele subsidies			
Projecten	2.807	p.m.	434
Provincie Groningen, SKNL subsidie Functieverandering	-	p.m.	78
	2.807	p.m.	512
Structurele subsidies			
Provincie Groningen, Subsidiestelsel Natuur en Landschap	1.609	1.609	1.609
Provincie Groningen, beheersubsidie Kwelders	67	67	67
Budgetsubsidie, provincie Groningen	430	436	430
Subsidie uitvoeringsprogramma Cultuur, provincie Groningen	40	40	40
Gemeentelijke onderhoudssubsidie molens	21	21	20
	2.167	2.173	2.166
Totaal	4.974	2.173	2.678

Baten van andere organisaties zonder winststreven

In het boekjaar zijn door organisaties zonder winststreven de volgende bijdragen verstrekt:

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Nationaal Restauratiefonds	100	127	116
J.B. Scholtenfonds, bijdrage onderhoud molens	47	46	47
Projectbijdragen			
Prins Bernhard Cultuurfonds	72	-	10
Nationaal Restauratiefonds	19	-	-
Bettie Wiegman Fonds	1	-	6
Stichting De Versterking	4	-	-
J.B. Scholtenfonds	-	-	1
Totaal	243	173	180

Fondsen, bijdrage onderhoud molens

Voor het jaarlijkse onderhoud van de molens wordt voor 2019 van het J.B. Scholtenfonds een bijdrage ontvangen.

Projectbijdragen

Betreft bijdragen voor projecten door stichtingen en fondsen. Voor een nadere toelichting zie pagina 88 subsidies en bijdragen projecten.

Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten

De opbrengsten zijn als volgt te specificeren:

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Huren, pachten, natuurbegraven en overige producten terreinbeheer	1.328	879	788
Resultaat (bruto) horeca voorzieningen	13	11	14
Totaal	1.341	890	802

Resultaat (bruto) horeca voorzieningen

	Werkelijk 2019	Werkelijk 2018
Netto omzet	20	20
Kostprijs	-7	-6
Totaal	13	14

Resultaat horeca voorzieningen

Het verantwoorde resultaat zijn de bruto inkomsten uit het horecabedrijf restaurant Koetshuys De Ennemaborgh.

Overige Baten

Betreft de teruggave van omzetbelasting over het boekjaar 2017.

Saldo financiële baten en lasten

Het saldo uit financiële baten en lasten kan als volgt worden gespecificeerd:

	Werkelijk 2019	Werkelijk 2018
Spaarrekeningen		
Rente	-	2
Obligaties		
Rente	80	90
Koersresultaat	4	-54
Niet-gerealiseerde waardeverschillen	145	-28
	229	8
Aandelen		
Dividend	96	74
Koersresultaat	139	-69
Niet-gerealiseerde waardeverschillen	969	-248
	1.204	-243
Rente ontvangen overig	4	4
Rente op banktegoeden	-	-
Totaal resultaat uit beleggingen	1.437	-229
Kosten van beleggingen - staat verdeling kosten naar bestemming		
Personeelskosten	-17	-12
Uitbesteed werk: beheer beleggingsportefeuille	-67	-60
Kantoorkosten: bewaar-, transactie en financieringskosten	-5	-3
Rente lening, overige betaalde rente	-6	-8
Totale kosten van beleggingen	-95	-83
Saldo financiële baten en lasten	1.342	-312

Het rendement in 2019 op de beleggingen was 11,3%, het rendement in 2018 was -2,9%.

Het gemiddelde nettorendement over de jaren 2017 tot en met 2019 is 3,6%.

Bestedingspercentage

Onderstaand is de verhouding van de totale bestedingen aan de doelstelling(en) in relatie tot de totale baten procentueel weergegeven.

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Totaal bestedingen aan de doelstelling	8.681	5.049	5.543
Som der baten	8.912	5.396	6.058
Som der lasten	9.286	5.645	6.133
Bestedingspercentage doelstelling t.o.v. som der baten	97%	94%	91%
Bestedingspercentage doelstelling t.o.v. som der lasten	93%	89%	90%

De norm voor de kosten van beheer en administratie is vastgesteld op basis van hetgeen in de branche gebruikelijk is, maximaal 10% van de totale baten.

In 2019 bedroeg het percentage 4,2%, over de jaren 2017 tot en met 2019 was het gemiddelde 4,9%.

Specificatie en verdeling kosten naar bestemming

(x 1.000 euro)

Bestemming	Doelstelling			Wervingskosten	Beheer en administratie	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
	Aankoop en beheer van natuurterreinen	Aankoop en beheer van cultuurhistorisch erfgoed	Voorlichting en educatie					
Lasten								
Aankopen en verwervingen								
Directe kosten - aankoopbedragen	230	165	-	-	-	395	-	289
Indirecte kosten personeel aankopen natuur en gebouwen	18	33	-	-	-	51	59	61
Projecten in het kader van de doelstelling								
Directe kosten - uitbesteed werk	2.755	861	69	-	-	3.685	19	1.112
Directe kosten - projectmedewerkers	139	69	74	-	-	282	204	283
Indirecte kosten - personeel	95	65	41	-	-	201	211	193
Eigen bijdrage, beschikbaar voor directe kosten, aankopen en projecten	-	-	-	-	-	-	625	-
	3.237	1.193	184	-	-	4.614	1.118	1.938
Uitvoeringskosten								
Voorziening groot onderhoud, per saldo toegevoegd/onttrokken	22	110	17	-	2	151	99	- 133
Personeelskosten	725	216	289	110	290	1.630	1.589	1.591
Uitbesteed werk	968	476	214	7	19	1.684	1.591	1.566
Reis, verblijf- en opleidingskosten	101	14	63	2	5	185	206	184
Raad van Toezicht kosten	3	-	-	-	-	3	1	2
Kantoor- en algemene kosten	125	147	104	61	46	483	485	476
Belastingen	81	33	18	-	2	134	124	123
Publiciteit en communicatie, inclusief recreatie	7	2	264	51	-	324	333	298
Afschrijving	34	11	15	2	8	70	90	74
Overige lasten	4	1	3	-	-	8	9	14
	2.070	1.010	987	233	372	4.672	4.527	4.195
Totaal	5.307	2.203	1.171	233	372	9.286	5.645	6.133

Lasten

Toelichting lastenverdeling

Algemeen

De toerekening van de kosten naar bestemming geschiedt op bedrijfseconomische basis, waarbij rekening wordt gehouden met de besteding van tijd en middelen aan de onderdelen.

Aankopen en verwervingen

In 2019 is 34 hectare natuurgebied en een aantal monumenten verworven. Voor een nadere specificatie zie pagina 73 onder "direct in gebruik voor de doelstelling".

Peter Breukink, directeur Stichting Oude Groninger Kerken, plant eerste fruitboom bij Rusthoven in Wirdrum met Marco Glastra, directeur Het Groninger Landschap

Projecten en aankopen in het kader van de doelstelling

Aankopen

Directe kosten verwerving natuurterreinen

Directe kosten verwerving cultuur historisch erfgoed

Indirecte kosten - personeelskosten verwerving

Totaal aankopen natuurterreinen en erfgoed 2019

Projecten

Projecten natuurterreinen

Afgerond

Verkenning landschapsecologie Stad aan de Hune

IJsvogelwand eendenkooi Nieuw Onrust

Overige projecten

In uitvoering

Natuurverbetering Polder Breebaart

Voorbereiding Deikum

Kleine Polder - Termunterzijl

Inrichting natuurbegraafplaats Wierum

Herstellen historische tuin Welgelegen

Hunzezone Roodehaan fase 1

Midwolder Bouwten, natuurinclusieve landbouw

Overige projecten

Directe kosten - projectmedewerkers natuurterreinen

Indirecte kosten - personeelskosten begeleiding projecten

Projecten cultuurhistorisch erfgoed

Afgerond

Houtstek bij molen Bovenrijke Ten Boer

Pantry Molen De Leeuw Zeerijp

Pantry Molen De Hoop Middelstum

Overige projecten

In uitvoering

Atlantikwall

NAM Boerderijen

Slapen bij de Kerkuil Ennemaborg

Herstelplan Rusthoven

Sloop woning Hooilanden 12 en herinrichting terrein

Molen Zeldenrust Westerwijtwerd

Overige projecten

Directe kosten - projectmedewerkers erfgoed

Indirecte kosten - personeelskosten begeleiding projecten

Projecten voorlichting en communicatie

Jeugdeducatie uitbesteed werk

Inrichting bezoekerscentrum Ennemaborg - voorbereiding

Overige projecten

Directe kosten - projectmedewerkers

Indirecte kosten - personeelskosten begeleiding projecten

Totaal projecten 2019

Totaal aankopen en projecten 2019

Totaal aankopen en projecten 2018

	Kosten	Subsidies & bijdragen	Eigen bijdrage
Directe kosten verwerving natuurterreinen	230	-	230
Directe kosten verwerving cultuur historisch erfgoed	165	-	165
Indirecte kosten - personeelskosten verwerving	51	-	51
Totaal aankopen natuurterreinen en erfgoed 2019	446	-	446
Projecten			
Projecten natuurterreinen			
Afgerond			
Verkenning landschapsecologie Stad aan de Hune	4		4
IJsvogelwand eendenkooi Nieuw Onrust	1	1	-
Overige projecten	17	10	7
In uitvoering			
Natuurverbetering Polder Breebaart	2.501	2.306	195
Voorbereiding Deikum	16		16
Kleine Polder - Termunterzijl	65	62	3
Inrichting natuurbegraafplaats Wierum	91		91
Herstellen historische tuin Welgelegen	14		14
Hunzezone Roodehaan fase 1	21	4	17
Midwolder Bouwten, natuurinclusieve landbouw	24	24	-
Overige projecten	1	1	-
Directe kosten - projectmedewerkers natuurterreinen	139		139
Indirecte kosten - personeelskosten begeleiding projecten	95		95
	2.989	2.408	581
Projecten cultuurhistorisch erfgoed			
Afgerond			
Houtstek bij molen Bovenrijke Ten Boer	15		15
Pantry Molen De Leeuw Zeerijp	11		11
Pantry Molen De Hoop Middelstum	12		12
Overige projecten	8	1	7
In uitvoering			
Atlantikwall	593	481	112
NAM Boerderijen	153	153	-
Slapen bij de Kerkuil Ennemaborg	7		7
Herstelplan Rusthoven	3	1	2
Sloop woning Hooilanden 12 en herinrichting terrein	40		40
Molen Zeldenrust Westerwijtwerd	4	4	-
Overige projecten	15	7	8
Directe kosten - projectmedewerkers erfgoed	69	69	-
Indirecte kosten - personeelskosten begeleiding projecten	65		65
	995	716	279
Projecten voorlichting en communicatie			
Jeugdeducatie uitbesteed werk	34		34
Inrichting bezoekerscentrum Ennemaborg - voorbereiding	10		10
Overige projecten	25		25
Directe kosten - projectmedewerkers	74		74
Indirecte kosten - personeelskosten begeleiding projecten	41		41
	184	-	184
Totaal projecten 2019	4.168	3.124	1.044
Totaal aankopen en projecten 2019	4.614	3.124	1.490
Totaal aankopen en projecten 2018	1.938	687	1.251

Subsidies en bijdragen projecten

		Baten van	Baten van	Subsidies van	Baten organisaties zonder winststreven
	Totalen	Particulieren	Bedrijven	overheden	
Natuurverbetering Polder Breebaart	2.306				
Provincie Groningen				1.025	
Waddenfonds				1.065	
Ministerie van Economische Zaken				144	
Prins Bernhard Cultuurfonds					72
Kleine polder - Termunterzijl	62				
Waddenfonds				46	
Gemeente Delfzijl				3	
Provincie Groningen				7	
NAM			3		
NUON			3		
Atlantikwall	481				
Provincie Groningen				71	
Waddenfonds Groningen				410	
Midwolder Bouwten, natuurinclusieve landbouw	24				
Nationaal Program,a Groningen				24	
NAM Boerderijen uitvoering en projectbegeleiding	222				
NAM			203		
Nationaal Restauratiefonds					19
Dsvogelwand eendenkooi Nieuw Onrust	1				
Bettie Wiegman Fonds					1
Hunzezone Roodehaan fase 1	4				
Stichting De Versterking					4
Herstelplan Rusthoven	1				
Crowdfunding voor vleerruizen		1			
Herstel molenroeden Germania te Thesinge	1				
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap				1	
Molen Zeldenrust WestelWijtwerd	4				
NAM			4		
Overige projecten	18		7	11	
Totaal	3.124	1	220	2.807	96
Eigen bijdragen projecten	1.044				
Totale projectkosten 2019	4.168				

Eigen bijdrage projecten

De eigen bijdragen aan projecten worden mogelijk gemaakt door de ontvangen bijdragen van de Nationale Postcode Loterij, Vrienden van Het Groninger Landschap, het Waterconvenantsfonds, nalatenschappen en legaten en schenkingen.

Voorziening groot onderhoud cultuurhistorisch erfgoed

De voorziening voor onderhoudskosten is gevormd voor periodiek groot onderhoud dat dient te worden verricht op de gebouwen. De voorziening voor onderhoudskosten is langlopend.

Voorziening groot onderhoud natuurterreinen

De voorziening voor onderhoudskosten is gevormd voor periodiek groot onderhoud dat dient te worden verricht in de natuurterreinen. De voorziening voor onderhoudskosten is langlopend.

Personeelskosten

De kosten zijn als volgt te specificeren:

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Lonen en salarissen	1.498	1.480	1.540
Inhuur personeel	32	-	27
Pensioen- en werknemersverzekeringen	547	492	488
Reiskosten woon-werk	37	45	36
Kleding personeel en vrijwillig medewerkers	45	41	23
Overige personeelskosten	5	5	14
Totaal	2.164	2.063	2.128

Uitbesteed werk

Het betreft voornamelijk de volgende werkzaamheden in de terreinen en aan cultuurhistorische monumenten;

- onderhoud waterwegen, bebording, paden/wegen en rasters
- onderhoud gebouwen
- maaien en klepelen
- kleinschalige inrichtingsmaatregelen

Reis-, verblijf- en opleidingskosten

Het betreft kosten voor reis, verblijf en opleidingen van de betaalde en vrijwillige medewerkers.

Kantoor- en algemene kosten

De kosten zijn als volgt te specificeren:

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Kantoorkosten	224	209	205
Contributie LandschappenNL	47	59	58
Huisvestingskosten	119	126	114
Assurantiekosten	93	91	99
Totaal	483	485	476

Publiciteit en communicatie

De kosten zijn als volgt te specificeren:

Onder de kosten voor publiciteit en communicatie zijn begrepen de uitgaven voor het kwartaalblad "De Golden Raand".

Wervingskosten

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Personeelskosten	110	108	102
Uitbestede werkzaamheden, directe wervingskosten	7	5	7
Kantoor- en algemene kosten	61	72	72
Publiciteit en communicatie	51	35	34
Reis, verblijf- en overige kosten	4	5	4
Totaal	233	225	219

Percentage kosten (fondsen)werving

Onderstaand is de verhouding van de kosten fondsenwerving in relatie tot de totale baten procentueel weergegeven.

	Werkelijk 2019	Begroting 2019	Werkelijk 2018
Som van de geworven baten	7.480	4.506	5.256
Wervingskosten	233	225	219
Kostenpercentage fondsenwerving	3%	5%	4%

De kosten betreffen activiteiten voor het werven van baten van particulieren, bedrijven, loterijorganisatie, overheden en organisaties zonder winststreven.

Personeelsbestand

Het aantal fte in 2019 bedroeg 30,4. Over 2018 bedroeg het aantal fte 29,3.

De medewerkers zijn als volgt verdeeld over de verschillende afdelingen:

	2019	2018
Directie	1,0 fte	1,0 fte
Afdeling bedrijfsvoering en staf	8,2 fte	8,7 fte
Afdeling natuur en landschap	11,8 fte	10,4 fte
Afdeling erfgoed	4,3 fte	4,5 fte
Afdeling communicatie	5,1 fte	4,7 fte

Organogram

Zie pagina 42.

Beloning leden Raad van Toezicht

De leden van de Raad van Toezicht verrichten hun werkzaamheden belangeloos. Stichting Het Groninger Landschap verstrekt geen leningen, voorschotten of garanties aan de leden van de Raad van Toezicht. Het verantwoorde bedrag betreft kosten voor een verzekeringspolis tegen bestuurdersaansprakelijkheid.

Beloning Directie

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het beloningsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere beloningscomponenten. Het beloningsbeleid en de vaststelling van de beloning past volledig binnen de kaders van de regeling CAO Bos en Natuur, ondernemingsdeel De Landschappen.

Stichting Het Groninger Landschap wordt geleid door één directeur, de heer M.J. Glastra. Er wordt aan de directeur geen leaseauto beschikbaar gesteld, tevens worden er aan de directeur geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt.

Functie	directeur
Dienstverband	
Aard	onbepaalde tijd
Uren	37,0
Parttime percentage	100%
Periode	januari 2019 t/m december 2019
Beloning (in Euro)	
Jaarinkomen	
Bruto loon	92.226
Vakantiegeld	7.308
Totaal jaarinkomen	99.534
Pensioenlasten werkgeversdeel	18.181
Belastbare km-vergoeding	420
Pensioenlast (wg) en vergoedingen	18.601
Totale beloning 2019	118.135
Totale beloning 2018	116.497

Het jaarinkomen van de directeur blijft binnen het maximum van 121.708 euro (1 fte/12 mnd, index 1 juli 2019) volgens de Regeling beloning directeuren van goededoelenorganisaties. Ook het jaarinkomen, de pensioenlast en de belaste vergoedingen (totale beloning) blijven binnen het in de regeling opgenomen maximum van 194.000 per jaar. Voor een toelichting op het beleid en de uitgangspunten voor de directiebeloning verwijzen we naar hoofdstuk Organisatie van het jaarverslag.

Enkelvoudige balans (na bestemming saldo) per 31 december 2019

(x 1.000 euro)

	31 december 2019		31 december 2018	
ACTIVA				
Materiële vaste activa		1.209		1.261
Financiële vaste activa		425		425
		1.634		1.686
Vorraden	25		30	
Vorderingen en overlopende activa	5.287		4.401	
Beleggingen	12.622		11.240	
Liquide middelen	1.324		1.935	
		19.258		17.606
Totaal		20.892		19.292
PASSIVA				
Reserves en fondsen				
Reserves				
• Continuïteitsreserve	3.013		2.820	
• Bestemmingsreserves	7.036		6.045	
		10.049		8.865
Fondsen				
• Bestemmingsfondsen		2.593		2.778
		12.642		11.643
Voorzieningen		2.727		2.623
Langlopende schulden		266		324
Kortlopende schulden		5.257		4.702
Totaal		20.892		19.292

Enkelvoudige staat van baten en lasten 2019

(x 1.000 euro)

	Werkelijk 2019		Werkelijk 2018	
Baten:				
Baten van particulieren		551		565
Baten van bedrijven		774		895
Baten van loterijorganisaties		938		938
Baten van subsidies van overheden		4.974		2.678
Baten van andere organisaties zonder winststreven		235		171
Som van de geworven baten		7.472		5.247
 Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten		1.207		667
Overige baten		91		-
Som van de baten		8.770		5.914
 Lasten:				
Besteed aan doelstellingen				
Natuurterreinen				
- aankopen	248		315	
- projecten	2.989		600	
- uitvoeringskosten	2.016		1.867	
		5.253		2.782
Cultuurhistorisch erfgoed				
- aankopen	198		35	
- projecten	995		587	
- uitvoeringskosten	878		754	
		2.071		1.376
Voorlichting en educatie				
- projecten	184		401	
- uitvoeringskosten	965		827	
		1.149		1.228
		8.473		5.386
Wervingskosten		233		219
Kosten beheer en administratie		372		371
Som van de lasten		9.078		5.976
 Resultaat deelneming		-9		-7
Saldo voor financiële baten en lasten		-317		-69
Saldo financiële baten en lasten		1.316		-303
Resultaat		999		-372
 Resultaatbestemming				
Toevoeging/onttrekking aan:				
continuïteitsreserve	193		95	
bestemmingsreserves	991		-392	
bestemmingsfondsen	-185		-75	
	999		-372	

Subsidies en kosten voor projecten en aankopen worden PM begroot. Het is niet mogelijk om de voortgang van de realisatie van projecten en aankopen en de daarbij horende vrijval van subsidies en kosten specifiek te plannen. In de begroting is derhalve de bijdragen van de Nationale Postcode Loterij en en deel van de begrote nalatenschappen en schenkingen als beschikbare bijdrage voor projecten opgenomen.

Leinwijk in Kropswolde bij het Zuidlaardermeer

Toelichting op de enkelvoudige jaarrekening van Stichting Het Groninger Landschap

Algemeen

Voor de waarderingsgrondslagen wordt verwezen naar de grondslagen zoals gepresenteerd onder de geconsolideerde jaarrekening.

Grondslagen

Deelnemingen waarin invloed van betekenis op het zakelijke en financiële beleid kan worden uitgeoefend, worden gewaardeerd volgens de vermogensmutatiemethode op basis van de nettovermogenswaarde. Indien waardering tegen nettovermogenswaarde niet kan plaatsvinden doordat de hiervoor benodigde informatie niet kan worden verkregen, wordt de deelneming gewaardeerd volgens het zichtbaar eigen vermogen.

Bij de bepaling van de netto vermogenswaarde worden de waarderingsgrondslagen van de onderneming gehanteerd. Deelnemingen met een negatieve nettovermogenswaarde worden op nihil gewaardeerd. Een aandeel in de winst van de deelneming in latere jaren wordt pas verwerkt als en voor zover het cumulatieve niet verwerkte aandeel in het verlies is ingelopen. Wanneer de onderneming geheel of gedeeltelijk instaat voor de schulden van de betreffende deelneming of de feitelijke verplichting heeft de deelneming (voor zijn aandeel) in staat te stellen tot betaling van haar schulden. De negatieve waarde van de deelneming wordt primair ten laste van de vorderingen op de betreffende deelneming gebracht en voor het restant opgenomen onder de schulden.

B.V. Restaurant Koetshuys De Ennemaborg

Doelstelling: exploitatie van een restaurantbedrijf op het landgoed De Ennemaborg.

Stichting Beheer Borgterrein Ewsum

Doelstelling: beheer en openstelling borgterrein Ewsum te Middelstum.

Stichting Weltevreden

Doelstelling: het verschaffen van huisvesting aan senioren en alleenstaanden en in het algemeen het verlenen van ondersteuning, waar en voor zover zulks mogelijk is; voor de huisvesting komen inzonderheid inwoners of oud-inwoners der gemeente Haren in aanmerking.

Stichting Odd Fellow Huis Welgelegen

Doelstelling: het verwerven, beheer en in stand houden van monumenten in de zin van de Monumentenwet en deze ten dienste stellen van ethische-, culturele- en maatschappelijke doeleinden.

Deelnemingen

	Vermogen 2019	Resultaat 2019	Vermogen 2018
Deelneming Restaurant Koetshuys De Ennemaborg B.V.	-330	-9	-321

Eigen vermogen

	Vermogen 2019	Resultaat 2019	Vermogen 2018
Eigen vermogen Stichting Het Groninger Landschap enkelvoudig	12.642	999	11.643
Eigen vermogen Stichting Beheer Borgterrein Ewsum	1	-7	8
Eigen vermogen Stichting Weltevreden	277	16	261
Eigen vermogen Stichting Odd Fellow Huis Welgelegen	-106	-40	-66
Eigen vermogen geconsolideerd	12.814	968	11.846

Voor nadere toelichting op de balansposten alsmede de staat van baten en lasten wordt gezien het minimale aandeel van de deelneming en stichtingen verwezen naar de toelichting op de geconsolideerde jaarrekening.

Haren, 19 mei 2020

Directeur

Marco Glastra

Raad van Toezicht

Greetje de Vries-Leggedoor, voorzitter

Bert Scholtens, vice voorzitter, lid Financiële Audit Commissie

Rutger Dijsselhof, lid Financiële Audit Commissie

Peter Bakker, lid

Raymond Klaassen, lid

Natasja Lubbers, lid

Saskia van Gessel, lid

Overige gegevens 2019

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: bestuur en Raad van Toezicht van Stichting Het Groninger Landschap

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019

Wij hebben de jaarrekening 2019 van Stichting Het Groninger Landschap te Groningen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Het Groninger Landschap per 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met RJ 650 (Fondsenwervende instellingen).

De jaarrekening bestaat uit:

1. de geconsolideerde en enkelvoudige balans per 31 december 2019;
2. de geconsolideerde en enkelvoudige staat van baten en lasten over 2019; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Het Groninger Landschap zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie die bestaat uit het bestuursverslag.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van RJ 650 (Fondsenwervende instellingen) vereist is.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in RJ 650 (Fondsenwervende instellingen). Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van het bestuursverslag in overeenstemming met RJ 650 (Fondsenwervende instellingen).

C. Beschrijving van de verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheid van het bestuur en de Raad van Toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met RJ 650 (Fondsenwervende instellingen). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in die omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen of de activiteiten. Op grond hiervan hebben wij de groepsonderdelen geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met de Raad van Toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele tekortkomingen in de interne beheersing.

Tynaarlo, 19 mei 2020

w.g.

Afier Auditors B.V.

drs. J.H. Kreuze RA/RE

Lettelber Petten bij het Leekstermeer

Bijlage 1:

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen

Dit overzicht geeft inzicht in het verloop van de in- en uitgaande kasstromen over 2019 en 2018.

	2019	2018
Inkomende kasstromen		
Ontvangsten van particulieren	525	894
Ontvangsten van van bedrijven	1.108	533
Ontvangsten van loterijen	938	938
Ontvangsten uit subsidies van overheden	4.068	2.720
Ontvangsten van andere organisaties zonder winststreven	310	437
Ontvangsten voor tegenprestatie voor levering van producten en/of diensten	1.336	791
Overige ontvangsten	-	-
Totaal inkomend	8.285	6.313
Uitgaande kasstromen		
Betalingen in het kader van de doelstelling	8.702	6.903
Betalingen in investeringen in materiële vaste activa	95	103
Betalingen hypothecaire lening	9	9
Aflossingen schulden	-	-
Storting deposito's en beleggingen	-	1.500
Totaal uitgaand	8.806	8.515
Saldo financiële baten en lasten	-32	-31
Totaal mutatie liquide middelen	-553	-2.233
Liquide middelen 1 januari	2.095	4.328
Liquide middelen 31 december	1.542	2.095

Colofon

Het jaarverslag 2019 Mensen raken is een uitgave van Het Groninger Landschap.

Juni 2020

Tekst: Addo van der Eijk en Sjoerd Vitters

Fotografie: Jan Beekman (10), Ard Bodewes (35, 52, 56, 64, 94), Bas Breetveld (36), Thijs Glastra (40, 80, 96), Het Groninger Landschap (12, 14, 17, 18, 22, 24, 28, 32, 33, 34, 49, 68, 2,86), Gerrit Kiekebos (4, 25, 44, 58, 91), Andries de la Lande Cremer (46, 50, 60, 66, 79, 83, 99), René Oosterhuis (7), Geert Job Sevink (30, 38), Polle B Willemsen (26)

Grafisch Ontwerp: CorfuDesign, Henk Tuinema